

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

FELSEFE TARİHİNDEKİ CİNSİYETLENDİRİLMİŞ AKIL İDEALLERİNE
FEMİNİST TEORİYLE YENİDEN BAKMAK

Çağla ADALI MORAN

Ocak– 2024

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**FELSEFE TARİHİNDEKİ CİNSİYETLENDİRİLMİŞ AKIL İDEALLERİNE
FEMİNİST TEORİYLE YENİDEN BAKMAK**

Çağla ADALI MORAN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Gamze KESKİN YURDAKURBAN

Ocak– 2024

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Çağla ADALI MORAN

15.01.2024

ÖZ

FELSEFE TARİHİNDEKİ CİNSİYETLENDİRİLMİŞ AKIL İDEALLERİNE FEMİNİST TEORİYLE YENİDEN BAKMAK

Adalı Moran, Çağla

Yüksek Lisans, Felsefe

Tez yöneticisi: Doç. Dr. Gamze Keskin Yurdakurban

Ocak 2024

Felsefi bir kavram olarak akıl; yüzyıllardır hep erkek karakterler ile anılmıştır. Bu sebeple kadın hep akıldan yoksun olarak görülmüş ve daha çok doğa kavramı ile ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Bu da kadının daha sıradan, daha sığ bir yaşam mücadelesi vermesini gerektirmiştir. Erkek, akla sahip olduğu için tüm bir muhakeme gücüne de sahip olmuş ve kadının yetkisini de kendi üzerine almıştır. Bu tez çalışmasında felsefe tarihinde aklın erkeklikle nasıl ilişkilendirildiğine ve kadının bu ilişkisellikte nasıl konumlandırıldığına yer verilecektir. Bu doğrultuda kadın-erkek ve akıl-doğa karşıtlığı feminist felsefi bir bakış açısıyla ele alınacak ve yorumlanacaktır. Böylece aklın, zihnin ve düşünmenin yalnızca erkekliğe özgü kavramlar olmadığına altı bir kez daha çizilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, erkek, akıl, aklın erkeksiliği, doğa, feminist felsefe.

ABSTRACT

A NEW LOOK AT THE IDEALS OF GENDERED REASON IN THE HISTORY OF PHILOSOPHY WITH FEMINIST THEORY

Adalı Moran, Çağla

Master of Arts, Philosophy

Supervisor: Associate Professor Gamze Keskin Yurdakurban

January 2024

Reason as a philosophical concept has always been associated with male characters for centuries. For this reason, women have always been seen as devoid of reason and have been dealt with more by associating with the concept of nature. This, in turn, required a woman to fight for a more ordinary, shallower life. Because a man has reason, he has also acquired the entire power of reasoning and has taken the authority of a woman over himself. In this thesis, it will be given an emphasis on how the mind is related to masculinity in the history of philosophy and how women are positioned in this relatedness. In this direction, the opposition between men and women and mind and nature will be considered and interpreted from a feminist philosophical point of view. Thus, in this study, it will be tried to give the idea that mind, mind and thinking are not only male-specific concepts.

Keywords: Woman, man, reason, masculinity of reason, nature, feminist philosophy.

ÖNSÖZ

Klasik felsefe tarihi yazımında doğrudan veya dolaylı olarak kadın konusuna temas etmiş olan pek çok düşünür bulunmaktadır. Kadın kimi zaman ontolojik kimi zaman epistemolojik ve bazen de ahlaki alanda ötekileştirilen konumunda yer almıştır. Bu da kadının nesneleştirilerek sömürülmesine zemin hazırlamıştır. Bu sebeple çalışmamızın asıl konusu kadını düşmüş olduğu bu konumdan kurtarabilmenin çözüm yollarını sunmaktır. Çalışmamızda birincil kaynakları ve bu kaynaklar üzerinden yazılmış olan akademik çalışmaları kullanmaya özen gösterilmiştir. Ele aldığımız konu bağlamında hatırı sayılır miktarda akademik çalışmalar bulunmaktadır. Ancak çalışmalar konunun kapsamı bakımından birbirlerinden ayrılmaktadır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda birincil kaynakların ve konuyla ilgili akademik yayınların titizlikle incelenmesi ve ayrıştırılması gerekmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde çalışmamız, klasik felsefe tarihi yazımında kadının akıl karşısındaki yerini, kadın doğa ilişkiselliğini, aklın eril bir karakter olarak sunulmasına getirilen çözümleri ve bunun ekofeminizm ile bağlantısını gösterebilmek açısından katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Akademik bir çalışmada motivasyonu sağlamak pek de kolay değildir. Bu sebeple öncelikle lisans hayatımdan bu zamana kadar desteğini hissettiğim, konu seçimimden kaynaklara erişmeme ve çalışmamın tamamlanmasına değin her daim yardımını esirgemeyen ve en önemlisi de bu maratonda yılmadan devam etme ve başarıya motivasyonunu bana verdiği için pek değerli hocam Doç. Dr. Gamze KESKİN YURDAKURBAN'a danışmanlığı için teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışma boyunca bana duydukları güven ve destekleri için biricik ailem canım annem ve babam Gülşah ve Erkan ADALI'ya, abim Mustafa ADALI'ya, biricik yeğenim Masal Su ADALI'ya ve son olarak yoldaşım, canım eşim Emrah MORAN'a sonsuz sevgi ve teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	vii

GİRİŞ	1
-------------	---

1.BÖLÜM

FELSEFE VE FEMİNİST FELSEFE	5
1.1. Feminizm Kavramı	7
1.2. Feminizmin Tarihsel Süreci	10
1.2.1. I. Feminist Dalga	12
1.2.2. II. Feminist Dalga	20
1.2.3. III. Feminist Dalga.....	27
1.3. Feminist Felsefenin Felsefeye Kattığı Yeni Kavramlar	30
1.3.1. Cinsiyet.....	33
1.3.2. Toplumsal Cinsiyet	35
1.3.3. Cinsellik.....	39
1.3.4. Cinsel Fark.....	41
1.3.5. Özcülük.....	44
1.3.6. Beden- Doğum.....	45

2.BÖLÜM

FELSEFE TARİHİNDE AKLIN ERİL KARAKTERİ VE KADININ KONUMU	51
2.1. Platon'da Akıl ve Kadınlık: Cinsiyetlendirilmiş Roller	53

2.2. Aristoteles'te Form ve Formdan Yoksunluk Olarak Kadın ve Erkek Ayrımı	62
2.3. Francis Bacon: Doğanın Tahakküm Altına Alınması ve Kadın-Erkek Ayrımı	68
2.4. René Descartes: Zihin-Beden İkiliğinden Kadın- Erkek Ayrımı	72
2.5. Immanuel Kant'ta Kadın ve Erkek Ayrımı	78

3.BÖLÜM

AKLIN ERİLLİĞİ SORUNUNA FEMİNİST FELSEFİNİN BAKIŞINDAN BİR YAKLAŞIM.....	87
3.1. Feminist Felsefenin Cinsiyetli Ayrıma Eleştirileri.....	87
3.2. Akıl-Doğa Karşıtlığının Eko-feminist Eleştirisi	93
SONUÇ.....	104
KAYNAKÇA	109

KISALTMALAR

Age	: Adı geçen eser
Agm	: Adı geçen makale
Agt	: Adı geçen tez
Bkz	: Bakınız
by.	: Basım yeri yok
C	: Cilt
çev	: Çeviren
der	: Derleyen
ed	: Editör
M.S	: Milattan sonra
S	: Sayı
s	: Sayfa
s.s	: Sayfadan sayfaya
t.y	: Tarih yok
vb	: ve benzeri
vs	: vesaire
Yay. haz.	: Yayına hazırlayan
yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

Felsefe tarihine baktığımızda Antik Yunan'dan itibaren akıl kavramının belli başlı ayrıştırıcı ve dışlayıcı bir biçimde ele alındığını görürüz. Akıl simgesel olarak hep erkeklik temsili ile ele alınırken kadın ise beden, doğum, doğa gibi kavramlarla bağlantılandırılarak ele alınmış ve böylece rasyonellik iddiasında aşılması gereken bir şey olarak kavranmıştır. Neden erkeklik her şeyin düzenleyici ilkesi olarak kabul görülen akıl idealleri ile ele alınırken kadın akılsallıktan dışlanmıştır? Bunun altında yatan sebep felsefî geleneğin şekillenmesine etki eden kültürel, sosyal ve tarihsel olguların cinsiyet ve toplumsal cinsiyet pratiklerinden tamamen ayrılmış bir biçimde kavranamamış olmasıdır. Erkeklik idealleri kurgulanırken kadına ait olan özelliklerden uzaklaştırılmış ve öyle kurulmuştur. Bu da dikotomik bir yapının oluşumuna zemin hazırlamıştır. Temel yapı taşlarını Pythagoras'ın karşıtlar tablosuna kadar geri götürebileceğimiz bu dikotomik yapıda kadın erkeğin karşısında, doğa aklın karşısında, edilgen olan etkin olanın karşısında konumlandırılmıştır. Böylece felsefe tarihinde içkin bir sorun olan kadın-erkek karşıtlığı ve kadının ötekileştirilmesi süreci sistemli bir biçimde boy göstermeye başlamıştır. Platon'dan başlayarak tüm bir Batı felsefe tarihini kapsayan bu süreçte kadın akıldışı olarak kurgulandığı için hak ettiği değeri de görememiş ve ne yazık ki felsefe tarihinde adını erkekler kadar duyuramamıştır. Bu sebeple klasik felsefe tarihi yazımının feminist bir bakış açısıyla yeniden ele alınarak okunması gerekmektedir.

Feminist filozoflar, felsefe tarihini yeniden gözden geçirerek felsefe tarihinde önemli değişikliklere ve düzenlemelere imza atmışlardır. 1960'lı yıllardan itibaren kadın felsefeciler cinsiyetler arası eşitsizlik fikrinden hareketle pek çok araştırma girişiminde bulunmuşlardır. Kadın felsefecilerin başlatmış olduğu bu gelişme beraberinde feminist felsefenin Batı Avrupa ve Amerika'da hızla gelişmesine katkı sağlamış ve böylece 1970'li yılların başlarında feminist felsefe, felsefenin bir araştırma disiplini olarak sorgulanmaya başlanmıştır.¹

¹ Alison Stone, *Feminist Felsefeye Giriş*, çev. Yonca Cingöz ve Bilge Tanrısever, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2019, s.11.

Felsefe tarihi üzerine yapılan bu çalışmalarda dikkatleri üzerine çeken ilk unsur kadının felsefe tarihinden dışlanmış olduğudur. Kadının felsefe tarihinin dışına itilmesinin en büyük sebebi akıl sahibi olmadıklarına inanılmasıdır. Kadının doğa, erkeğin akıl olarak kavranması, akla karşı doğanın konumlandırılması gibi pek çok dikotomi felsefe tarihinde karşımıza çıkmaktadır. Bu dikotomik şemalarda erkek üstün olanlar, kadın aşağı olanlar ile eşleştirilmektedir. Biri üstün diğeri aşağı tarafta olan arasındaki ilişki bir tahakküm ilişkisi olarak okunabilir. Örneğin; Aristoteles, *Politika* isimli eserinde insanın doğa üzerindeki tahakkümü, efendinin köle üzerindeki tahakkümü, aklın duygu (doğa) üzerindeki tahakkümü ve erkeğin de kadın üzerinden tahakkümünü ele alır.² Bu ve buna benzer pek çok eserde (örn: Platon'un *Devlet*, *Timaios*, *Phaidros* diyaloglarında) kadının rasyonellikten daha uzak olduğu düşüncesi, kadınların hem fiziksel olarak erkeklerden daha güçsüz olduğu hem de akıl yetisi bakımından daha aşağı konumda yer aldığı dile getirilmiştir. Dolayısıyla filozofların pek çoğu akli ve bilgiyi kullanarak ataerkil ilişkileri inşa etmiştir denilebilir.

Feministler, felsefenin ele almış olduğu kavramlarla birlikte ataerkil ilişkilere katıldığını düşünür. Felsefenin kadını görmezden gelen, dişilliği-kadınsılığı bir kenara atan, bastırılmış, ezilmiş, tahakküm altına girmiş, tabi kılınmış olarak yorumlaması feministlere göre ataerkil iktidara bir yöntem sağlamıştır. Bu bakış açısı ataerkil iktidarda boy göstermeye başlayıp kendini meşrulaştırdıktan sonra ekonomiden politikaya kadar pek çok alana sirayet etmiş ve cinsiyet kimlikleri üzerinden bir takım ön varsayımlar geliştirilmesine zemin hazırlamıştır.

Bunlar örneğin;

1. Kadın ve erkek sadece biyolojik açıdan değil, istek ve ihtiyaç gibi bakımlardan da birbirinden ayrılır.
2. Kadın ve erkeğin yaradılışı da farklıdır.
3. Akıl da dahil olmak üzere erkekler kadınlardan her bakımdan daha üstündür. Bu sebeple yönetim erkeğin elinde olmalıdır.

² Detaylı bilgi için Bkz. Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tuncay, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975, ss.12-16.

4. Kadınlar erkeklere göre çok daha duygusal varlıklardır. Bu sebeple karar verirken işin içine duygularını karıştırabilir. Dolayısıyla kamusal alanın dışında kalmaları gerekmektedir.
5. Erkeklerin sahip olduğu rasyonel yetenekler sebebi ile dünyayı yorumladıklarını ve düzene soktuklarını, kadınların ise çocuk doğurma, ev bakımı, çocuk bakımı veya evdeki diğer bireylere, yaşlılara ve kocaya bakmak suretiyle bir yeteneklerinin olduğunu dolayısıyla günlük yaşamı idame ettirme ve türün devamı işlevini üstlenebileceklerini savunmuşlardır.
6. “(...) erkekler ölümsüz kültür ürünleri yaratırken, kadınlar ölümlü bedenler yaratmakla daha ‘aşağı’ bir iş yapmış olurlar!”³

Ataerkil sistemin bu ön varsayımlarından da anlaşılacağı üzere kadın olmak tarih boyunca hep ezilmişliği beraberinde getirmiştir. Kadının egemen tarihsel söylem biçimlerinde görünmez kılınması toplumsal, sosyal, siyasal ve düşünsel her alana sirayet etmiş ve kadın tarihsel özne olma konumundan da dışlanmışır. Böylece kadın içinde bulunduğu mevcut durumu kabul etmek zorunda kalmış ve edilgin varlıklar olarak hizmet etmeye mahkûm bırakılmışlardır.

Erkeğin akıllı, dolayısıyla tüm üst düzey işlerin sahibi, felsefe yapabilecek ve felsefe kanonu içinde konumlanabilecek bir birey olduğu, kadının ise duygulu varlık, dolayısıyla üst düzey işlerden daha aşağı konumda genellikle ev işi, çocuk bakımı gibi bilgi ve akıl yetisi kullanmayı fazla gerektirmeyen işlerle uğraşması gerektiği ileri sürülmüştür. İşte asıl meselenin alevlenme sebebi budur. İlerleyen bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alınacak olmakla beraber kadınların sırf cinsiyetleri yüzünden felsefi gelenek içerisinde dışlanmaları, erkeklerden daha aşağı ve sürekli itaat eden varlıklar olarak tasavvur edilmeleri, akıl yürütme yetileri gelişmemiş olduğu için ülke yönetimi gibi işlere kalkışmamaları gerektiği, erkeğin daha aktif rolü varmış gibi aks ettirilerek kadının pasif bir algıya yerleştirilmeye çalışılması gibi örnekler kadınların sırf cinsiyetleri yüzünden karşılaştıkları

³ Fatmagül Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hristiyanlıkta ve İslamiyet’te Kadının Statüsü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*, Yay. Haz. Müge Gürsoy Sökmen, İstanbul: Metis Yayınları, 2021, s.32.

ayrımcılıklardan yalnızca birkaçıdır. Bu nokta da feminist düşünürlerin yapmak istediği şey bu ayrımcılıklara sebep olan cinsel söylemlere, toplumsal cinsiyet söylemlerine eleştiri getirerek her alanda yapılan ayrımcılığa karşı tezler geliştirmektir.

Bu çalışmanın da merkezinde akıl/doğa ve erkek/kadın karşıtlıklarından hareketle felsefe tarihinde akıl kavramının nasıl ele alındığına, filozofların cinsiyetli ayrıma yönelik tutumlarına yer verilecek ve bu doğrultuda akıl/doğa karşıtlığının feminist teoriler bağlamında eleştirisi yapılacaktır. Bu sebeple bu bölümde kısa da olsa feminist felsefenin temel gayesinin ne olduğu verilmek istenmiştir. Feminist felsefenin ve bu minvalde feminist teorilerin cinsiyetli ayrıma getirdiği eleştirileri daha iyi çözümleyebilmek için çalışmanın ilk bölümünde feminizmin genel çerçevesi çizilecek ve felsefeye kattığı yeni kavramlara yer verilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde özellikle felsefe tarihinde ilk göze çarpan filozofların akıl ve kadınlık üzerine yazdıklarına ve kadını akıl karşısında nasıl konumlandırıdıklarına değinilecektir. Son bölümde ise felsefe tarihinde aklın erkek ve kadının doğa olarak ele alınmasının kadını ve doğayı tahakküm nesnesi haline getirmesinden yola çıkılarak feminist teoriler bağlamında getirilen eleştirilere yer verilecektir.

I. BÖLÜM

FELSEFE VE FEMİNİST FELSEFE

İnsan sürekli anlam arayışı içerisinde olan bir varlıktır. Sorgulayan, araştıran, merak eden bir varlık olarak insanın en temel özelliği muhakeme yeteneğine sahip olmasıdır. Felsefenin sorguladığı en önemli alan da şüphesiz ki insanın kendisidir. Ancak üzülmek gerekir ki kanonik felsefe tarihi kadınların dışlandığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Filozoflar dünyayı yorumlarken bunu eril bir aklın ışığında yapmış ve kadını adeta görmezden gelmiştir. Tamamen cinsiyetçi akıl idealleri tarafından şekillenen dünyada insanlığın yarısını oluşturan kadınlara sırt çevrilmiş, felsefi etkinlikte rol oynayan kadınlar adeta yok sayılmış ve yaptıkları göz ardı edilmiştir. Bu da felsefi etkinliği gerçekleştirenlerin kimlikleri hakkında yanlış bir algıya varmamıza zemin hazırlamıştır.

Felsefe tarihi üzerine bir inceleme yaptığımızda, Thales'ten başlayarak günümüze değin aslında felsefe tarihinde içkin bir sorun olduğunu söyleyebiliriz. Bu sorun; özel bir araştırma alanı açılmadıkça ya da kadın filozoflar hakkında merak edilip bir eser kaleme alınmadıkça felsefe tarihi metinlerinin neredeyse hiçbirinde kadın filozofların çalışmalarına rastlamadığımızdır. Bu da bize felsefe tarihinde yalnızca erkeklerin var olduğu, düşünebildiği, sorgulayabildiği, kısacası sözünü ettiğimiz bu felsefi etkinliğe yalnızca onların muktedir olduğu izlenimini yansıtır ki bu da bir nevi felsefe tarihinin yanlış bir yazım mı olduğu sorusunu sormamıza zemin hazırlar. Pythagoras'tan Platon, Aristoteles, Bacon, Descartes, Kant, Hegel ve hatta günümüze kadar felsefe tarihinin “en gözde” isimleri hep erkektir. Bu çerçevede felsefe dünyası çoğunlukla erkek cinsiyetinin egemen olduğu bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar her ne kadar felsefe dünyasında var olmuş olsalar da isimleri erkek filozoflar kadar gündeme getirilmemiştir. Bunun altında yatan temel sebeplerden biri de kadının akli yeteneğinin yetersiz olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Felsefe etkinliğini gerçekleştiren filozofların neredeyse hepsini ortak paydada buluşturan şey kadının rasyonel bir varlık olmadığına ilişkin ortak kanaatleridir. Kadınlar bir takım önyargılı düşünceler, mitolojik hikayeler, doğruluğu sanki kanıtlanmış

gibi ileri sürülen dogmatik ifadeler ileri sürülerek her alanın dışına itilmiştir. Cinsel ve toplumsal hayata ilişkin olarak kurulan bu tabuları yıkabilmek ve bunun mücadelesini verebilmek için 19. yüzyıla kadar beklenmiştir.⁴ Her ne kadar 19. yüzyıl ile bu durum yavaş yavaş değişmeye başlasa da ve artık kadın düşünürlerin eserlerine, görüşlerine ulaşabiliyor olsak da uzunca bir süre kadının yalnızca mitsel bir imge olarak kullanıldığı ve bir özne olamadığı gerçeği değişmemiştir. Ayrıca bu sorun sadece geçmiş dönemlerde değil günümüzde de varlığını korumaya devam etmektedir. Bu sebeple kadının ötekileştirilmesi, akıldan yoksun görülmesi, erkeklerle bir hiyerarşiye sokulduğunda aşağı olarak kabul edilmesi, kadının bir imge olarak kullanılması, değersizleştirilmesi vb. pek çok sorun geçmişten gelen ancak günümüze de sirayet etmeye devam eden sorunlardır. Feminizm ise bu sorunlarla başa çıkmaya çalışan, herkesin eşit 'bireyler' olarak toplumda var görülmesinin mücadelesini veren, felsefi metinlerden de beslenerek cinsiyetçi tüm söylemlere karşı çıkan ve felsefeye karşıt savlar geliştirerek yeni sorular ve değer yargıları kazandıran bir alandır. Bu bakımdan feminizm, felsefe dünyasının kadına kapatılmasına ve erkek aklın merkezde işlemesine karşı tavır alan bir yaklaşım sergilemiştir. Dolayısıyla feminizm için bir taraftan erkek egemen dünyanın kadını ikincil konuma yerleştirerek, erkek/kadın, akıl/doğa, etkin/edilgin gibi karşıtlıklarla savaştığını bir taraftan da eşitlik, özgürlük gibi akımlara ön ayak olmanın mücadelesini verdiğini söyleyebiliriz. Bu çerçevede feminist felsefe; erkekliği rasyonelliğe ve kadını duygusallığa indirgeyen, kadını erkeğin ötekisi olarak konumlandıran batı felsefesinin temel oluşturduğu felsefe geleneğine karşı çıkan bir alandır. Ancak burada detaylı olarak feminist felsefenin amacının ne olduğu, temel savları, felsefe ve feminizm ilişkisinin nasıl bir ilişki olduğu gibi sorulara yanıt vermeden önce feminizmin kavramsal analizinin verilmesi konunun anlaşılabilirliği açısından yol gösterici olacaktır. Çünkü cinsiyet sorununa yönelik mücadelede bir özne olarak dahi görülmeyen kadın ciddi bir aktör olarak bu hareketliliğe yön vermiştir. Hiç şüphesiz ki kadının özne olarak var olma yolunda verdiği mücadelesi çok kolay aşamalardan geçerek günümüze

⁴ Ney Bendason, *Başlangıcından Günümüze Kadın Hakları*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990, s.44.

gelmemiştir. Sayısız kadın tarihin içerisinde kendisine yer açabilmek, özne olarak var olabilmek için tarihsel süreç boyunca bu mücadeleye destek vermiştir. Dolayısıyla kadınların ikincil konumdan kurtulmalarının ilk izlerinin araştırılması ve ortaya konulması feminist mücadelenin daha iyi anlaşılabilmesi açısından önem arz etmektedir. Kadın probleminin toplumsal, tarihsel, kültürel arka planı bilinmeden feminist kuramın anlaşılması ve bu bağlamda felsefenin feminist bir perspektifle ele alınarak eleştirilmesi pek de mümkün değildir.

1.1. Feminizm Kavramı

Feminizm kavramı, köken itibarı ile Latince, kadın anlamına gelen *femine* kelimesinden türetilmiştir.⁵ Genel olarak kadınların baskı altında kalmalarını, ezilmelerini, sırf kadın oldukları için kendilerine toplumda yer bulamamalarını ve dışlanmalarını, aşağı konuma atılmalarını, din, dil, ırk, sınıf vb. gibi pek çok unsurda kadının yaşadığı sorunları ele almaya çalışan ve bu bakımdan mücadele gösteren bir alan olarak ifade edilebilir. Kadının insan haklarını temellendirmeyi ve savunmayı amaçlayan toplumsal, politik, ekonomik, kişisel her alanda cinsiyet ve bunun beraberinde getirdiği toplumsal cinsiyet söylemleriyle ortaya çıkan eşitsizlikleri ve ayrımcılıkları eşitlemeye çalışan düşünce ve hareketler bütünüdür. Bugün anladığımız haliyle feminizm 18. yüzyılda yaşamış olan Mary Wollstonecraft'ın *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* metnine dayandırılmaktadır. Ayrıca feminizm bundan sonraki tüm çalışmalarını bu metnin üzerine koyarak ilerletir. Çünkü sürekli bir değişim ve dönüşüm vardır ve feminist hareket de buna ayak uydurmaktadır. Bu sebeple bu metin feminist algının geliştirilmesi için bir nevi referans işlevi görmektedir.⁶

Feminizm her tür cinsiyetçi söyleme karşı çıkma eğilimindedir. Kadın-erkek ayrımcılığını ortadan kaldırmak, özel ve kamusal alanda eşit alanlar açmak, kadın ve erkeklerin ve hatta bunlar dışında yer alan örneğin LGBTİ+

⁵ Ayşe Sevim, *Feminizm*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2005, s.55.

⁶ Feminizm algısı ilk kez Mary Wollstonecraft'ın *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* eseri ile akademide kendine yer açmıştır. Wollstonecraft bu eserinde pek çok feminist sav ortaya atmıştır ve eser aynı zamanda felsefi ve feminist olarak tanımlanabilecek ilk eserdir. Detaylı bilgi için Bkz. Mary Wollstonecraft, *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*, çev. Deniz Hakyemez, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

bireylerin hepsinin toplum içerisinde eşit statüde yer almasını sağlamaya çalışarak, bireyler arası her türden ayrımcılığa karşı mücadele halindedir. Her ne kadar toplumsal olarak kadın ve erkek biyolojik olarak iki farklı cinsiyet olarak normal kabul ediliyor olsa da aslında cinsiyetler çok daha çeşitlidir ve cinsiyet üzerine yapılan bu ikili tanım artık günümüzde yetersizdir. İşte bu yüzden günümüzde feminizmin nihai amacı yalnızca kadınları değil dezavantajlı grupları ve erkekleri de araştırma alanının içerisine alarak bireyler arası eşitliği sağlamaktır. Dolayısıyla feminizm, bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerinde birbirlerinin cinsiyetlerine yönelik etiketlemeler yapmadan yalnızca ‘insan’ olarak yargılanmaları mücadelesini verir. Bu bakımdan feminizm, her türlü siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel eşitliği savunan bir yaklaşımdır.

Feminist düşüncenin temelinde kadınların haklarına sahip olmaları ve özgürlüğe erişebilmeleri söylemleri yer alsa da bununla birlikte erkeğin yönetimini temele alan ataerkil⁷ sisteme de karşı çıkar ve bunun ortadan kaldırılması gibi konuları da ele alır. İş, eğitim, sağlık, bilgi, toplumsal ve kültürel statü gibi erkek yönetimini temel alan sistemler mevcuttur. Bu sistemlerde kadınların düşük ücretle çalıştırılması, eğitim gören kadınların sayısının az olması, kadınlara kürtaj hakkının tanınmaması, kadınların cinsel ve fiziksel şiddete maruz kalması gibi kadınların haksızlığa uğradığı pek çok örnek vermek mümkündür. Dolayısıyla feminizm politika, sosyoloji, felsefe, ekonomi ve etik gibi birçok alanın içerisine yerleştirilerek ele alınabilecek genişlikte bir kapsama sahiptir.

Çoğu okur ve yazar feminizmi erkek karşıtlığı veya erkek düşmanlığı olarak okumaktadır. Ancak feminizm her tür cinsiyetçi söyleme karşı çıkma eğiliminde olan bir yaklaşımdır. Dolayısıyla kendisini erkek veya kadın olarak tanımlayan bireylerin birbirlerini cinsiyet faktörünü kullanarak bir başka olarak ifade etmeye çalışması cinsiyetçi söylemi devam ettirmek demektir. Bu noktada bell hooks *Feminizm Herkes İçindir* isimli eserinin giriş

⁷ Bir cins olarak kadının toplumsal yapıda dışlanmasına ve ezilmesine olanak tanıyan kurumsal düzenlemeleri belirtir ve genel olarak erkek iktidarına dayanan bir toplumsal örgütlenme biçimi anlamına gelir. Bu örgütlenme biçiminde erkeğin üstün olduğu görüşü hakimdir ve soyu belirleyende erkektir. Erkek hakimiyet sahibi olandır ve mülkte erkeğindir.

kısımında şöyle der: “Feminizm cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir harekettir.”⁸ Bu tanımın teoride ve pratikte kadın veya erkek olarak cinsiyetçi söylemlerden arınmayı ve her türlü cinsiyetçiliğe karşı gelmeyi içeren bir tanım olduğunu ileri sürebiliriz.

Bir başka feminizm tanımı yapan Fatmagül Berktaş’a göre ise; kadınların sırf cinsiyet ayrımında kadın kategorisine ait oldukları için yaşadıkları zorlukları, baskıları, ezilmeleri, kısıtlamaları ve haksızlıkları giderebilmek için ortaya attığı talepler ile birlikte bir mücadele gösterme, direnme güdüsüdür ki bu hem düşünce hem de maddi anlamda tüm unsurları içerisine alan geniş bir ölçüğe sahiptir.⁹

Feminizm cinsiyetçilik meselesi üzerine odaklanarak kendini kadın veya erkek olarak tanımlayan bireylerin cinsiyetçilik taraftarı söylemlerden uzak kalmasını sağlayacak ve erkekleri kayıran sistemden kurtulmamız için bizi cesaretlendirecek olan bir harekettir. O halde cinsiyetler arasındaki eşitliği sağlamaya yönelik olarak gerçekleştirilen ve bunu yaparken de kadın haklarını temele alan bir yaklaşım olarak görülebilir. Bu bakımdan kimi düşünürler bu hareketin politik bir hareket olduğunu düşünür. Örneğin Necla Arat feminizm kavramını, “cinslerin eşitliği kuramına dayanan, kadınlara eşit haklar isteyen, temelde kadın-erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeyi amaçlayan bir siyasal akım”¹⁰ olarak ifade etmektedir.

Feminizmin bakış açısını yansıtan pek çok tanım yapmak mümkündür. Ancak ortak bir tanım yapmak epey zordur. Farklı yaklaşım ve teorilerle araştırmacılar feminizm kavramına yönelik çeşitli tanımlamalar yapmışlardır. Kimi düşünürler kadınların tabi kılınmasının sonlandırılmasına ilişkin olarak yapılan bütün çabaların feminizme gönderimle yapıldığını ileri sürerler. Buradaki tabi kılınmadan kastedilen kadınların bir şekilde diğer kişilerden, gruplardan daha aşağı konumda tutulması ve onlara itaat edecek bir pozisyona konulmasıyla ilgilidir. Bu sebeple feminizmin tanımı ne olursa olsun kadınlar hep bir şekilde tabi kılınmış varlıklar olarak gözümüze çarpar.¹¹

⁸ bell hooks, *Feminizm Herkes İçindir*, çev. Ece Aydın, Berna Kurt, Şirin Özgün ve Aysel Yıldırım, İstanbul: Bgst Yayınları, 2022, s.9.

⁹ Fatmagül Berktaş, “Feminist Teoride Açılımlar”, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, ed. Yıldız Ecevit ve Nadide Karkıner, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013, Giriş.

¹⁰ Necla Arat, *Feminizmin ABC’si*, İstanbul: Say Yayınları, 2022, ss.29-30.

¹¹ Stone, *Feminist Felsefeye Giriş*, ss.20-21.

Bu tabi kılınmışlık, biyolojiye sıkıştırılmak istense de kadınlar bu şekilde doğmamışlardır. Onları bu duruma getiren etkenler ve kişiler vardır ki bunun değiştirilmesine yönelik mücadelenin verilmesi gerekir. Bu noktada Beauvoir'ın ifadesi bu savımızı destekler niteliktedir. Çünkü onun feminizmden anladığı şey; "... sınıf mücadelesinden bağımsız, özgül olarak kadınlara ilişkin konularda mücadele etmek idi."¹² Feminizm hem bir bakıma sınıf mücadelesinden bağımsız hem de bir bakıma ona bağımlı olarak okunabilen ve kadınların içerisinde bulundukları durumun değiştirilmesine yönelik olarak hem kadınlar hem de erkekler tarafından verilmesi gereken bir mücadeledir. Andree Michel'in aktardığına göre ise feminizm, "kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören bir doktrin"¹³ olarak tanımlanmaktadır.

Özetle feminizmi; mevcut ataerkil düzenin işleyişine karşı çıkan, kadınların erkekler ile eşit haklara ve statülere erişmelerini isteyen, özel ve kamusal alanlarda kadınların yaşadıkları sorunları ve zorlukları engellemeye çalışan, kadınların dışlanmasının, bastırılmasının ve pasif özneler olarak değersizleştirilmesinin önüne geçmek isteyen ve tüm bu sorunlarla mücadele eden bir yaklaşım olarak değerlendirebiliriz.

1.2. Feminizmin Tarihsel Süreci

Feminist kuramcılar kadınların maruz bırakıldığı, ezilme, baskılanma durumlarını yaşadığı toplumsal statünün nasıl evrimleştiğini tarihsel süreçler içerisinde ele alarak incelemektedir. Ancak nasıl ki feminizm kavramının ve feminist teorisinin kesin ve tek bir tanımını vermek pek olanaklı değilse aynı durum feminizmin geçirdiği evreler için de söz konusudur. Feminist hareketler içerisinde bulunduğu toplum koşulları, kadınların yaşadıkları sorunlar, farklı ideolojik görüşler sebebi ile sürekli gelişim ve değişim göstermekte ve farklı şekillerde adlandırılmaktadırlar. Farklı feminist düşünürler farklı perspektiflerle olaylara yaklaştığından ve feminizm konusu gereği durağan bir sorunlar zincirinden oluşmadığından ötürü tarihsel süreçte

¹² Simone de Beauvoir, *Ben Bir Feministim: Alice Schwarzer'le Konuşmalar*, çev. Ayşe, Minu ve Sedef, İstanbul: Kadın Çevresi Yayınları, s.12. Bundan sonraki dipnotlarda ilgili kitap için Ben Bir Feministim kısaltması kullanılacaktır.

¹³ Andree Michel, *Feminizm*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, s.6.

feminist hareketlerle ilgili olarak da farklı görüşler karşımıza çıkmaktadır. Bazı düşünürler feminizmin bu tarihsel sürecinin iki dalga şeklinde vuku bulduğunu, bazıları ise üç veya dört dalga şeklinde oluştuğunu belirtirler. Ancak biz burada bu ayrımlara değinmek yerine genel kabul görmüş ve pek çok düşünürün de itibar ettiği şekliyle feminizmi üç dalga halinde ele alarak ana hatlarını vermeye çalışacağız. Bu süreçler genel kabul görmüş şekliyle; I. dalga feminizm, II. dalga feminizm ve III. dalga feminizm hareketleri olarak adlandırılmaktadır. Elbette dalgalanmalar bunlarla sınırlı tutulmayacaktır. Yeni gelişmeler ve ortaya atılan farklı fikirler ile bahsettiğimiz bu hareketlilik zaman içerisinde gelişme gösterecektir. Örneğin; günümüzde feminizmin bir başka boyutu olan IV. Dalga feminizm de tarihsel süreç içerisinde yer yer adını geçirmektedir. IV. Dalga feminizm son zamanlarda gelişme göstermeye başlamış olan ve daha çok gelişen teknolojilerle birlikte mücadele vermeye çalışan bir hareketliliktir. Ancak bu bölümde genel kabul gördüğü haliyle feminizmin üç tarihsel dönemi ele alınacaktır. Dolayısıyla bu tezde feminizmin bu boyutuna yer verilmeyecektir. Feminizmin bu şekilde değişik dalgalanmalar halinde ele alınmasının sebebi farklı düşünürlerin konuyu farklı biçimlerde ele alması ve eleştirel bakış açılarını farklı yönlere yansıtmasıdır. Ancak şu bilinmelidir ki; ne kadar çok fazla dallara ayrılırsa ayrılısın feminizmin temelde vurgu yapmaya çalıştığı zemin hep bir noktada birbirleriyle kesişimsellik gösterir. O da kadınlara karşı oluşturulan ön yargıların bir noktada son bulması, cinsiyetler arası hiyerarşinin sona erdirilmesi, toplumsal cinsiyet yönelimlerine ilişkin olarak tüm tutumların aynı değerde görülmesi ve bu açıdan da eşitlikçi bir toplum yapısının oluşturularak, eski toplum biçiminin yıkılması amacıdır.

Bu tarihsel süreçlerin 18. yüzyılda başladığını ve günümüze değin devam ettiğini söylemek mümkündür.

“Bu dönemlerde kadınlar farklı anlayışlardan, farklı kuramlardan ve ideolojilerden etkilenmişler ve bu etkilenme kadının hakları bağlamındaki talepleri veya amaçları doğrultusunda gerçekleştirdikleri hareketleri dolaylı veya doğrudan etkilemiştir.”¹⁴

¹⁴ Gün Taş, “Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri”, *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, C.3, S.5 (2016), s.166. Bundan sonra ilgili makale için Feminizmin Tarihsel Değerlendirmesi kısaltması kullanılacaktır.

Feminizmin tarihsel süreçlerinin dalgalanmalar şeklinde ele alınmasının sebebi kadınların farklı zaman ve koşullar altındayken farklı talep ve beklentilerinin olması ve parçası oldukları mevcut toplumsal sistemi eleştiri biçimlerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu bölümde ele alınacak teoriler kendi içerisinde de çok çeşitli yapılara bürünmektedir. Dolayısıyla burada feminist sürecin tüm bir incelemesini yapmak yerine ileride ele alacağımız temel kavramların zeminini oluşturan teorilere yer verilmeye çalışılacaktır.

1.2.1. I. Feminist Dalga

Feminizmin tarih sahnesi içerisine girişinin kökenlerine baktığımızda 1700'lere kadar giden bir mücadelenin varlığından söz etmek mümkündür. O tarihlerde Mary Astell (1666-1731) kadınların toplumdaki konumunu ve bunun nedenleri araştıran ilk İngiliz feminist ve yazardır.¹⁵ Mary Astell'in "Eğer bütün insanlar özgür olarak doğuyorsa, neden bütün kadınlar köle?"¹⁶ sorusunu gündeme getirmesiyle birlikte feminizm kavramı ilk olarak açıklık kazanmıştır denilebilir. Sonrasında ise Mary Wollstonecraft gibi düşünürlerin eserleriyle birlikte feminizm tarihsel süreç içerisinde gelişme göstermeye başlamıştır. Bu tarihlerde kadınların asıl derdi 'eşitlik, özgürlük ve yurttaşlık' ideallerinin içerisine dahil olmaktır. Ancak her ne kadar erken dönemlerde kadınların bazı talepleri olsa da ve feminizm kavramsal olarak kökenlerini 1700 yıllarına kadar götürebilse de ne yazık ki kadınlar bu söylemlerini ve taleplerini dile getirebilmek için dahi 19.yüzyılın ortalarını beklemişlerdir. Peki, neden kadınların belirli talepleri olduğu halde feminizm bir teori olarak 18.yüzyıldan sonra adından söz ettirmeye başlamıştır? Bunun altında yatan belli başlı sebepler vardır. Daha önce de söylenmiş olduğu üzere feminizmin ortaya çıkışı sosyal, kültürel ve ekonomik koşullarla doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla feminizmin 18. yüzyıl sonlarında filizlenmeye başlamasının altında yatan en büyük etkenlerden biri sanayileşmedir. Çünkü

¹⁵ Günay İsmayılzade, *Feminist Bir Bakış Açısıyla Felsefe Tarihi: Kayıp Kadın Filozoflar* (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2022, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No.710231), s.31. Bundan sonra ilgili tez için Kayıp Kadın Filozoflar kısaltması kullanılacaktır.

¹⁶ A.g.t., s.31.

18. yüzyılla birlikte artık sanayileşme başlamış ve bu durum köyden kente göçlerde bir artış yaşanmasını beraberinde getirerek geleneksel üretimin ve aile yapısının değişmesine neden olmuştur. Bu değişim ve dönüşümlerle birlikte kadın da artık iş gücüne katılmaya başlamıştır. Yine Aydınlanma dönemi düşüncesi de feminizmin ve kadın hareketinin gelişmesine öncülük etmiştir. Aydınlanma düşüncesi temelde hak, eşitlik ve özgürlük gibi kavramları vurgulayan bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Aydınlanma döneminin bu söylemleri süreç içerisinde kadınların da bu “evrensel” hak ve özgürlüklere sahip olması gerektiği düşüncesini yansıtmış ve kadınların bu yöndeki mücadelelerinin artmasını tetiklemiştir. 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyılın başlarındaki Fransız ve Amerikan devrimleri de eşitlik ve demokrasi vurgusu yaparak kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiği konusundaki görüşlerini güçlendirmesine zemin hazırlamıştır. Bu dönemde bazı ülkelerde kadınların eğitime erişme imkânı giderek artmaya başlamıştır. Eğitim, kadınların bilinçlenmesine ve toplum içerisindeki rollerini sorgulamalarına olanak tanımıştır. Dolayısıyla bu gelişmeler neticesinde 1940’lı yıllarda yavaş yavaş kadınların kitleleşmesine yönelik bir hareket boy göstermeye başlamıştır. Bu hareket şu an I. dalga feminizm olarak adlandırdığımız harekettir. Feminizmin tarihsel süreçleri içerisinde ilk dalga feminist hareket daha çok eşitlik talepleri üzerinden belirginleşmektedir. Dolayısıyla siyasal anlamda kadınların haklarının kazanılması mücadelesini veren bir hareket olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde kadınların da erkekler ile eşit haklara sahip olması gerektiği; oy kullanma hakkı, mülk edinme hakkı ve en önemlisi de eğitim alanında kadınların ve erkeklerin ayrıştırılmadan eğitilmeleri fikri gündeme getirilmiştir.

“Mary Wollstonecraft, 3 Ocak 1792’de feminist teori tarihindeki ilk önemli çalışma olan A Vindication of the Rights of Woman (Kadın Haklarının Savunusu) adlı eserini tamamladı. Bu, sonraki feminist düşünce için başat eser olmuştur.”¹⁷

Genel olarak I. feminist dalga için Wollstonecraft’ın bu eserinde belirttiği talepler üzerinden şekillenmiştir diyebiliriz. “Genel çerçevede bu

¹⁷ Josephine Donovan, *Feminist Teori*, çev. Aksu Bora, Meltem A. Gevrek ve Fevziye Sayılan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2021, s.21.

talepler, kadınların oy kullanması, eğitimde fırsat eşitliği ve kadınların mülkiyet haklarını içermektedir.”¹⁸ 17. yüzyılın sonlarından ve 18. yüzyılın başlarından itibaren Wollstonecraft gibi bazı feminist düşünürler kadınların da erkeklerle aynı derecede akıl yetisine sahip oldukları vurgusunu yapmışlardır. Böylece de aslında aydınlanmacı liberal feminist hareketin ortaya çıkmasına zemin hazırladılar. Bunun öncesinde kadınlar ile erkekler arasında özellikle akıl ve akıl-dışılık bağlamında bir dikotomik görüş hakimdi. Dolayısıyla kadınlar akıl yetisine sahip olmadığı düşüncesi ile hem teorik hem de pratik alanların dışına konumlandırılmıştı. Liberal feminist düşünürler ise bu fikirlere karşı savlar geliştirmek için mücadele vermişlerdir. Çünkü Wollstonecraft, Sarah Grimke, J. Stuart Mill gibi düşünürlerin katkıları ile gündeme gelen ilk feminist harekette akla karşı sonsuz bir inanç duygusu hakimdir.¹⁹ Liberal feminist düşünürler aklın her bireyde eşit olduğu düşüncesi ile kadınların ve erkeklerin aynı haklara sahip olabileceği konusunda ümitliydim. Ancak beklenilen olmadı. Doğal Haklar Doktrinini savunan erkekler, feministlerin bu düşüncelerini kabul etmediler.²⁰ Bunun sebebini anlamak için de 17. ve 18. yüzyıldaki dünya görüşüne ve teorik tasavvurlarına bakmamız gerekir. Evet, kadınlar kendileri için ses çıkarmaya başlamışlardır ancak az yukarıda da ifade edildiği üzere istemlerinde başarılı olamamışlardır. Kadınlar her ne kadar eşitlikçi söylemler ile kendilerine yer edinmenin mücadelesini verseler ve erkeklerle eşit haklar talep etme eğilimini göstetseler de erkekler de bunu engellemek için mücadele etmiştir. Çünkü köklerden gelen kadına karşı olumsuz düşünceler erkekleri beslemeye devam etmiştir. Bu da ne yazık ki kadınların çabalarının önünde bir engel olarak varlığını sürdürmüştür.

Bahsettiğimiz 17. ve 18. yy. dönemi aslında temelde bilimsel alanda ilerlemelerin yaşandığı dönemdir. Özellikle Newton 17. yüzyılda “... Aydınlanma çağı dünya görüşünün temel paradigmasını ortaya koyar.”²¹ Ona göre matematiksel kurallar vardır ve tüm dünya bu kurallara göre

¹⁸ Derya Enginyurt, “Sosyal Hareketler Sosyolojisi Açısından Feminizm”, *USE Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Dergisi*, S.1 (2018), s.46.

¹⁹ Sevim, *Feminizm*, s.55.

²⁰ Donovan, *Feminist Teori*, s.22.

²¹ Donovan, *Feminist Teori*, s.23.

işlemektedir. Newton'un bu paradigmasına göre akla göre ve matematiksel yasalara göre işleyen bir kısım varken bir de buna ayak uyduramayan kısım vardır. Newton bunları yetersiz, ikincil vb. olarak adlandırmaktadır.²² Bu düşünceden beslenen erkek liberal düşünürler de tıpkı bu şekilde kadını ikincil konuma getirmişlerdir. Dünyanın işleyişi akıl tarafından sağlanıyorsa bu durumda düzeni sağlayandır, kadın da akıl-dışı ve düzensiz olandır şeklinde tasvir edilmektedir. Erkek akla sahip olduğu için efendidir dahası kadın akıl-dışı olduğu için bu efendiye tabidir ve erkek her şeyi ona dayatabilir. İşte bu yüzden de kadının eve ait olduğu ve ev işleri ile uğraşması gerektiği düşüncesi o dönemlerde genel bir kabuldür. Ancak Mill'e göre bu düşüncenin altında yatan temel düşünce kadınları ev işlerine mahkûm bırakmaktır. Çünkü erkekler bu eşitliği kaldırabilecek ne güce sahiplerdir ne de buna tahammül edebilecek durumdadırlar.²³

“Ailesine odun getirmek için her sabah on beş kilometre yürüten on bir yaşındaki kızın, ülke ekonomisine büyük bir katkısı vardır. Ama onun yaptığı, iş diye kabul edilmez. Ekonomi istatistiklerinde görünmez. Bir ülkenin toplam ekonomi aktivitesini ölçen GSMH’de hesaba katılmaz. Yaptığı iş ekonomi için önemli sayılmaz. Yahut büyüme için. Çocuk doğurmak, çocuk bakmak, bahçeyle uğraşmak, kardeşlere yemek yapmak, inekleri sağmak, akrabalara giysi dikmek, yahut Milletlerin Zenginliği’ni yazabilsin diye Adam Smith’in bakımını üstlenmek işten sayılmaz. İktisadın standart modellerinde, bunların hiçbirine “ üretici emek” gözüyle bakılmaz.”²⁴

Kadın ikinci cins olmasının yanı sıra bir de iktisadi olarak da ikincil konumda görülmüştür. Çünkü geleneksel dünya görüşünde ekonomiye katkı sağlayan cins erkeklerdir. Kadınların yaptıkları işler ekonomik bakımdan hesaba katılmamıştır. Erkeğin emeği karşısında kadının emeği öteki olarak düşünülmüştür. Erkekler yaptığı iş neticesinde devamlı olarak ürün çıkartıp para kazanabilirken, kadınlar temizlik, ütü, bulaşık... şeklinde sürekli döngüsel bir iş yapmaktadır. Bu nedenle de yaptıkları işler ekonomik bir değere sahip görülmemiştir.

²² A.g.e., s.24.

²³ John Stuart Mill, *Kadınların Özgürleşmesi*, çev. Damla B. Ahsen, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2016, s.71.

²⁴ Katrine Marçal, *Adam Smith’in Yemeğini Pişiren Kimdi?: Ekonomide Kadının Görünmez Eli*, çev. Gözde Yalım, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2022, s.18.

*“Tek mesele, iktisadi bireyin kişiliğinin, tarih boyunca erkeksi diye bellediğimiz özelliklerle örtüşmesi değil. Ayrıca bu özelliklerin kadını diye bellediğimiz özelliklerden mutlaka üstün ve egemen olması.”*²⁵

Erkek evin geçimini sağladığı düşüncesi ile hem kadından üstün görülmüş hem de bu durum erkeğin hane içinde karar verici konuma getirilmesine zemin hazırlamıştır.

Her ne kadar doğal haklar doktrinini savunan feminist düşünürler insan olarak kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olması gerektiğini ileri sürseler de kadınların erkek egemenliği altındaki konumu ve ev işlerine maruz bırakılmaları düşüncesi öylesine derin köklere sahiptir ki liberal feminist kuramcılar bile zaman zaman bunun eleştirisini yapmışlardır. Çünkü insanlık tarihi aynı zamanda kadınların hep ezilmelerinin, haklarının gasp edilmesinin, erkek egemen zihniyete tabi kılınmasının tarihidir. Dolayısıyla kadınlar özne değil, üzerinde tiranlık kurulmuş olan nesnelerdir. Bunun temel sebebi de kadınlarla erkeklere eşit eğitimin verilmemiş olmasıdır. Şayet kadınlara eğitim verilirse kadınların zihni gelişecek ve boyun eğmekten kurtulacaklardır ve bu durum “... kör itaate son verecektir.”²⁶ Çünkü erkekler akıl-dışı imlemesiyle kadınları kendi tiranlıkları altına almışlardır ve kadının üstünde tüm egemenliklerini sınırsız bir biçimde kullanmaktadırlar. Ancak Donovan’ın Sarah Grimké’den aktardığı pasaja göre; “Aklın cinsiyeti yoktur... zihnin gücünün cinsiyeti yoktur ve... erkeklerin görevleri ve kadınların görevleri, erkeklerin alanı ve kadınların alanı hakkındaki fikirler sadece keyfi fikirlerdir.”²⁷

Yukarıda dile getirilenler doğrultusunda liberal feministlerin savunduğu görüşler hakkında kısaca şu özetlemeyi yapmak mümkün görünmektedir:

1. Akla sonsuz bir inanç,
2. Kadınların ve erkeklerin zihin yetileri aynı olduğu inancı,
3. Toplumdaki genel kabul görmüş savları kaldırabilmek için kadınlara ve erkeklere eşit eğitim verilmesi gerektiği inancı,
4. Her bireyin özerk olarak karar verebilecek potansiyelde oldukları inancı,

²⁵ A.g.e., s.148.

²⁶ Donovan, *Feminist Teori*, s.35.

²⁷ A.g.e., s.46.

5. Kadınların ve erkeklerin aynı yaradılışa sahip olduğu inancı hakimdir.

“O halde liberal feministlerin temel fikri, kadınların akıl bakımından erkeklerle doğal olarak eşit oldukları ve dolayısıyla eğitime ve kamusal alana eşit erişimi hak ettikleridir.”²⁸ Ancak liberal feministler hem biyolojik hem de sınıfsal farklılıkları tam olarak ortaya koymazlar. Ayrıca özel ve kamusal alan ayırımına da gitmezler ve yalnızca kamusal alanın taleplerinde bulunurlar. Dolayısıyla ev içi işler veya annelik gibi konularda kadınların eşitliğinin nasıl sağlanacağını vurgusunu yapmazlar. Bu sebeplerle ilerleyen süreçte ortaya çıkan feminist kuramlar tarafından eleştirilere maruz kalırlar.

1. dalga feminist hareket içerisindeki bir diğer akım kültürel feminizmdir. Kültürel feminizm hareketinin liberal teoriye bir tepki hareketi olarak ortaya çıktığı söylenebilir.²⁹ Bu akımın içerisindeki düşünürler yalnızca siyasal alana odaklanılmaktansa daha geniş bir kültürel dönüşüm olması gerektiği inancını paylaşırlar.

*“Liberal feministlerin aksine kadınlarla erkekler arasındaki benzerlikleri vurgulamak yerine genellikle kadınlık niteliklerinin kişisel kuvvet, gurur ve kamusal yenileme kaynağı olarak kabul edilen farklılıkları üzerinde dururlar.”*³⁰

Bu kuramcılar liberal feministlerden kalan ve fazla zarar görmemiş olan din, evlilik ve yuva gibi kurumlara alternatifler üretmek isterler.³¹ Kültürel feminist düşünürlere göre aile içi konular erkeklerin bakış açısına göre düzenlenmiştir.

Hannah Arendt’e göre Antik Yunan’da özel alana işaret eden ‘hane’nin ayırt edici özelliği, insanların burada istek ve ihtiyaçları doğrultusunda bir arada yaşamalarıdır.³² Bu bir arada olma durumu yaşamın gerektirdiği bir zorunluluktur. Çünkü yaşamın sürdürülmesi ve türün devamı için temel olan şey bireylerin ortaklığına bağlanmaktadır. Bu ortaklığı kuracak olanlar da şüphesiz ki kadın ve erkektir. Bireysel ihtiyaçları karşılamak erkeğin görevi

²⁸ Stone, *Feminist Felsefeye Giriş*, s.26.

²⁹ Altan Yörük, “Feminizm/ler”, *Sosyoloji Notları Dergisi*, S.7 (2009), s.66.

³⁰ Sevim, *Feminizm*, s.61.

³¹ Donovan, *Feminist Teori*, s.74.

³² Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu*, çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, s.49.

olarak düşünüldüğünden kadına da mecburi görev olarak türün devamını sağlamak düşecektir.³³ Özel ve kamusal alan ayrımını kabul eden Arendt, aile kurumu içerisinde biyolojik ihtiyaçların karşılanmasının zorunlu emek kapsamında olduğunu belirterek³⁴ insanların yalnızca kamusal alanda özgürce eyleyebildiklerini ifade etmiştir.³⁵ Üstelik Arendt, kadının konumunun aile olduğu görüşüne de karşı çıkmamıştır. Yalnızca özel alana (kişiselleştirilmiş alan) hapsedilen kadın, başkaları ile ortak bir alanda bulunmaktan mahrum bırakıldığı için diğer insanlar tarafından görünmez ve görünmediği için de yok sayılır.³⁶ Ancak erkek çoğulluğu barındıran kamusal alana girebildiği için başkaları tarafından hem görülebilir hem de duyulabilir. İnsanlar yalnızca kamusal alanda özgür olabildikleri için bu alana dahil olamayan kadın özgürce eyleyemeyecektir. Bu da aile içerisinde erkeklerin kadınlara hükmetmesine zemin hazırlayacaktır.

Kadınlar erkeklerin egemenliğinde ve baskı altında oldukları için insanca gelişememişlerdir. Bu duruma son verilmesi gerektiği konusunda ses çıkarırlar. Dolayısıyla ataerkil bakış açısının sahip olduğu baskıcı, yıkıcı söylemler yerine kadınların daha olumlu bakış açıları vardır ve bunlar kamu gücüne katılmalıdır. Erkek ev hayatının içerisine dahil olmalı ve kadın da kamusal alanın içerisine dahil olmalıdır. Böylece hem özel hem de kamusal alan kalkınacaktır. Kültürel feminizme göre kadınlar işbirlikçi, barışsever, şiddet eğilimi olmayan öznel oldukları için kültürün de bu özellikleri taşıyan bireyler tarafından oluşturulması gerektiği inancını paylaşırlar.³⁷ Kültürel feminizm bir bakıma sezgisel ve duygusal olana seslendiği için liberal teoriyi aşmıştır ancak Batı felsefesi geleneğinde yer alan kadının duygusal konuma yerleştirilmesi düşüncesini de bir bakıma beslemiştir. Kadının sezgisel ve duygusal bilgiye ulaşmada erkekten daha başarılı olduğu ve bunun onun doğal bir yeteneğinin sonucu olduğunu savunmaktadırlar.

“Kadınların sezgileri daha hızlı ve doğrudur. Genellikle normal kadınların tüm bunları şaşmaz bir muhakeme ile kavrayıp tasvir

³³ A.g.e., s.50.

³⁴ A.g.e., ss.49-50.

³⁵ A.g.e., s.26.

³⁶ A.g.e., s.86.

³⁷ Deniz Tansel İlic ve Pınar Yıldırım, “Araşsal Akla ve Pozitivizme Karşı Çıkan Bir Feminist Metodoloji”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, C.24, S.96 (2018/4), s.204. Bundan sonraki dipnotlarda bu makale için Feminist Metodoloji kısaltması kullanılacaktır.

*ettiklerini görürsünüz. Çok akıllı erkeklerin ortamdaki değişiklikler karşısında tamamen aptallaştıklarını ve çevrelerindeki hayat tarzlarını birbirine bağlayan görünmez bağları fark edemediklerini görürsünüz.”*³⁸

Kadınların ve erkeklerin birbirinden farklı iki kutup oldukları ancak eğer bir araya gelir de uyumları sağlayabilirlerse bu durumda kadınların kültürü de kadınlaştıracaklarını iddia ederler.³⁹ Kültürel feminizm savunucularından Charlotte P. Gilman da kadınların erkeklere tabi kılınması fikrine bir başka deyişle erkeklerin kadınları egemenlikleri altına almasına, kendilerine boyun eğdirmelerine sert bir şekilde karşı çıkmıştır. Yazmış olduğu *Kadınlar Ülkesi* isimli eserinde kadınların neleri başarabileceğini ütöpik bir hikayeyle anlatmaya çalışan Gilman, bu eserde egemen erkek kültürünü, hiyerarşik yapıları eleştirmiş ve ideal toplum arayışını anlatmıştır. Eserin belki de en dikkat çekici yanı bahsedilen toplulukta “korkunun” hiç bilinmemesidir. Kadınlar ülkesine yolculuğa çıkan üç gençten sadece biri olan Jeff, geleneksel erkek egemen bakış açısıyla kadınların korunması gereken varlıklar olduğunu düşünerek onları ikincil konuma yerleştiren tek-tipleştirici bir yaklaşımda bulunmuştur.⁴⁰ Ancak, “Huzur ve bolluk içinde yaşayan”⁴¹ bu kadınların “... ne korunmaya ne de hizmete ihtiyacı vardı.”⁴² Özetle, Gilman’ın bu eserinde açıkça kadınların bir araya gelerek barış ve huzur içerisinde yaşayabileceğini, paylaşımcı bir toplum düzeni kurulabileceğini, erkek egemen bakış açısının kadınların bir araya gelmeleri ile alt üst edilebileceğini göstermeye çalışmıştır.

Kültürel feminizmi erkeklerin çıkarlarına karşı kadınların değer ve çıkarlarını ortaya koymaya çalışan bir teori olarak okuyabiliriz. Ayrıca kültürel feminist düşünürler kürtaj hakkı, doğum kontrol gibi kadının kendi bedeni üzerinde tasarrufta bulunma merciinin kadının kendi hakkı olduğunu da ifade etmişlerdir. Ayrıca eşcinselliğin de doğal bir şey olduğunu ve bunun engellenmemesi gerektiğinin de savunusunu yapan ilk feminist kuram

³⁸ Fatma Kayhan, *Femin-izmler Dizisi*, İstanbul: BDS Yayınları, 1999, s.38.

³⁹ Cihat Özsöz, “Kültürel Feminist Teori ve Feminist Teorilere Giriş”, *Sosyoloji Notları Dergisi*, S.6 (2008), s.54.

⁴⁰ Charlotte Perkins Gilman, *Kadınlar Ülkesi*, çev. Sevdâ Deniz Karalı, İstanbul: İthaki Yayıncılık, 2018, s.128.

⁴¹ A.g.e., s.130.

⁴² A.g.e., s.130.

kültürel feminizmdir. Temel hedefi siyasal değişimler değil toplumsal değişim ve dönüşümü sağlamak olan kültürel feminizmin de “doğuştan gelen özellikleri, biyolojik determinizmi, özcülüğü ve bireyciliği nedeniyle geleneksel metodolojiyi aşacak bir alet çantası sağlayamadığı iddia edilebilir.”⁴³

1.2.2. II. Feminist Dalga

I. dalga feminist hareket temelde eşitlikçi söylemler üzerinden hareket etmekteydi. 1960’lı yıllarda yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlayan II. dalga feminist hareket ise bu eşitlik taleplerinin yanına bir de özgürlük ifadesinin eklenmesi gerektiğini vurgulamıştır. II. dalga feminist hareketin içerisinde; radikal, varoluşçu, Marksist, psikanalitik, sosyalist, ekofeminizm ve siyah feminizm teorilerinin yer aldığını ve bunların daha çok farklılık feminizmini ön plana çıkardığını söyleyebiliriz. I. dalga feminist hareketin oy kullanma ve fırsat eşitliği konusunda yapmış olduğu eşitlikçi söylemlerin yetersiz olduğunu ileriye süren II. dalga feminist hareket, ataerkil toplumdan ve ürettiği söylem biçimlerinden nasıl kurtulacağımız konusunda çözüm yolları aramıştır. Çünkü kadınların her ne kadar eşitliği yasalarla teorik olarak güvence altına alınmaya çalışılsa da pratik hayatlarında kadınların yaşadığı zorluklar devam etmektedir. Bu uyuşmazlığa istinaden bu akım içerisinde yer alan düşünürler “... toplumun mevcut normların uygulanış durumu biyolojik cinsiyete göre olmadığını, tamamen ataerkil bir sistemin normları olduğunu ileri sürdüler.”⁴⁴ Bu feminist harekette özellikle Simone de Beauvoir’ın “Kadın doğulmaz: Kadın olunur.”⁴⁵ ifadesiyle büyük bir etki yarattığı açıktır. Bu sözle Beauvoir kadını yaratanın uygarlık olduğunun altını çizmektedir. Ataerkil toplumda erkek hem etkin hem de öznedir; kadın ise pasif ve öteki konumunda olmaktadır. Kadının öteki olarak ifade edilmesinin altında yatan neden onun biyolojik özellikleri bakımından erkekten daha zayıf olarak görülmesidir. Ancak feminizme göre bu iddiaların gerçeklikle ilgisi olmadığı gibi bunlar tamamen ataerkil zihinden beslenen toplumsal ve kültürel

⁴³ İlic ve Yıldırım, “Feminist Metodoloji”, s.204.

⁴⁴ Taş, “Feminizmin Tarihsel Değerlendirmesi”, s.170.

⁴⁵ Simone de Beauvoir, *İkinci Cinsiyet Cilt II*, çev. Gülnur Acar Savran, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2021, s.13.

yapıların ürünüdür. O halde II. dalga feminist hareketin temel mücadelesi kadınların ataerkil toplum tarafından sınırlandırılmalarının önüne geçmektir denilebilir.⁴⁶

II. dalga feminist harekete konu olan Marksist teori ve Karl Marx'ın düşünceleri özelde kadın sorunu hakkında değildir. Ancak Marx ve Engels'in düşünceleri feminist teorinin geliştirilmesinde öncü rol oynamıştır.⁴⁷ Engels, *Alman İdeolojisi* isimli eserinde kadının hapsedilmiş olduğu özel alanda dahi kendi başına eyleyemediğini, aile kurumu içerisinde yalnızca erkeğin hizmetini yapmak ve çocuk bakımı ile sınırlandırıldığını belirterek hane içindeki iş bölümünün sağlanamamış olmasından dolayı kadının emeğinin sömürüldüğünü ve böylece köleleştirildiğini, kadının emeği üzerindeki mülkiyet hakkının bile erkek üzerinde olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁸ Kadın çalışırsa aile içi düzen bozulacaktır. Çünkü kadın çalıştığında çocuğu ile ilgilenemeyecek ve birbirlerine yabancılaşacaklardır.⁴⁹ Ancak bu durum baba için geçerli görünmemektedir. İş hayatına atılan anne çocuğuna yabancılaşırken babanın çocuğu ile yabancılaşması durumu neden gündeme getirilmez? Bunun altında yatan sebep çocuk bakımının tamamen annenin görevi olarak görülmesi ve annelik ile kutsallaştırılmış olmasıdır.

Aslında Marksist teori kadınların erkekler tarafından ezilmelerine ve zorbalığa uğramalarına karşıdır. Ancak her ne kadar kadınların zorbalığa maruz kalmasını istemese de kadının çalışıp erkeğin çocuk bakacağı ve aile içi işlerin yer değiştireceği bir dönüşümü de kabul etmemektedir. Kapitalist sistem kadınların üretici konumda yer almalarını istemez. Kadınlar yalnızca ev içi işleri üretir ve bunun karşılığında bir ücret almaz. Stone'un da dediği gibi kadınlar ev içi emek sarfetmeye mecbur bırakılmışlardır ve sömürülmektedirler.⁵⁰ Marx temelde kadın sorunu ile ilgilenmez, Engels de kadının sömürüldüğünü ve tahakküm altında olduğunu yer yer belirtir ancak meseleyi çok ilerilere götürmez.

⁴⁶ Erkan Tosun, "Feminist Teori", *Modern Sosyoloji Tarihi Dergisi*, C.8 (2020), s.3.

⁴⁷ Donovan, *Feminist Teori*, s.133.

⁴⁸ Karl Marx ve Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Emir Aktan, Ankara: Alter Yayıncılık, 2011, s.27.

⁴⁹ Marx, Engels ve Lenin, *Kadın ve Aile*, çev. Arif Gelen, Ankara: Sol Yayınları, 2013, ss. 157-158.

⁵⁰ Stone, *Feminist Felsefeye Giriş*, s.29.

Kollontai gibi düşünürler kadın problemleri ve mülkiyet sorununu ilişkilendirerek Marksizm ile feminizm arasında ateşli bir çarpışma yaratırlar. Kollontai ilkel dönemlerde kadın ve erkek arasında cinsiyetçi bir ayırım fikri bulunmadığını ve bunun altında yatan sebebin de o dönemlerde mülkiyet kavramının gelişmemesinden kaynaklandığını belirtir. İlkel dönemlerde kadın ile erkek arasında böylesi bir ayırma gidilmediği için bir itaat veya tahakküm durumu olmadığını söyleyen Kollontai, kadının bu bakımdan da erkeğe bağımlı olmadığını ve haklar bakımından da bir farkları olmadığını savunur.⁵¹ Ancak özel mülkiyet kavramının ortaya çıkması ve sınıflı toplumsal yapıya geçilmesiyle birlikte kadınlar üzerindeki baskı görünür hale gelmeye başlamıştır.⁵² Bunun yanı sıra yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte başlayan tarımsal faaliyetler fiziksel iş gücüne dayanması sebebiyle erkeğin ekonomik gücünü arttırmış, kadının evde ürettiği değer erkeğin dışarıda ürettiği değer karşısında görünmez kalmıştır.⁵³ Bu da kadının erkek tarafından baskı altına alınmasına zemin hazırlamıştır.⁵⁴ Bu çerçevede Clara Zetkin, Kollontai ve Rosa Luxemburg gibi feministler kadınların ev işlerinden kurtularak toplumsal üretime katılmalarının onları özgürleştireceğini düşünmüşlerdir.⁵⁵

II. dalga feminist hareket içerisinde adı anılan bir diğer teori de sosyalist feminizmdir. Tong'un ifadesi ile sosyalist feminizm: "... büyük çapta, Marksist düşüncenin esasta cinsiyet-kör özelliğinden ortaya çıkan tatminsizliğin bir sonucudur."⁵⁶ Daha önce sözünü ettiğimiz üzere Marksist feminizm sınıf ayrımında kadına özel bir alan açmamış, dolayısıyla kadınların uğradığı sorunları göz ardı etmiştir. Sosyalist feministlere göre kadınların sorunları sınıf mücadelesinden tamamen ayrı bir biçimde ele alınabilecek bir

⁵¹ Alexandra Kollontai, *Toplumsal Gelişmede Kadının Konumu*, çev. M. Ali İncir, İstanbul: İnter Yayınları, 2000, s.14.

⁵² Sharon Smith, *Kadınlar ve Sosyalizm*, çev. Etkin Bilen Eratalay, İstanbul: Yordam Kitap, 2012, s.40.

⁵³ A.g.e., ss.40-41.

⁵⁴ Donovan, *Feminist Teori*, s.148.

⁵⁵ A.g.e., ss.150-151.

⁵⁶ Rosemarie Putnam Tong, *Feminist Düşünce*, çev. Zafer Cihirlioğlu, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2006, s.271.

mesele değildir. Çünkü kadının ezilmesindeki tek unsur kadın-erkek ayrımı değildir. Sınıfsal farklılıklar da buna zemin hazırlamaktadır.

“Yatak düzeltmenin ya da bulaşık yıkamanın, bir fabrika şefinin karısıyla bir işçinin karısına aynı sıkıntıyı verdiği gibi benzerlikleri görmekle kalmamalı, aynı zamanda iki kadın arasındaki sınıfsal farklılıkları da görmeliyiz.”⁵⁷

Marksist feministler ataerkilliğin sorunlarını bir kenara ittiği için sosyalist feministler tarafından eleştirilir. Çünkü kadın sorunu temelde ataerkilliğin getirdiği bir sorundur. Marksist feministler kadını aile içine yerleştirmiş ama bu konumdaki kadınların ezilmişliğini bir kenara itmiştir.⁵⁸ Ancak sadece burada değil aynı zamanda kadınlar arasındaki ekonomik koşulları anlamakta da yetersiz kalmışlardır. Buna karşın sosyalist feministler kadınların kendi arasındaki hiyerarşik farklara da vurgu yapmaya çalışmışlardır. Kadınların sadece erkekler tarafından sömürülmediğine işaret ederek sosyo-ekonomik düzenin yeniden üretilmeye çalışıldığı alanlara dikkat çekerler.⁵⁹ Özetle; kadın erkek eşitliğini cinsiyet ve sınıf üzerinden ele almaya çalışır. Yalnızca kadınların erkekler tarafından ezildiğini değil kadınlar arasındaki sınıfsal farklılıklara da odaklanırlar. Sosyalist feminizm tüm kesimlerdeki kadınlara seslenmeyi amaç edinmiş ve ‘kardeşlik’, ‘kadın hareketi’ esasına dayanarak bir strateji geliştirmek istemiştir.⁶⁰ Ancak “kardeşlik kavramı içinde siyah kadınlar çağdaş kadın hareketlerine güvensizliklerini belirterek kendi toplumları içindeki eyleme bağlı kalmışlardır.”⁶¹ Kısacası o dönemin sosyalist feministleri için siyah kadınlar tarafından ⁶² getirilen eleştiri kadın kurtuluşu için bütünleşik bir teori

⁵⁷ Anja Meulenbent, *Feminizm ve Sosyalizm*, 2.bs, çev. Erman Demirci, İstanbul: Yazın Yayıncılık, (t.y.), s.77.

⁵⁸ Abdullah Çağıl, *Batı Felsefesinde Feminizm ve Politika İlişkisi* (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2019, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 594336), s.64.

⁵⁹ Caroline Ramazanoğlu, *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*, çev. Mefkure Bayatlı, Yay. Haz. Fatmagül Berkay, İstanbul: Pencere Yayınları, 1998, s.149.

⁶⁰ Lise Vogel, *Marksist Teoride Kadın*, çev. Mine Öngören, İstanbul: Pencere Yayınları, 1990, s.37.

⁶¹ A.g.e., s.37.

⁶² Sosyalist feministler eril tahakküm ve sınıf mücadelesi vermişlerdir. Ancak ırksal eşitsizliğe hiç değinmemişlerdir diyerek siyah feminizm teorisi tarafından eleştiriye maruz kalmışlardır. Siyah feminist teoriye göre kadınlar baskılanmaktadır. Ancak siyah kadınlar pek çok sistem tarafından baskıya maruz kalırken beyaz kadınlar toplumsal cinsiyet

geliştiremedikleri ve amaçlarına tam anlamıyla ulaşamamış oldukları yönündedir.⁶³

II. dalga feminist hareket içerisindeki bir diğer teori radikal feminizmdir. Radikal feminizmin temel iddiasına göre en yaygın tahakküm biçimi kadınlar tarafından deneyimlenendir. Bu teoriye göre bir grup kadın, bir grup erkek tarafından tahakküm altında tutulmaktadır. Birey konumunda olan erkekler de doğal olarak bu duruma göre hareket etmektedir. Radikal feministlere göre kadınların erkekler tarafından tahakküm altına alınmasının temel nedeni iki cins arasındaki biyolojik farklılıklardır. Bir grup radikal feminist ise kadının baskı altında tutulmasının altında yatan sebebi ataerkil yapılanmanın uzantısı olarak aile kurumuna dayandırmaktadır. Örneğin Kate Millett *Cinsel Politika* eserinde ataerkilliğin ortadan kalkması ile birlikte bir çözülme yaşanabileceğini, bunun sonucu olarak da eril ve dişil niteliklerin yeniden ele alınacağını; erkeklik=güç ve kadınlık=pasiflik fikrinin son bulacağını fakat tüm bunların gerçekleşebilmesi için bireylerin babalarının malı saydığı ataerkil aile sisteminin ortadan kaldırılması gerektiğini belirtir.⁶⁴ Bu ataerkinin cinsiyetler üzerinden kurduğu sistem sebebiyle radikal feministler aile kurumunu reddederler. Çünkü; ataerkil düzende kadının hizmet etme rolünü kabullenmesi ve buna baskılanması gibi erkek egemen ideoloji aile kurumunda kendini üretmeye devam etmektedir. Peki, tahakkümü kuran neden erkektir? Radikal feministler bunun cevabını toplumsal cinsiyete bağlarlar. Ataerkil sistem, erkekleri egemen ve yöneten, kadınları ise itaatkâr olarak kodlayan bir toplum yapısıdır ve bu tarzda da kendini yenilemeye devam eder. Radikal feminizm ataerkilliğin kaynağının kadınların tahakküm

bakımından baskılara maruz kalmıştır. Dolayısıyla onlar sahip oldukları ırkları bakımından diğerlerinden daha avantajlı durumdadırlar. Bu teori siyah kadınların hem kadın oldukları için hem de sahip oldukları ırkları dolayısıyla çifte baskıya tabi tutulduklarının vurgusunu yapmaktadır. Kadınlar hem erkek egemen toplum karşısında hem de beyaz kadınlarla aynı eşit haklara sahip olmak istemektedir. Bu akıma göre diğer feminist teoriler beyaz kadınlara çok daha fazla vurgu yapmaktadır. Bu nedenle renkli kadınların özgürlük ve eşitliğin çok fazla vurgu yapmadığı için yeterli görülmemektedir. Bu teorinin savunusu siyah kadınların hem ırk hem de cinsiyet yönünden baskılandıklarıdır. O halde temel amacı da hem kadın olarak erkekler ile eşit haklara hem de ırksal olarak diğer kadınlarla eşit haklara sahip olabilmektir.

⁶³ A.g.e., s.37.

⁶⁴ Kate Millett, *Cinsel Politika*, çev. Seçkin Selvi, İstanbul: Payel Yayınları, 1987, ss.105-107.

altına alınmasının kökeninde yattığını, kadınların baskı altında olduklarını fark etmeleri ve diğer kadınlarla bu baskılanmaya karşı erkeklerle mücadele etmeleri gerektiğini, kadınların farklı olduklarını ve düşüncelerinin gelecekte bir toplum oluşturması gerektiği gibi düşünceleri içermektedir.⁶⁵

II. dalga feminist hareket içerisinde yer alan bir başka teori de varoluşsal feminizmdir. Kadın probleminin varoluşçulukla gündeme gelmesini sağlayan düşünür Simone de Beauvoir ve *İkinci Cinsiyet* isimli yapıtıdır. Ona göre kadınlar erkeğin ‘ötekisi’ konumuna yerleştirilmiş olan bireylerdir. Bu nedenle kadınlar hep erkeklerle ilişkilerine göre var olmuşlardır. Kadınların sadece erkekler tarafından onlara verilen haklara sahip olduğunu dile getiren Beauvoir, kadınların kendilerini öteki konumunda yerleştirmeyi içselleştirdiklerini ve gerçek bir özne olarak ortaya koymadıklarını ifade eder.⁶⁶

“Kadınlar, erkeklerin onları var olan özneler yani kendi yaşamlarının gidişatını seçmekten sorumlu bireylerden ziyade bir öze (kadın özü) sahip varlıklar olarak tanımlamalarına izin verdiler.”⁶⁷ Çünkü doğum kontrolü olmadığı zamanlarda erkekler avlanırken kadınlar sürekli çocuk doğurup bakmaya kendilerini adadılar. Erkekler avcılıkla uğraşıp kendilerini tehlikeye attıkları için değer yaratmakta da özgür olduklarına inandılar. Ancak kadınlar kendi değer yargılarını yaratmakla uğraşmak yerine gebelik, çocuk bakmak gibi işlerin peşlerinden gittiler. Bu sebeple de kendi değerlerini yaratamadılar. Dolayısıyla aşkınlık ve içkinlik mücadelesinde kadınlar kendi değer yargılarını yaratarak aşkınlığa erişecekleri yerde bedenlerinin onlara gerektiği işleri yaparak içkinliğe hapsedildiler. Bu sebeple de erkekler onları nesneleştirip öteki ve başka olarak yerleştirdiğinde kadınlar özgür özne konumuna gelememişti için bu duruma da karşı gelecek iddialar sarf edemediler. Ancak Beauvoir 20. yüzyıla gelindiğinde doğum kontrol yöntemlerinin gelişmesi ile kadınların bu içkinlikten kurtulabileceğine inanır. Oysa kadınların pek çoğu tarihsel anlatıdan, mitlerden etkilendikleri için nesneleştirildikleri konumu kabul etmeye devam etmektedirler. Ancak her

⁶⁵ Donovan, *Feminist Teori*, ss.268-269.

⁶⁶ Simone de Beauvoir, *İkinci Cinsiyet Cilt I*, çev. Gülnur Acar Savran, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2021, s.30.

⁶⁷ Stone, *Feminist Felsefeye Giriş*, ss. 282-283.

insanda hem aşkınlık hem içkinlik bulunduğunu iddia eden Beauvoir, her iki cinsin de bu özellikleri üstlenmeleri gerektiğini belirtir. Dolayısıyla kadının ezilmişliğe mahkûm edilmiş olduğu durum içkinlikten kaynaklanmaktadır. Bunun çözümü de her iki cinsin bu durumu kabullenmesinden geçer. Beauvoir'ın varoluşsal feminizmi felsefi düşüncenin (onun durumunda varoluşçu felsefenin) yeni feminist politika biçimlerine yol açtığını teyit eder.

Feminist tarihsel süreç içerisinde yer alan teorilerden bir diğeri de Freudcu psikanalitik feminizm hareketidir. Aslında tıpkı Marx gibi Freud da feminist bir düşünür değildir. Ancak kadınların ezilmişliği ile ilgili olarak feminist filozofların bir kısmı onun fikirlerinden istifade edip, buradan hareketle onu eleştirirler. Psikanalitik feminizmin 1960'lı yıllarda boy göstermeye başladığını ve temelde Freud'un düşüncelerini eleştiren bir dizi düşünceyi gündeme getirdiği söylenebilir. Freudcu psikanalitik feministler temelde kadınların ezilmişliğinin çocukluktan itibaren gelişmeye başladığını ve bu nedenle kökenlerinin çocukluğa dayandığını iddia etmektedirler. Psikanalitik feministlerin temelde eleştirdikleri ve amaç edindikleri şey; çocukluk döneminden itibaren oluşmaya başlayan erkeksi ve kadınsı deneyimleri, dildeki söylemleri, aile içindeki ilişkileri değiştirmektir. Kate Millett *Cinsel Politika* ve S. Firestone *Cinselliğin Diyalektiği* isimli yapıtlarında Freud'un cinsel belirlenimciliğini eleştirirler.⁶⁸ Ayrıca Kate Millett, Freud'u Batı felsefesi geleneğinde Aristoteles'ten beridir süregelen kadınları eksik erkekler olarak görme şeklindeki kadın düşmanlığı geleneğinin takipçisi olarak nitelendirir.⁶⁹ Freud'un kadınların erkeklerin penisini kıskandığını söylemesi kadınların erkeklerden daha aşağı oldukları izlenimini vermektedir. Chodorow, Freud'un bazı kavramlarını kullansa da onun feminist harekete karşı bir devrim niteliğinde olduğunu savunur.⁷⁰

Şimdi II. dalga feminist hareketin sonlarında ortaya çıkmış olan ve günümüzde de güncelliğini sürdüren ekofeminizm teorisinden bahsetmek gerekmektedir. Bu tezin de ana temasını oluşturan ve erkeğin akıl, kadının da

⁶⁸ Bunun için Bkz. Kate Millett, *Cinsel Politika*, ss.286-334; Shulamith Firestone, *Cinselliğin Diyalektiği*, çev. Yurdanur Salman, İstanbul: Payel Yayınları, 1993, ss.52-82.

⁶⁹ Donovan, *Feminist Teori*, s.195.

⁷⁰ A.g.e., s.200.

doğa olarak eşleştirilmesinin beraberinde ortaya çıkan ekofeminizm, erkek akıl merkezli felsefe tarihinin eleştirilmesi açısından önemli bir teoridir. Tarih boyunca kadın ve doğa benzerliği gündeme getirilmiştir. Kadının doğaya olan benzerliği özellikle onun doğurganlığı üzerinden betimlenir. Örneğin Bacon; bilimi eril bir karakter olarak, doğayı da dişi bir karakter olarak tasvir etmektedir. Bu da kadın ve doğa ilişkisi bağlamında verilebilecek örneklerden biridir. Yine felsefe tarihi açısından baktığımızda Platon'da da akıl ve doğa karşıtlığını gözlemleyebiliriz. Platon da yine akıllı erkeksi olarak tarif ederken doğayı dişil karakterle bir tutmaktadır. Platon'un devamında okuyabileceğimiz ve Batı felsefesi tarihinin önde gelen düşünürlerinden olan Aristoteles'te de erkek ve akıl aynı düzlemde yer alırken kadın ve doğa karşı düzlemde yer almaktadır ve ona göre akıl doğaya hükmetmelidir. Dolayısıyla buradan da şu sonuç çıkarılabilir: Erkek de kadına hükmetmeli onu boyunduruğu altına almalıdır. Doğa tahakküm altına alınması gereken bir alandır. Bu karşıtlıklar ve söylem biçimleri tüm bir Batı felsefesi tarihine sirayet etmiş durumdadır. İlerleyen bölümlerde aklın erkeksiliği meselesini tartışırken bu dikotomik yapıya ve karşıtlıklara daha fazla değinilecektir. Bu sebeple bu bölümde ekofeminist teorinin detaylarına yer verilmeyecektir.

1.2.3. III. Feminist Dalga

III. dalga feminizm temelde II. dalga feminist hareketin eksik kaldığı yönleri tamamlamak adına doğmuştur. 'Fark' kavramına vurgu yapan III. dalga feminist hareket kadınların birbirinden farklı olduğunu fakat temel dertlerinin ortak paydada buluştuğuna işaret etmektedir. 1980'li yıllardan itibaren yavaş yavaş filizlenmeye başlayan bu hareket, ilk iki dalga feminizmin elde ettiği başarıları takdir eder ancak yeterli olmadığını belirtir. Kadınlara karşı kalıplaşmış önyargıların değiştirilebilmesi için daha fazla değişikliğin gerekliliğine vurgu yapar. Bu gerekliliklere istinaden kız-kardeşlik ve genelleyici kadınlık nosyonları yıkılmış bunun yerine kadınların birbirinden farklı olduğunu belirten ifadelerle değinilmiştir. Böylece dünyanın her yerinden kadınların aynı sorunları olduğu yönündeki görüşler de eleştiriye açılmıştır. Şu hâlde bu dönemde kadınların farklı bölgelerde ve farklı kültürlerde aynı sorunu yaşamama ihtimalinin olabileceğini, bir kadının

yaşadığı bir sorunun tüm dünyada aynı şekilde yansımayacağını ve bir bölgede bir kadının yaşadığı sorunun bir başka bölgede sorun olmayabileceğini ifade etmişlerdir. Sevim aşağıdaki ifadesi ile III. dalga feminizmin genel özelliklerini belirtmiştir.

“1980’ler feminist teoride post-modern ve çok kültürlülük teorilerinin fark vurgusunu çok yaptığı ve giderek daha özgül ve kadınlar arasındaki farklara dikkat çeken, özellikle ırk, sınıf, etnik ve cinsellik farklarına daha özenli yaklaştığı yıllardır”⁷¹

II. dalga feminist hareketin vurgu yaptığı şey mutlak olarak bir eşitlik talebiyken, III. dalga feminist hareket bireysel farklılıklara vurgu yaparak bunun önem arz eden bir mesele olduğunu ileri sürer. Daha önce tek bir çatı altında ele alınan ırk, etnik yapı, cinsel yönelimler, kimlik gibi konular 1990’lı yıllardan itibaren tek tek ele alınmıştır. Bu sebeple III. dalga feminist hareket bu farklılıklar üzerinde özellikle durulması gerektiğini savunmuştur.

Genel itibari ile baktığımızda I. dalga feminist hareket eğitimde kadın-erkek eşitliği, mülkiyet hakkı ve oy hakkı talepleri üzerinden şekillenmekteydi. II. dalga feminist hareket ise temelde sınıf mücadeleleri, etnik ve kültürel farklılar gibi kadınların ezilmesine sebebiyet veren ve özgürleşmelerinin önünde engel teşkil eden sorunlar üzerinde yoğunlaşmaktaydı. III. dalga feminizm ise bu farklılıkların çözümlenmesi ve kadınların farklı etnik yapı, din, dil, ırk ve kültürlere mensup olduğunun kabullenilmesi gerektiğini ve her kadının farklı ezilmişlik ve ayrımcılık hikayelerinin olabileceğine vurgu yapmaktadır.

Bu dönem feminist hareket içerisinde belirginleşen ve hatta günümüze değin gelen teorilerden biri post-feminizmdir. Bu teori etnik yapı, cinsel yönelim, sınıf, ırk ve kültür gibi yönlerden kadınlar ve erkekler arasındaki ayrımların ortaya konulmasının yanı sıra kadınların kendi cinsleri arasındaki farklılıklarının da ortaya konulmasını gerektiğini savunmaktadır. Post-feminizm Aydınlanma düşüncesinin yarattığı ikili ayrımları ve bu ayrımların beraberinde gelen hiyerarşik yapılanmaları eleştirmiştir. Eril ve dişil, kadın ve erkek, özne ve nesne gibi karşıtlıklar bir hiyerarşi içermektedir. Bu kavramlardan her biri diğerine karşı sürekli olarak bir üstünlük arz

⁷¹ Sevim, *Feminizm*, s.90.

etmektedir. “Postmodern feminizm de bu eleştirel bakış açısından hareketle dişil olanı, erilin yokluğu ya da ötekisi olarak konumlandırmak yerine kadının özgüllüğüne ve farklılığına dikkat çeker.”⁷² Bu bakımdan da bütün kadınları kuşatan bir anlayış yerine kadınların birey olarak farklılıklarına vurgu yapan bir yaklaşımdır. Dolayısıyla çok boyutlu bir kadın savunusu yapılması gerektiği taraftarıdır. Çünkü tek tip bir kadın sorunundan yaşanan yüzyılda bahsedilmesi mümkün değildir. O halde ırk, cinsellik, cinsel yönelim, etnik ve kültürel yapı post-modern yaklaşımın içerisinde ele alınmaktadır.⁷³ Kadınların yaşadıkları sorunlara dair tek tip bir evrensellik yerine farklılıklardan yola çıkarak yaşanan sorunlara odaklanılması gerekmektedir.

“Kristeva’ya göre, üçüncü kuşak feministlerin en başta gelen görevi her kadının tekliğini, öznelliğini ve özgünlüğünü vurgulamak olmalıdır.”⁷⁴ O halde önce kadın cinsine özel olanları ve sonra da tek tek kadınlara özel olanları keşfetmek gerekir. I. dalga ve II. dalga feministlerin o dönemki başarıları göz ardı edilemez. Ancak yapılması gereken bu hareketlerde de tek tek kadınlara özel olanın bulunmasıdır. Kristeva’ya göre kadınlar ortak amaçları doğrultusunda topluluk haline gelebilirler ancak burada da yapılması gereken bu topluluğun bir kitle, bir sürü şeklinde düşünülmemesi gerektiğidir. Artık kadınlardan bütün kadınlar olarak bahsetmek pek mümkün değildir.

Yine bu dönemde Irigaray da fark feminizminin önemli düşünürlerinden biridir. O bir devrim yaparak cinsiyet farklılığı kültürüne bir geçiş sağlamak ister. Çünkü sahip olunan toplumsal düzen ataerkil bir düzendir ve burada da tek bir cinsiyet hakimdir. O da erkeklerdir. Dolayısıyla dişi cinsiyet farklılıklarının ortaya çıkması, kendini belli etmesi, toplumsal, kültürel ve evrensel bir şekilde var edebilmesi mümkün değildir. Irigaray’ın cinselliğe, fallus merkezli söylemlere karşı çıkışı daha çok dil üzerindendir. Ancak özne olarak kadını yerleştirmek Irigaray felsefesinde sadece dile indirgenmemelidir. O aynı zaman da yeni bir toplumsal yapıya da vurgu yapar

⁷² Derya Aybakan Saliya, “Feminizm ve Postmodern Feminizm”, *Özne 18. Kitap- Feminizm ve Felsefe*, Konya: Çizgi Kitabevi, Bahar 2013, s.279.

⁷³ Düriye Kozlu, “Modernizm Sonrası Postmodern Hareket İçinde Kadının Yeri”, *Art-e Sanat Dergisi*, C.2, S.3 (2009), s.8.

⁷⁴ Hülya Durudoğan, “Unes Femmes: Kristeva, Psikanaliz ve Kadın”, *Cogito: Cinsiyetli Olmak*, der. Zeynep Direk, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014, s.61.

ve farklılık kültüründen bahseder. Kadının kendini bir özne olarak ortaya koyabilmesi için eril söylemleri değiştirmesi gerektiğini savunmaktadır. Irigaray'ın bu teorisi cinsel farklılığa çok fazla vurgu yapmasından ötürü farklılık feminizmi olarak anılmaktadır. İlerleyen bölümlerde cinsel fark kavramına değinirken daha detaylı bir tartışma yürütüleceğinden şimdilik Irigaray'ın cinsel farklılık teorisini kısa ve öz biçimde vermekle yetinmekteyiz.

Post-modern feminist düşüncenin eleştirmeye çalıştığı özne meselesi Judith Butler'in de gündeminde yer almıştır. Butler kadın kimliğinin ortak bir yapıya seslenebileceği düşüncesinde şüpheli olduğunu belirtmektedir.

“Bana kalırsa feminizmin öznesinin varsayılan evrenselliği ve birliği, içinde işlediği temsili söylemin kısıtlamaları tarafından fiilen baltalanmaktadır. Kesintisiz bir kadınlar kategorisi olarak kavranan istikrarlı bir feminizm öznesi üzerinde vaktinden önce diretilmesi yersizdir ve kaçınılmaz olarak kategorinin çeşitli nedenlerle reddedilmesine yol açar.”⁷⁵

Özetle; temelde III. dalga feminist hareketin temel iddiası kadın cinsinin sorunlarını evrensel bir biçimde ele almak yerine özcülüğe dayanarak tek tek öznel bir biçimde kadınların sorunlarının ele alınması gerektiğidir. Her toplumda, kültürde, ırkta vb. kadınların yaşadığı sorunlar aynı sorunlar değildir. Dolayısıyla bu dönem feminist harekete göre farklılıklara vurgu yapılmalı ve önce tek tek bireylerin sorunları ele alınmalı sonra bunlar ortak bir zeminde birleştirilmelidir. Ancak evrensel bir kadın söyleminden, bütün kadınlar olarak seslenmekten vazgeçilmelidir.

1.3. Feminist Felsefenin Felsefeye Kattığı Yeni Kavramlar

Feminist felsefe mevcut düzende var olan felsefi tartışmaları ve sorunları ele alarak buna yalnızca kadını eklemleyen ve sorgulamasını bu yönde geliştirmeye çalışan bir alan değildir. Feminist felsefe getirdiği eleştiriler, kullandığı yöntemler ve kendine özgü yeni kavramları ile felsefeye yeni bir perspektiften bakılmasını sağlamış ve bunu yaparken de felsefeye yeni kavramlar eklemiştir. Feminist felsefenin kendine özgü kavramlarından bir

⁷⁵ Judith Butler, *Cinsiyet Belası*, çev. Başak Ertür, İstanbul: Metis Yayınları, 2020, s.47.

kısmını şu şekilde sıralamak mümkündür: Cinsiyet, toplumsal cinsiyet, cinsel fark, doğum, beden ve özcülük.

I. Cinsiyet ve II. Toplumsal cinsiyet: Cinsiyet bireylerin biyolojik anlamdaki dişi (*female*) ve er (*male*) olarak ayrılmasıdır. Ancak kadın ve erkek gündelik dilde yalnızca biyolojik olarak değil toplumun bireylere biçtiği roller bakımından da ayrılmaktadır. Bu bakımdan toplumsal cinsiyet; içerisinde bulunduğumuz toplumun kadınlara ve erkeklere nasıl davranacakları konusunda roller atfeden, neyin kadına ve neyin erkeğe uygun olduğunu dile getiren toplumsal beklentileri ve rolleri tanımlar. Birçok feminist düşünür kadınlara karşı birtakım önyargılar oluşturan, onları belirli kalıp yargılar içerisine sokan ve kadınların aleyhine işleyen düzeni var eden ayrımın biyolojik değil toplumsal temelli olduğunu dile getirmektedir. Benzer şekilde biyolojik ayrım ve bundan kaynaklanan önyargılar kolay kolay değişime uğratılamasa da bunun aksine toplumun beklentilerinden kaynaklanan ve bireyleri kadın ve erkek olarak ayırarak kimin neyi yapması ve yapmaması gerektiğini belirten, bireyleri atanmış cinsiyetlerine göre belirli roller içerisine sokan yargıların zor olsa da değiştirilebileceğini savunurlar.

III. Cinsellik: Bir kişinin cinsiyeti (dişi veya er), toplumsal cinsiyeti (kadın veya erkek) ve cinselliği birbirinden ayrı olarak ele alınmalıdır. Bir kişinin erkek olması onun illaki eril bir biçimde eyleyeceği ya da bir kişinin kadın olması bakımından dişil bir biçimde eyleyeceği anlamı çıkarılmamalıdır. Yine bunun yanı sıra bir kişinin erkek olması onun cinsel yöneliminin bir kadına karşı olacağı veya bir kadının cinsel yöneliminin bir erkeğe yönelik olacağı veya yalnızca karşı cinslerin birbirini çekici bulacağı anlamlarına gelmemektedir.

IV. Cinsel fark: Kimi düşünürler bu terimi toplumsal cinsiyet rollerini benimsemiş olan bireylerin aralarındaki farklılıklara gönderimde bulunmak için kullanırken kimileri bu rolleri benimsemiş olan bedenler arasındaki farka vurgu yapmak için kullanırlar. Fakat cinsel farklılıktan söz eden çoğu feminist düşünür bu kelimeyi toplumsal cinsiyete bir alternatif olarak kullanmayı tercih etmektedir. Cinsel fark kavramı eril ve dişil bedenlere atfettiğimiz anlamlara ve bunların sembolik dilde neyi çağrıştırdığına vurgu yapmak için kullanılır. Bu kavramı alana kazandıran Luce Irigaray'dır. İlk

çalışmalarını demans hastaları üzerinden gerçekleştiren Irigaray, erkek ve kadın demans hastalarının konuşmalarındaki cinsiyet farklılığının nasıl ortaya çıktığını ele almaya çalışır. Bu çalışması bağlamında cinsiyet farklılığının doğal değil dilde beliren bir farklılık olduğu görüşünü savunur.

V. Özcülük: Feminist teoride özcülük sorunu temelde kadınların veya erkeklerin ortak özelliklere sahip olup olmadıkları; tüm kadınların ortak bir çatı altına alınamayacak derecede çok çeşitli özellikleri varsa onları hangi durumun kadın kategorisi altına yerleştirdiği ve ‘kadınlar’ olarak bir cinsin üyesi haline getirdiği sorunudur.⁷⁶

VI. Doğum ve Beden: Klasik felsefe tarihi yazımında karşımıza çıkan pek çok filozof, kadınların temel işlevlerinin çocuk doğurmak olduğunu dile getirmiş ve bunun edilgen bir işlev olduğunu savunmuşlardır. Oysa örneğin; Irigaray doğum yapmanın yaratıcı ve üretici bir işlev olduğunu dolayısıyla pasif bir etkinlik olmadığını ileri sürmektedir.⁷⁷ Yine bazı feminist düşünürler kadın bedeninin doğum yapma yani bir yeniden üretim gerçekleştirdiği için olumlanması gerektiği savını ortaya atmışlardır. Feminist filozoflar kadının doğurmayı nasıl deneyimlediğini ve doğumun insan yaşamıyla ilgili neleri açığa çıkardığını sorgulamaya çalışırlar.⁷⁸

Bu kavramların her biri de belli başlı sorunları ve incelemeyi beraberinde getirir. Cinsiyet nedir ve biz cinsiyeti nasıl anlarız? Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları hangi bakımlardan sorgulanmalıdır? Toplumların bireylere tanımladığı roller gerçekten gerekli midir? Kadınlar veya erkekler neye göre bir cinse ait olarak sınıflandırılıyorlar? Eril ön yargılar bizi nasıl belirli kalıplara sokmaktadır? Buna benzer pek çok soru daha feminist felsefenin kendine özgü sorulardır.

Özetle feminist felsefe, özgün tartışmalar alanı açmış ve daha önce felsefenin alt disiplinlerinde dile getirilmemiş olan savlar ortaya atmıştır. Stone’a göre feminist felsefe etik, zihin felsefesi gibi felsefenin alt disiplinlerinin yanı sıra kendi soru ve sorunlarıyla tanımlanmayı hak eden bir felsefenin bir alt alanıdır. Ona göre feminist felsefe en temelde “Cinsiyet

⁷⁶ Stone, *Feminist Felsefeye Giriş*, s.13.

⁷⁷ A.g.e., s.245.

⁷⁸ A.g.e., s.14.

nedir?”, “Toplumsal cinsiyet nedir?”, “Kadınları, kadınlar olarak tek bir cinsin altına yerleştiren şey nedir?” gibi sorular sormakla en özgün halini almış ve felsefenin de kapsamını bu yolla genişletmiştir.⁷⁹

Şimdi, feminist felsefenin kendine özgü yeni kavramlarına ve öncelikli sorularına kısaca değindikten sonra bu kavramların ne anlama geldiğinin, neden bu kavramların sorgulanması gerektiğinin, feminist filozofların bu kavramlarla ilgili görüşlerinin ana hatlarının çizilmesi ilerleyen bölümlerde aklın erkeksiliği meselesinin tartışılması açısından büyük önem arz etmektedir.

1.3.1. Cinsiyet

‘Feminizm’ kavramı ekseninde bir çalışma yapacak olan veya kalemini bu doğrultuda oynatmaya yeltenmiş olan herkesin yolu mutlaka bir şekilde cinsiyet sorununa uğrayacaktır. Çünkü gerek günlük yaşamımızda gerekse eğitim, iş hayatı, bilim dünyası gibi pek çok alanda kadınların karşılaştıkları sorunların bir şekilde bu kavrama değdiği görülmektedir. Feminist felsefe söz konusu olduğunda cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarını birbirinden tamamen bağımsız olarak ele almak pek mümkün değildir. Bu sebeple öncelikle bu iki kavram arasındaki ayrımın verilmesi, ardından ise cinsiyet sorununa değinilmesi kavramların anlaşılabilirliği açısından daha sağlam bir zemin hazırlayacaktır. “Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayrım, 1960’ların sonlarından bu yana, feminist felsefe de dahil olmak üzere feminist düşüncenin gelişmesinde temel olmuştur.”⁸⁰ Bu ayrımın temelinde yatan düşünceye göre; cinsiyet, sahip olduğumuz biyolojik boyut ile toplumsal cinsiyet ise var olduğumuz toplum içerisinde anlam kazanmaktadır. Buna göre; cinsiyet doğuştan atanan ve bireylerin toplumsal olarak dişi veya er olarak kodlanmasına zemin sunan biyolojik-anatomik bir durumdur. Toplumsal cinsiyet ise toplumun bize kadın veya erkek oluşumuza göre atfettiği rollerdir.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayrım ilk olarak “1960’ların sonları ve 1970’lerin başlarında Kate Millett (1971) ve Ann Oakley (1972)

⁷⁹ A.g.e., s.15.

⁸⁰ A.g.e., s.53.

gibi kilit feminist düşünürlerce benimsenmiştir.⁸¹ Bu ayrıma başvurularının temel nedeni ise toplumsal cinsiyetin toplum ve kültür tarafından belirlenmiş olmasından kaynaklı olarak değiştirilebileceğine olan inançlarıydı. Bu ayrım dile getirilmeden önce bireylerin sahip oldukları biyolojik cinsiyetlerin onların toplumsal yaşam biçimlerini, statülerini belirlediği yönünde genel bir kabul vardı. Onlara göre bireyler biyolojik yapısını değiştiremeyeceği için onlara toplum tarafından verilen roller de değiştirilemezdi. Ancak bu sava karşın feminist düşünürler toplum tarafından bireylerden beklenen davranışların doğrudan biyolojik cinsiyetle ilişkili olmadığını dile getirirler. Toplumsal cinsiyet, içerisinde yaşanan toplumun kural ve normlarına göre belirlendiği için cinsiyetlere yönelik olarak atfedilen roller toplumdan topluma bile farklılık göstermektedir. Örneğin; kimi toplumlarda kadın ev işleri ile uğraşırken kimi toplumlarda kadın ağır tarım işleri ile uğraşmaktadır. Dolayısıyla biyolojik yapı doğrudan toplumsal cinsiyeti belirleyen bir şey olsaydı bu durumda her toplumda aynı davranış ve tutumların sergilenmesi gerekirdi. Şu hâlde, toplumsal cinsiyet toplum tarafından yaratılan ve toplumdan topluma farklılık gösteren bir olguysa değiştirilebilir niteliktedir. Dolayısıyla yaşadığımız toplumda kadınların dezavantajlı konumda oluşu değiştirilemeyecek bir durum değildir.

Kimi feministlerin bu ayrımı gündeme getirmeleriyle beraber ‘toplumsal cinsiyet’ kavramı daha yaygın bir kullanıma ulaşmıştır. Ancak bazı feministler bu ayrımı reddetmiş, bazıları içeriğinin daha dolu bir hale getirilmesi gerektiğini savunmuş bazıları ise bu ayrımı tümünden reddederek yerine başka kavramlar getirilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Cinsiyet basitçe dişi veya er biyolojik özelliklere sahip olmamıza işaret eder.

“Cinsiyet ikili bir sınıflamaya karşılık gelir. Kadın ve erkek. Bebekler doğduklarında (hatta doğmadan önce) sahip oldukları cinsiyet organlarına bakılarak ya kadın cinsiyet grubuna ya da erkek cinsiyet grubuna ait olarak kimliklenir.”⁸²

Moira Gatens biyolojik cinsiyet için şu örneği veriyor; bizlere cinsiyetimizi sormaya yönelik olarak dağıtılan ve € ile (k) harflerinden oluşan

⁸¹ A.g.e., s.54.

⁸² Zehra Y. Dökmen, *Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015, s.21

bir soru varsa burada bizden istenilen şey biyolojik cinsiyetimizi öğrenmektir.⁸³

Peki, bir kadının doğurganlığa engelinin olması veya hiç çocuk sahibi olmaması onun biyolojik olarak dişi diye nitelendirilmesi önünde bir engel teşkil etmekte midir? Biyolojik cinsiyet ile toplumsal beklentiler arasında nasıl bir ilişkisellik vardır? Toplumsal cinsiyete yönelik olarak belirlenen normlar biyolojik niteliklerimizi de etkilemekte midir? Bunlar cinsiyet mefhumu ile birlikte ortaya çıkmış olan toplumsal cinsiyet meselesinin de incelenmesini gerektirmektedir. Ayrıca kadın ve erkek cinsiyetini düşündüğümüzde; Kadın mı daha akıllıdır erkek mi? Hangi cins daha duygusaldır? Biri hane işleri ile ilgilenirken diğeri para kazanmakla mı yükümlüdür? İnsanları birbirinden ayıran cinsel organları mıdır? Bu sorular listesi daha da çoğaltılabilir. Ancak bu sorulardan pek azına net cevaplar vermek mümkündür. O halde insanlara atfettiğimiz bazı özellikler kadın ve erkek olma bakımından ayırıcı niteliğe sahip değildir.

“Diğerleri gerçek farklılıklar değildir, büyük ölçüde kültürden-toplumdan kaynaklanan ya da daha doğru bir deyişle toplumun yarattığı farklılıklardır. Gerçek farklılıklar dendiğinde, doğuştan getirilen, öğrenilmemiş, değiştirilemez ve kalıcı farklılıklar kastedilir.”⁸⁴

O halde şimdi, bireylere toplum tarafından atfedilen ve bireyleri şu ya da bu olmaya zorlayan ya da belirli kalıplar içerisine yerleştiren toplumsal cinsiyet meselesine bakılmalıdır.

1.3.2. Toplumsal Cinsiyet

Bireylerin cinsiyeti daha anne rahminde atanır, ancak bizler asıl ayrımı burada değil toplumun içerisinde yaşamaya başlarız. Günümüzde insanları cinsiyetsiz kategorisine sokmadan gören bireylerin olmasının yanı sıra birtakım yargılar toplumun genelinde hala varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Bu yargılardaki ayrımları belirleyen şey biyolojik özelliklerimiz değil, toplum, kültürel yapı ve bunun beraberinde getirdiği önyargılar ve

⁸³ Moira Gatens, *İmgesel Bedenler Etik, Güç ve Bedensellik*, çev. Dilan Eren, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2018, s.65. Bundan sonraki dipnotlarda bu eser için İmgesel Bedenler kısaltması kullanılacaktır.

⁸⁴ Dökmen, *Toplumsal Cinsiyet*, s.23.

inançlardır. İşte bu inançlar ve beklentiler tarafından şekillenen her şey toplumsal cinsiyeti nitelemektedir.

“...toplumsal cinsiyet (gender), kadınlar ve erkekler arasındaki, farklılıkların toplumsal olarak nasıl algılandığına bağlı olarak ortaya çıkmakta olan, kolektif kimlik kategorilerinden biri olarak önem taşıyan bir kavramsallaştırmaya karşılık düşmektedir.”⁸⁵

Bu anlamı ile toplumsal cinsiyet için bir gösterge biçimi olarak toplumun cinsiyetlere yüklediği anlamlar bütünüdür denilebilir. Young’a göre ise toplumsal cinsiyet bireylerin toplumsal olarak kolektif bir bilinç ile inşa edilmiş olan erkeklik ile kadınlığa yönelik benlik algılarına ve davranışlarına gönderme yapmaktadır.⁸⁶ Toplumsal cinsiyet kavramı, biyolojik cinsiyete yönelik olarak toplumsal yargıları, iş bölümünün toplumsal olarak nasıl şekillendiğini, cinsiyetlere ait rollerin ve davranışların neler olduğunu içeren cinsiyet kodlarını içerisinde barındırmaktadır. Bu yüzden toplumsal cinsiyetle ilgili olarak bireylerin meslek seçiminden davranışlarını ve eylemlerini belirlemeye uzanan yazılı olmayan bir cinsiyet algısıdır denilebilir. O halde toplumsal cinsiyet bireylerin erkek ve kadın olarak aralarındaki farkların büyük bir bölümünü şekillendiren sosyo-kültürel yapıdır. Ulusoy, toplum tarafından oluşturulan bu cinsiyet algısının temel probleminin kadını ikincil konuma atmak olduğunu şu cümleleri ile açıklar:

“Toplumsal cinsiyet ile ilgili esas sorun, farklılıklardan da öte, kadın ve erkeğin toplumsal ilişkiler ağı içinde yalnız farklı değil fakat eşitsiz koşullarda oluşan noktada toplanmaktadır. Yapılan çalışmalar özellikle, kadınların kendi düzlemlerindeki erkeklere göre daha az maddi kaynaklara, sosyal statüye, güce ve kendini gerçekleştirme fırsatına sahip olduklarını göstermektedir ve bu eşitsizlik kadın ve erkek arasındaki biyolojik veya kişilik farklılıklarından değil, toplumsal organizasyondan kaynaklanmaktadır.”⁸⁷

Kadınların baskı altında kaldıkları ve erkeklere tabi olma durumunda bırakıldıkları toplumsal örgütlenme biçiminin ataerkil düzen olduğundan

⁸⁵ Şeref Uluocak ve öte., *Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet*, İstanbul: Paradigma Akademi Yayınları, 2014, s.48.

⁸⁶ Iris Marion Young, “Yaşanan Bedene Karşı Toplumsal Cinsiyet: Toplumsal Yapı ve Öznellik Üzerine Düşünceler”, *Cogito: Feminizm Özel Sayısı*, çev. Rüya Kalıntaş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, S.58 (2009), s.40.

⁸⁷ Demet Ulusoy, “Plastik Sanatlarda Toplumsal Cinsiyet”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.16, S.2 (1999), s.50.

daha önce söz edilmiştir. Bu toplumsal yapılanma biçimleri kadınların davranışlarını şekillendirmekte etkin rol oynamıştır. Beauvoir'ın de dediği gibi insanlar böyle doğmamıştır ancak zamanla gerek içerisinde yaşadıkları kültür gerek aldıkları eğitim onların belirli kalıplar içerisinde davranmalarına neden olmuştur.⁸⁸ Toplumun kadınlardan ve erkeklerden bekledikleri özellikler toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını da beraberinde getirmiştir. Örneğin; kadının beyninin daha duyuşsal olması sebebi ile kadın temizlik işlerine özellikle bir yerde bir köpek tüyü varsa ya da koltuğun köşesine sıkışmış bir oyuncak varsa bunu fark etmesi daha muhtemeldir.⁸⁹ Benzer şekilde “Dünya erkeğin evi, ev kadının dünyası olmalı”⁹⁰, kadının görevi kız çocuklarına boyun eğmeyi erkeklere ise mücadele etmeyi öğretmek şeklindeki ifadeler toplumsal cinsiyet kalıplarına uygun yargılardır.

Hiç şüphesiz ki kadınlara karşı oluşturulmuş olan kalıp yargılardan biri de kadınların duyuşsal/duygusal varlıklar olduğu akılsallığın ise erkeklere atfedildiğini iddia etmektir.

*“Kadınların duyuşsal ve pratik zekalarının gelişmiş olduğunun, dolayısıyla soyut ve karmaşık problem çözme ile rasyonel düşünme kabiliyetleri gerektiren felsefe gibi düşünsel bir alanın kadınlardan çok erkeklere hitap ettiğinin düşünülmesi...”*⁹¹

Kimi erkek filozofların toplumsal cinsiyet normlarına uyan bir şekilde kadınları duyuşsal, erkekleri de akılsal alana yerleştirerek dişil olanı felsefe kanonunun dışına ittiklerini söylemek klasik felsefe tarihi tarafından da doğrulanacaktır. Kadının erkekler kadar akıl sahibi olmadığı fikri kadının hane içinde kalmasını, zayıflık, korkaklık, itaatkârlık gibi nitelikleri yüklenmesini, kadının bilimsel ya da sanatsal faaliyetler göstermesinin engellenmesi gibi pek çok sorunu da doğurmuştur. Ancak ataerkil sistemin ve toplumsal önyargıların doğurduğu bu sorunlar değiştirilemez değildir. Ataerkil yapıda kadına biçilen tüm bu olumsuz nitelikler kadının ikincilleştirilmesinin yolundaki temel araçlardır. Cinsiyet ve toplumsal

⁸⁸ Beauvoir, *Ben Bir Feministim*, s.61.

⁸⁹ Cordalia Fine, *Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması*, çev. Kıvanç Tanrıyar, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2011, s.100.

⁹⁰ Clara Zetkin, *Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar ve Clara Zetkin Üzerine*, çev. İsmail Yarkin, İstanbul: İnter Yayıncılık, 1988, s.11.

⁹¹ Saniye Vatansever ve Gamze Keskin, “Türkiye’de Kadın Felsefeci Olmak”, *Cogito: Türkiye’de Kadın Felsefeciler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, S.92 (Kış 2018), s.11.

cinsiyet arasındaki o iki yöne ayrılan nokta tam da buraya işaret etmektedir. Bu ayrımın sağladığı en büyük fayda toplum tarafından belirlenen davranış beklentileri kümesinin değiştirilebilir olduğunun bilincine varılmış olmasıdır. Stone'un da belirttiği gibi; "Dişillik yeniden tanımlanabilir, böylece itaatkâr davranışları gerektirmeyecek bir hale gelebilirdi." ⁹² Bireyler nasıl eyleyeceklerine sistemin dayattıklarının dışında kendileri karar verirlerse bu durumda toplumsal cinsiyet rolleri de alt üst olabilir. "Çünkü toplumsal normlar insanlar tarafından yaratılır ve değiştirilmeyecek bir toplumsal norm yoktur."⁹³ Eğer ki bu durum hedeflenir ve bireylere çocukluktan itibaren bu toplumsal roller yansıtılmazsa toplumsal cinsiyet algısı yavaş yavaş evrilmeye başlayabilir.

Her ne kadar feministler bu ayrımı faydalı bulmuşlarsa da feminist felsefe açısından toplumsal cinsiyet rolleri kavramı bazı sorunları da içerisinde barındırmaktadır. Örneğin;

*"Bu kavram kendi başına, toplumsal cinsiyet normlarının neden kadınları erkeklere tabi kılma eğilimi taşıdığını açıklamıyordu. Yani, toplumsal cinsiyet rolleri kavramı, neden neredeyse tüm toplumlarda bu rollerin patriyarkal bir içerik taşıdığını açıklamaz."*⁹⁴

Benzer şekilde bir başka sorun: erkeğin kadından daha üstün olduğuna dair kalıp yargının bu kadar yaygın olmasına sebep olan şey nedir? Bu sorunların aşılabilmesi için kimi filozofların şu kavramlarına bakılabilir: Foucault'nun iktidar teorisi, Butler'ın performatif kavramı, Gatens'in imgesel bedenler kavramı.⁹⁵

Foucault'nun iktidar teorisine göre kadınların tabi kılınmalarını açıklayan tek bir neden yoktur. Eril iktidar farklı yapılarda kendini göstermekte ve bu nedenle farklı biçimlerde açığa çıkmaktadır. Ancak bir kez açığa çıkmaya başladığında eril iktidar biçimleri giderek güçlenir ve zamanla birbirleriyle

⁹² Stone, *Feminist Felsefeye Giriş*, s.91.

⁹³ Chimamanda Ngozi Adichie, *Feminist Manifesto: Kadınların Özgürlüğü İçin 15 Madde*, çev. Begüm Kovulmaz, İstanbul: Doğan Kitap, 2023, s.73.

⁹⁴ A.g.e., s.91.

⁹⁵ Bilge Tanrısever, *Felsefede Ölüm Sorunsalı ve Feminizm* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No.607643), s.32.

etkileşime girerek eril iktidarın toplumsal yapıya hakimiyeti meydana gelmiş olur.⁹⁶

Moria Gatens ise bedensel alışkanlıklarımız için erkek ve kadın biyolojisi ile ilgili sosyo-kültürel yapı tarafından oluşturulan fikirlerden yararlanarak imgesel bedenlerimizi oluşturmak zorunda bırakıldığımız fikrini öne sürer. “Bedenleşmiş tarihimiz başta istemsizce giydiğimiz bir ceket değildir ki çıkarıp atabilelim”⁹⁷ diyerek bedenlerimizin toplumsal anlatılar tarafından şekillendiğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla ona göre kadınlık toplumsal anlatı ve pratiklerin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Butler ise *Cinsiyet Belası* eserinde toplumsal cinsiyetin performatif, düzenlenebilir ve sürdürülebilir olduğunu, uygulama ve tekrarlara dayanarak inşa edildiğini belirtir.⁹⁸ Yine Butler’in toplumsal cinsiyete yönelik fikirlerini gözden geçiren Stone’a göre;

“...Toplumsal cinsiyetin (1) toplumsal pratikleri barındırdığı, eril ve dişil davranışları düzenleyen normlardan, (2) insanların bu normlar nedeniyle edindikleri alışıldık eyleme biçimlerinden ve (3) insanların bu alışıldık eyleme biçimleri nedeniyle edindikleri bedensel özelliklerden meydana geldiği sonucuna varabiliriz.”⁹⁹

Toplumsal cinsiyet başlığını derleyip toplayarak genel hatlarını ortaya koyacak bir referans ile sonlandırabiliriz. Bu bakımdan W. Scott’un görüşleri işimizi kolaylaştıracak niteliktedir. Scott, toplumsal cinsiyetin genelde ‘kadın’ kavramı yerine kullanıldığını ve kadınlar ile erkekler arasındaki biyolojik farklılıklara hiçbir açıklama getirmediğini ifade eder.¹⁰⁰ Bunun yerine Scott toplumsal cinsiyeti, “...kadınlar ve erkeklere ilişkin uygun rollerin tamamen toplumsal olarak üretildiğini ifade eden kültürel inşalara işaret etmenin yoludur.”¹⁰¹ şeklinde ifade etmeyi uygun bulur.

1.3.3. Cinsellik

⁹⁶ Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 2013, ss. 92-98.

⁹⁷ Gatens, *İmgesel Bedenler*, s.178.

⁹⁸ Butler, *Cinsiyet Belası*, s.89; Aybakan Saliya, “Feminizm ve Postmodern Feminizm”, s.275.

⁹⁹ Stone, *Feminist Felsefeye Giriş*, s.127.

¹⁰⁰ Joan W. Scott, *Toplumsal Cinsiyet Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*, çev. Aykut Tunç Kılıç, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2007, s.9.

¹⁰¹ A.g.e., s.11.

Cinsellik; bireylerin haz, arzu ve duyguları ile ve bunlar nedeniyle içine girdiği etkinlik veya ilişkilerden oluşmaktadır.¹⁰² Cinsel etkinlikler bedensel hazları deneyimlemek ve aynı zamanda başka bireylere de bu hazları yaşatmak amacı ile yapılmaktadır. Bireylerin cinsel etkinlikleri ve bu cinsel etkinliklere karşı yönelimleri farklılık arz edebilir. Örneğin; bir birey aynı cinse, karşı cinse veya her iki cinse de arzu duyabilir. Bu durum ile biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasında bir ayrım olduğu açıklık kazanmış olur. Nasıl ki dişi olmadan dişi olabilirsek aynı şekilde erkekleri arzulamadan da dişi ya da dişi olabiliriz.¹⁰³

“Cinsellik” kelimesi 19. yy.’dan başlayarak yaygın kullanımına ulaşmış ve günümüze değin gelmiştir. Bunun öncesinde cinsellik kavramı yerine cinsiyet kavramı kullanılmaktaydı ve genelde hem biyolojik cinsiyet farklılığına hem de er ve dişi bireyler arasındaki cinsel etkinliklere işaret etmekteydi. Dolayısıyla bu anlayış da beraberinde erkekleri arzulayanların dişi ve kadınları arzulayanların da erkek olmaları gerektiği varsayımına dayanmaktaydı. Ancak herkesin atanmış olduğu biyolojik cinsiyeti ile toplumsal cinsiyet algıları birleştiğinde bireylerin cinsel yönelimlerinin belirlenmiş olana (yani karşı cinse) olacak şekilde bir eğilim göstermesi beklenmektedir. Bu sebeple cinsiyet ve toplumsal cinsiyet meseleleri üzerine çalışmalar yapan düşünürler cinsellik kavramına da değinmişlerdir. Cinsellik mefhumunun toplumsal bir inşa olduğunu düşünen kimi feministler, cinselliğin erkek ve kadın arasındaki eşitsiz iktidar ilişkilerinden kaynaklandığını ve hangi edim ve organın cinsel kabul edilebileceğinin bu iktidar ilişkileri çerçevesinde belirlendiğini savunmaktadır.¹⁰⁴ Örnek olarak Anne Koedt *Vajinal Orgazm Miti* isimli makalesinde cinsel hazzın yalnızca erkeklerin üzerinden tanımlanan bir olgu olmasını eleştirir.¹⁰⁵ Cinselliğin ataerkil sistemlerdeki eşler arasındaki rolünün önemli olduğu konusunda çoğu feminist düşünür hemfikirdir.

¹⁰² Stone, *Feminist Felsefeye Giriş*, s.133.

¹⁰³ A.g.e., s.134.

¹⁰⁴ Deniz Ulusoy, “Cinsellik”, *Feminist Bellek*, <https://feministbellek.org/cinsellik/> (Erişim Tarihi: 16.02.2023)

¹⁰⁵ Anne Koedt, “Vajinal Orgazm Miti”, çev. Gülen Toker, *Amargi Feminist Dergi*, S.15 (2011), <http://www.amargidergi.com/yeni/?p=762> (Erişim Tarihi: 17.02.2023)

“Sorun sadece kadınların cinsel hayatlarının toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinden nasıl etkilendiğini değil, daha genel olarak, erkek egemen cinselliğin kadınları hayatın diğer alanlarında nasıl sınırlandırdığıdır.”¹⁰⁶

Küçüklükten itibaren kız çocuklarına gelinlik giydirilmesi, kız çocuklarının en mutlu gününün sanki evleneceği gün olacağı algısının verilmesi ile kızların doğum-yaşam-evlilik-üreme... formülasyonunda ilerleyeceği bir toplumsal cinsiyet kaderciliği oluşturulmaktadır.¹⁰⁷ Bu da aslında kadınların cinsel bir obje konumuna konulduğunu ve cinselliğin zorunlu heteroseksüellik olduğu izlenimini vermektedir. “... tarih boyunca, kadınların anne ya da üretici kimlikleriyle olduğu kadar, cinsel nesneler olarak da mülk edinildikleri açıktır.”¹⁰⁸ Sonuç olarak, cinsellik mefhumu da erkeklerin kadınları tabi kılmasının ve tahakküm altına almasının bir diğer aracıdır.

1.3.4. Cinsel Fark

Bazı feminist düşünürler bu kavramı toplumsal cinsiyetin dayattığı rollerin farklılıklarına işaret etmek için, bazıları ise atanmış cinsiyetin biyolojik özellikleri arasındaki farklılıklara vurgu yapmak için kullanmaktadır. Ancak özellikle Irigaray gibi cinsel fark kavramını inşa eden bazı düşünürler ise bu kavramı cinsiyet ve toplumsal cinsiyete bir alternatif sunmak amacı ile kullanmıştır. Cinsel fark ya da farklılık kültürünü savunan düşünürler er ya da dişi bedenlere atfedilen anlamların toplum tarafından yerleştirilen bir olgu olduğunu savunmaktadırlar. O halde toplumsal cinsiyet sosyo-kültürel yapıya, cinsiyet biyolojik yapıya ve cinsel fark ise içerisinde yaşanan kültürün bedenlere yükledikleri sembolik anlamlara vurgu yapmaktadır. Bu durumda Stone'un deyişiyle cinsel fark kısaca şöyle ifade edilebilir: “...hem (1) kültürel olarak sembolize edildikleri halleriyle erkek ve dişi arasındaki hem de (2) bunun sonucunda bedenlerini yaşayan erkeklerle kadınlar arasında ortaya çıkan farktır.”¹⁰⁹

¹⁰⁶ Ulusoy, “Cinsellik”, (Erişim Tarihi: 17.02.2023).

¹⁰⁷ Sara Ahmed, *Feminist Bir Yaşam Sürmek*, çev. Beyza Sumer Aydaş, İstanbul: Sel Yayınları, 2021, s.74.

¹⁰⁸ Juliet Mitchell, *Kadınlık Durumu*, çev. Gülseli İnal ve öte., Ankara: Dipnot Yayınları, 2021, s.156.

¹⁰⁹ Stone, *Feminist Felsefeye Giriş*, s.172.

Irigaray, bu kavramı ve hatta pek çok kavramı Jacques Lacan'ın görüşlerinden etkilenerken temellendirmiştir. Lacan kullandığımız dilin ve işaretlerinin genç yaşta içimize girdiğini ve pek çok kavram ürettiğini belirtir. Dolayısıyla ona göre içinde yaşadığımız toplumun da temeli ataerkil bir yapılanma olduğu için arzularımız da erkek-egemen kalıplar içerisine girmiştir. Birey dil aracılığı ile bu ataerkil yapının bir parçası haline gelir. Lacan için çocuğun toplumsal hayata katılması gerekir ve bunun için dili öğrenmek zorundadır.¹¹⁰ Lacan için dişi, konuşma öncesi pasifliği temsil eder.¹¹¹ Yani çocuk konuşmadan önce annesine bağımlıdır. Ancak çocuk dili öğrenip konuşmaya başladıktan sonra anneden kopuş yavaş yavaş gerçekleşirken daha etkin bir duruma geçer. Irigaray, Lacan'ın bu dil yorumunu eleştirirken çocuğun anneden dili öğrenmesi ile kopuşunu¹¹² bir bakıma kabul etse de bir kadının yalnızca anne olarak görülmesine karşı çıkar. Benzer şekilde Grozs da şöyle der:

*“Kadınların fallosantrizm tarafından anneliğe indirgenmesi hem anneyi hem de kız çocuğu sakatlar. Anne açısından bu indirgeme, onun kendi kendini tanımlama ve özerklik imkanlarının kısıtlanmasını, Babanın Yasası'na boyun eğmesini, kocasının adını almasını ve bir kadın olarak kimliğinden vazgeçmesi anlamına gelir.”*¹¹³

Irigaray'a göre, kadın anneden daha fazlasıdır.¹¹⁴ Bu bakımdan da Batı kültürünün kadın ve annelik kavramlarını eleştirir. Çünkü Batı kültürü yüzyıllarca kadın kavramını yalnızca çocuk doğurma üzerinden temellendirmiştir. Önce erkek tanımlanır ve kadın ona göre yani onun üzerinden anlam kazanır.¹¹⁵ “İki kişi gördüm sandım, oysaki yalnızca bir adam ve karısıymış” deyişi de kadının ikinci kişi olduğunu ve bir kendiliği olmadığını ancak kocasına bağlı olarak anlam atfedildiğini bizlere yansıtmaktadır. Irigaray'ın dışının erkek tarafından tanımlandığı fikrinin

¹¹⁰ A.g.e., s.174.

¹¹¹ Jacques Lacan, *Fallusan Anlamı*, çev. Saffet Murat Tura, İstanbul: Afa Yayınları, 1994, s.31.

¹¹² A.g.e., ss. 31-33.

¹¹³ Elizabeth Grozs, *Jacques Lacan: Feminist Bir Giriş*, çev. Özde Çakmak, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2021, s.288.

¹¹⁴ Stone, *Feminist Felsefeye Giriş*, s.84.

¹¹⁵ Didem Delice, “Luce Irigaray'ın Teorisinde Cinsel Fark Kavramı ve Dönüştürücü Eylem Olarak Mimesis”, *FLSF: Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S.3 (2022), s.133.

temeli Beauvoir’a kadar gider. Beauvoir, *İkinci Cinsiyet* isimli kitabında şöyle der:

*“Kadın kendini erkeğe göre belirler ve farklılaştırır, erkek kadına göre değil; kadın, özsel olan karşısında özsel olmayandır. Erkek Özne’dir, Mutlak olandır, Kadın Başka’dır.”*¹¹⁶

Kadınlar da özne konumuna gelebilirler ve erkeklerle eşit olabilirler. Ancak bunun için kadınlar farklılıklarını tanımalı ve bu farklılıkların tanınmasını sağlamalıdır. O halde cinsiyet farklılığını içinde bulunduğu durumdan çıkartabilmek için öncelikle dil ve kültür dönüştürülmelidir.¹¹⁷ “Mevcut kültür tek cinsiyetlidir; bir cinsiyet farklılığı kültürü değildir”, bu nedenle de “cinsiyet farklılığına ilişkin değerler yeniden yaratılmalıdır.”¹¹⁸ Irigaray için kadınların asıl ve gerçek sorunu sembolik düzenin onları sürekli negatif olarak tanımlamasında yatmaktadır. Çünkü mevcut kültürde kadınlar sahip olduğu farklılıklar üzerinden değil, erkeklerin sanki yan ürünümüşçesine onların gölgesinde temsil edilmekte ve tanımlanmaktadır. Ayrıca erkek egemen toplum tarafından yönlendirilen dil de kadın ve erkek arasındaki farklılıkları görmezden gelir ve eşitsizliği içerisinde barındırarak farklılıkları gizler.¹¹⁹ Irigaray’ın istediği şey kadınlar için pozitif dişi kimliğin yaratılmasıdır. Batı kültüründe bu kimliğin sağlanmadığını, eğer sağlanmış olsaydı kadını ikincil, pasif, edilgen bir konuma yerleştirerek kadını erkekle eş değer olarak görür, aktif bir varlık bir fail olarak nitelendirirdi.¹²⁰ Carol Gilligan ise *Kadının Farklı Sesi* isimli eserinde kadınların ve erkeklerin farklılığının yansımasını ahlaki buyruk üzerinden anlatır;

“Kadınlarla yapılan röportajlarda tekrarlayan bir şekilde ortaya çıkan ahlaki buyruk bir bakım emridir; bu dünyanın “gerçek ve fark edilebilir sorunlarının” farkına varma ve bunu azaltma sorumluluğudur. Erkekler için ahlaki buyruk daha çok başkalarının haklarına saygı göstermek ve böylece yaşam hakkına ve kendini gerçekleştirilmeye müdahaleden korunmaktır. Erkekler başkalarına karşı sorumluluğu öncelikle başkalarının işlerine karışmama anlamında olumsuz yönde algılarken kadınların bakım vurgusu ilk

¹¹⁶ Beauvoir, *İkinci Cinsiyet I*, s.29.

¹¹⁷ A.g.e., s.19.

¹¹⁸ Zeynep Direk, *Cinsel Farkın İnşası: Felsefi Bir Problem Olarak Cinsiyet*, İstanbul: Metis Yayınları, 2018, s. 220. Bundan sonraki dipnotlarda bu eser için Cinsel Fark kısaltması kullanılacaktır.

¹¹⁹ A.g.e., s. 219-220.

¹²⁰ Bkz., Stone, *Feminist Felsefeye Giriş*, ss.184-185.

etapta kendini korumaya yönelik olmaktan çok kendini eleştirmeye yöneliktir.”¹²¹

O halde Gilligan’a göre iki cinsiyet arasındaki fark tutumlar açısından da farklılık teşkil etmektedir. Gilligan için kadınların yapması gereken kendiliklerini fark etmeleridir. Özetle; “Cinsel fark teorisi, tepkisel ya da eleştirel bir düşünme biçiminden ziyade hem toplumsal değişime hem de öznenin derinden dönüşümüne yönelik feminist bir politik tutkuyu dile getirmesi bakımından olumlayıcıdır.”¹²²

1.3.5. Özcülük

Feminist felsefe bağlamında en canlı tartışmalar cinsiyet ve toplumsal cinsiyet meseleleri üzerinden şekillenmiştir. Bu tartışmalara zamanla “özcülük” tartışmasının da eklendiği söylenebilir. Burada özcülükten kastedilen kadınların tümünü tek bir çatı altında toplayacak ortak özelliklerinin olup olmadığıdır. Şu hâlde kadınlığı evrensel bir kavrammışçasına betimleyenleri özcü düşünürler olarak adlandırabiliriz. Felsefi bir kavram olarak özcülük (*essentialism*) şu şekilde tanımlanmaktadır;

“Tek tek somut nesnelerin kendiliklerinden bir takım doğal türlere ayrıldıklarını, her nesnenin üyesi olduğu türü ya da sınıfı kesin ve belirli çizgilerle diğer nesne türlerinden ayırt etmenin mümkün olduğunu, her varlığı ya da nesneyi belirli bir nesne türünün üyesi yapan bir öz bulunduğunu savunan öğretisi.”¹²³

Feminist felsefe ise özcülüğü kadınların tümünün ortak olarak paylaştığı nitelikler kümesi olarak görmektedir. Peki, kadınların hepsinin ortak olarak paylaştığı bir nitelikler kümesi var mıdır?¹²⁴ Kadın kelimesini gündelik dilde dişil anlamına gelecek şekilde tasavvur edilebilir. Kadın aynı zamanda ev işlerini üstlenen, çocuk bakan, mutfakta zaman geçiren ifadelerinde olduğu gibi toplumsal rollerin yüklendiği bireyler anlamına da gelebilir. O halde kadın aynı zamanda toplum tarafından ondan beklenen rolleri yerine getiren

¹²¹ Carol Gilligan, *Kadının Farklı Sesi: Psikolojik Kuram ve Kadının Gelişimi*, çev. Duygu Dinçer, Fulden Arısan ve Merve Elma, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2017, ss.178-179.

¹²² Rosi Braidotti, *Kadın-Oluş: Cinsel Farkı Yeniden Düşünmek*, çev. Ece Durmuş, Münevver Çelik, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2019, s.68. Bundan sonraki dipnotlarda bu eser için Kadın Oluş kısaltması kullanılacaktır.

¹²³ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 1999, s.622.

¹²⁴ Stone, *Feminist Felsefeye Giriş*, s.210.

kişi ve yerine getirdiği ölçüde de kadındır. O halde “biyolojik olarak dişil olmak” ve “kadın olmak” arasında fark vardır.¹²⁵ Dolayısıyla feminist düşünürlere göre eğer kadınların ortaklaşa paylaştıkları nitelikler varsa bu toplumun beklentilerinden kaynaklanmaktadır. Özcü feministlere göre toplumsal beklentiler kadınların tek çatı altında paylaştıkları ortak bir niteliktir. Buna göre şayet kadınsanız toplumun kadınlar için belirlediği rollere sahip çıkmak durumundasınız. Daha önce ki bölümde sözünü ettiğimiz gibi eğer kadınlar cinsellik bakımından erkeklere tabi kılınmışlarsa o halde kadınlar bu rolü yerine getirmek zorundadır. Öyleyse kadınlar için yerine getirilmesi beklenen toplumsal roller kadın olarak gözükmek için gereklidir.¹²⁶

Özcü düşüncelere örnek olarak şunları söyleyebiliriz: Kadınların (1) erkekler tarafından sömürü nesnesi haline getirildiği, (2) cinsel tabi kılınmış varlıklar olarak görüldüğü, (3) konumunun hane içi işlere indirgendiği, (4) ‘akıl’ ve ‘duygu/doğa’ karşıtlığı bağlamında akıldan yoksun varlıklar olduğu (...) gibi görüşlerin tüm kadınları kapsadığı inancının benimsenmesi. Çünkü özcülük bir özelliğin tüm kadınlara genellenmesi ve evrensel olarak tüm kadınların bunu paylaştığına inanılmasıdır.¹²⁷ Buna karşın özcülük karşıtı düşünürler ise bu tanımlamaların her toplumu, her kültürü kapsamadığı ve hatta ırksal bakımdan bile bazı sorunları olduğunu düşünerek bu görüşlere karşı çıkmışlardır. Örneğin siyahi feministler; kadınların tecavüze uğramasının yasal olmadığını ancak kölelik döneminde siyah kadınlara tecavüzün suç olarak görülmediğini ileri sürerler.¹²⁸

1.3.6. Beden- Doğum

Feminist felsefi tartışmaların neredeyse tamamı bir şekilde beden kavramına vurgu yapmaktadır. “Beden, kendisini yapılandıran değişkenleri - sınıf, ırk, cinsiyet, milliyet, kültür- hem kapsayan hem de bunların ötesine geçen, insana özgü bir kapasitedir.”¹²⁹ Feminist felsefede beden üzerine

¹²⁵ A.g.e., s.211.

¹²⁶ A.g.e., s.213.

¹²⁷ Stone, *Feminist Felsefeye Giriş*, s.240.

¹²⁸ A.g.e., ss.218-219.

¹²⁹ Braidotti, *Kadın Oluş*, s.67.

yapılan tartışmalarda Beauvoir'ın "kadın olunmaz, kadın doğulur"¹³⁰ ifadesini şöyle değerlendirmek mümkündür; bireyler dişi veya erkek olarak doğarlar ancak dişi veya erkek bedene ait anlamlara sahip olarak doğmazlar. Bireylerin bedenleri süreç içerisinde anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla zamanla bedenlerimize anlam yükleriz ve bu anlamlar ile dişi olarak anlam taşırız. O halde Beauvoir'e göre dişi olmak salt biyolojik bir şey değil, süreç içerisinde anlam yüklediğimiz biyolojik bedenlere sahip olmaktır.¹³¹ Beauvoir'ın *İkinci Cinsiyet* isimli yapıtı bedenlerimizi nasıl deneyimlediğimizi, yaşamın farklı dönemlerinde bedenlerimizle nasıl ilişki kurduğumuzu gösteren önemli bir yapıttır.

Beden kavramı radikal feministlerin de uğrak noktalarından biridir. Bu sebeple radikal feministler kadınların erkekler karşısında neden ikincil konuma yerleştirildiklerini araştırırlar. Onlara göre kadın kendi bedeninin denetimine sahip olup bedeninin kontrolünü kendi eline alamıyorsa özgür olduğu söylenemez. Bunu hooks'un ifadesi ile söyleyecek olursak; "Eğer biz kadınlar bedenlerimizle ilgili seçim yapma hakkına sahip olmazsak, yaşamımızın diğer alanlarında da haklarımızdan feragat etme riski doğar."¹³²

Feminist düşünce tarihinde beden kavramı, kadınların özgürlüğüne ket vuran bir sorun olarak var olmuştur. Felsefe tarihinde Antik Yunan felsefesinden günümüze değin kadın hep erkekle aynı yaşamı paylaşıp da onunla aynı toplumsal konumu paylaşamamıştır. Kadının sahip olduğu bedenin erkeğe göre daha güçsüz olması düşüncesi beraberinde kadınların erkekler tarafından korunması gereken kişiler oldukları fikrini de getirmiştir. Bu durum kadının eylerken özgür olmasının önüne bir engel olarak konulmuştur. Buna ek olarak kadın erkekle aynı derece gelişmiş bir akla da sahip değildir. Dolayısıyla aynı özgür koşullara da sahip olmamalıdır. Kadın kendini bir anne, bir eş olarak görecektir.¹³³ Bu anlayışla

¹³⁰ Beauvoir, *İkinci Cinsiyet II*, s.13.

¹³¹ A.g.e., ss.258-259.

¹³² hooks, *Feminizm Herkes İçindir*, ss.43-44.

¹³³ Mitchell, *Kadınlık Durumu*, s.194.

kadın kendi bedeni dışında her şeydir. Kendi için değil başkaları için vardır. “...kendinden ziyade, kendinden başka herkesindir.”¹³⁴

Düşünce tarihinde kadın hep erkeğe karşı olumlanan özelliklerin karşısında olumsuzlanan niteliklerle ele alınmıştır. Bu nedenle de tarih yazımından, bilimsel alanlardan, toplumdan ve geçmiş-bugün ve geleceği inşa edecek olan süreçlerden mahrum bırakılmıştır. Böylece kadın kendi yaşamını kendisi için değil hep başkaları için özellikle erkeklerin dünyası için yaşamıştır. Kadının bu durumdan kurtulabilmesi için Beauvoir’ın de belirttiği gibi aslında yaşamın kapılarını aralaması, kendi bedenini olumlaması ve içine doğduğu bu yapısal düzeni dönüştürmesi şarttır.¹³⁵ Aksi halde kadın erkeğin “ötekisi” olarak yaşamaya devam edecektir.

Firestone’a göre kadınlar ve erkekler arasındaki tahakküm ilişkisi sadece ekonomik bir yapıdan kaynaklanmaz. Bunun aslında temelinde cinsellik vardır.¹³⁶ Çünkü kadın bedeni doğurma işlevine sahiptir ve bu da onu erkekten farklı kılar. Ancak dünyaya yeni bir canlı getirebilme özelliği yalnızca kadınların sahip olduğu bir şey olsa da yine de kadınların erkekler tarafından dezavantajlı konuma getirilmelerine neden olabilmektedir. Beauvoir da kadın bedenine onun üretim kapasitesi dahilinde yaklaşır.¹³⁷ Kadının anne ve eş rollerine sıkışmışlığını araştıran Beauvoir, ilk olarak biyolojiye sonrasında ise psikanalitik teoriye bakışını çevirir. Ne biyolojinin ne de psikanalitiğin kadının ötekiliğini açıklayamadığını savunur.¹³⁸ Sonrasında ise psikanalitiğin tarihsel bir arka planda okunması gerektiğini düşünür. Kadın ne yazık ki toplumda erkek kadar adını duyurabilmiş bir varlık değildir. Dünya tarihindeki kadının bu sınırlılığının nedeni ise elbette ki onun bedeninin üremeye sahip olması sebebi ile buna hapsedilmiş olmasıdır. Kadın soyun devamını sağlayabilmek için özel alana kapatılmıştır. Çünkü kadınlık aynı zamanda rahim ve anne kelimeleri ile de özdeşleştirilmiştir ve bu da kadın

¹³⁴ Derya Kaylı, *Feminist Felsefi Yaklaşımlarda Özgürleşme ve Kadın Bedeni* (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 241456), s.5.

¹³⁵ Beauvoir, *İkinci Cinsiyet I. Cilt*, ss. 405-406.

¹³⁶ Firestone, *Cinselliğin Diyalektiği*, s.18.

¹³⁷ Beauvoir, *İkinci Cinsiyet I*, s.62.

¹³⁸ A.g.e., s.17.

bedeninin doğum ile sürekli ilişkilendirilmesine sebep olmuştur.¹³⁹ “Bizden her zaman ürememiz ve erkeklere cinsel hizmette bulunmamız beklendi ve bunlar bize çoğu zaman dayatıldı.”¹⁴⁰ Kadınların bu kavramlar üzerinden ele alınması erkeklerin bedensel ihtiyaçlarını giderebilmek için kadın bedenini erişime açmalarına izin verdi.¹⁴¹

Ancak beden ve doğum kavramlarının olumsuzlanmasının karşısında bir de kadın bedeninin doğum üzerinden şekillenerek olumlanmasını savunanlar da vardır. Olumlarlar çünkü bu sayede kadın doğum ile yeniden üretime katılır. Dolayısıyla edilgenlikten kurtulduğu bir faaliyet olarak doğum olumlanır. Erkekler kadınların bu yaratabilme gücünden korktukları için kadınların üretim gücünü kendi himayeleri altında tutmak istemişlerdir. Bu üretim gücü yeni bir hayatın tek koşuludur ve erkek yapısal olarak böyle bir güce sahip değildir.

Beden kavramı biyolojik olarak doğum yapabilme yetisi dışında başka boyutları da içermektedir. Örneğin; yaşanmış beden kavramı, kadınların kendi bedenleri üzerindeki algılarını ve bedenlerini nasıl anlamlandırdıklarını açıklamak için kullanılan bir kavramdır. Daha önce sözünü ettiğimiz üzere Beauvoir beden kavramının salt biyolojik bir şey olmadığını bunun yanı sıra süreç içerisinde ona yüklenen anlamlar ile şekillendiğini ifade etmiştir.¹⁴² Örneğin hamile bir kadının karın bölgesinin büyümesinden ve bedeninin değişim göstermesinden kaynaklanan bu bedensel özelliklere olumlu bakıyorsa bedenine olumlu anlamlar yükleyecek ya da tam tersi olumsuz anlamlar yükleyecektir. Dolayısıyla beden, toplumun dayattığı anlam kümesinin dışında bireylerin kendilerinin seçtiği ve kendi anlam dünyasında bedenine yüklediği anlamları da içermektedir. Ancak Irigaray ve Gatens bu noktada Beauvoir’dan ayrılırlar. Onlar Beauvoir’in kişinin bedenine kendisinin anlam yüklemesi görüşünün aksine “kadın ve erkek olmanın anlamlarının kendi değerlerini özgürce seçen bireyler tarafından yaratılmış

¹³⁹ Judith Butler, *Bela Bedenler*, çev. Cüneyt Çakırlar ve Zeynep Talay, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2013, s.18.

¹⁴⁰ Silvia Federici, *Tenin Sınırlarının Ötesinde*, çev. Bilge Tanrısever, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2020, ss.33-34.

¹⁴¹ Elizabeth Grosz, *Uçucu Bedenler: Bedensel Bir Feminizme Doğru*, çev. Kevser Güler, İstanbul: Nota Bene Yayınları, 2020, s.41.

¹⁴² Beauvoir, *İkinci Cinsiyet Cilt II*, s.13.

olmaktan ziyade, sembolik düzen (ya da toplumsal-imgesel) tarafından kurulduğu ...”¹⁴³ görüşünü benimsemektedirler.

Beden kavramı üzerine yürütülen tüm bu tartışmalar bizi maddi beden varlığı ile akıl arasındaki ayrım, zihin-beden ayrımına, ruh-madde ayrımına dolayısıyla Batı felsefi geleneğinin oluşumundan beri felsefenin tartışma konusu olmuş olan meselelere feminist felsefenin bakış açısı ile bakmamıza olanak tanıyacaktır. Kadın akıldan yoksun olduğu düşünülen ve tamamen maddi bedene indirgenen ve hatta sahip olduğu bedenini dahi kontrol etme hakkına sahip olamayandır. Akıl ile özdeşleştirilen erkeğe karşı kadın her daim bedenine hapsedilmiştir. İlk liberal feministlerin temel savlarından biri de bedene karşı akıl algısının yıkılmasıdır. Onlara göre kadın ve erkek aynı derecede akla sahiptir. Kadının özgürleşebilmesi için temelde kurulacak alt yapı da bu olmalıdır. Çünkü kadınların mahrum bırakıldığı her alanda açık veya gizil şöyle bir algı vardır: Bu da kadınların akli yeterliliği ile ilgilidir. Kadın ya akıldan yoksun olarak betimlenmiştir ya da akla sahip olsa da bu kapasitesi bir erkeğin aklına yetişebilecek seviyede bir akıl değildir. Özellikle akıl ve beden ayrımında ilk liberal feministler bir eleştiri getirmekten ziyade aklın cinsiyetsiz olduğunu gösterme eğiliminde olmuşlardır.

Buraya kadar ele aldığımız konu başlıkları temelde feminizmin ne olduğu, kadın-erkek eşitliğinde hangi mücadeleleri verdiği, temel kavramlarının ne olduğu ve bu kavramların felsefeye nasıl etki edebileceği ile ilgilidir. Daha önce sözünü ettiğimiz gibi biyolojik farklılıklardan yola çıkarak kadın ve erkek kimliklerini doğa üzerinden ve yine doğaya referans ile açıklama girişimleri de vardır. Kadının doğaya erkekten daha yakın olduğu düşüncesi ile kadın-doğa ilişkisi kurulmuştur. Erkek bu doğayı aşan bir fail olarak ifade edilmiş ve böylece kadını doğa erkek tarafından ele geçirilmiştir. Bu algı neticesinde de kadın ikincil konuma atılmış ve ‘ikincil cins’ olması sebebiyle de toplumda etkin rol oynama imkânı elde edememiştir. Ataerkil sistem cinsiyet farklılığı kültürünü göz ardı eder ve kadını muğlak bir konuma yerleştirir. Kadın, annelik ve çocuk bakma ile

¹⁴³ Stone, *Feminist Felsefeye Giriş*, s.258.

yüceltilir ancak bu yüceltme kadını kamusal alandan uzaklaştırıp özel alana hapsetmenin bir lütfu olarak gösterilir.

II. BÖLÜM

FELSEFE TARİHİNDE AKLIN ERİL KARAKTERİ VE KADININ KONUMU

Klasik felsefe tarihi yazımında erkek filozofların da düşünme biçimleri farklılık göstermektedir ve her biri çeşitli temellendirme biçimleri ve savları ile kadını farklı konumlandırmaktadır. Erillik biyolojik anlamından öte bir metafor olarak kurgulanmış ve güce sahip olan, bu gücün getirdiği davranış formlarına sahip olan bir kavram olarak vuku bulmuştur. Dolayısıyla aklın erilliği dediğimiz de yalnızca aklın işleyiş biçiminden kaynaklanan bir durum söz konusu değildir. O halde klasik felsefe tarihinde aklın nasıl ele alındığına ve aklın erillik ile ilişkilendirilmesinin altında yatan temel argümanlara bakmak savımızı güçlendirecektir.

Kadın ve erkek arasındaki dikotomik anlayış tarihsel ve toplumsal bir olgudur. Klasik felsefe tarihinde bu ayrım Antik Yunan döneminden başlanarak pek çok düşünürün ilgi odağı haline gelmiştir. Felsefe denilince akla gelen hakikati arayış yolunda felsefenin temel kavramları denilebilecek akıl, ruh, bilgi, bilim gibi kavramlar cinsiyetten bağımsız olarak mı ele alınmıştır yoksa bu kavramlar arasında akıl her zaman belirli bir cinsiyete yani erkeğe gönderimde bulunacak biçimde mi ele alınmıştır? Bu bölümde geleneksel felsefe tarihinde öne çıkan isimlerden hareket ederek Platon, Aristoteles, Francis Bacon, Descartes ve Immanuel Kant'ta kadın ve erkek ayrımının nasıl işlendiğine değinilecektir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki klasik felsefe tarihi yazımında aklın hangi cinsiyetlere gönderimde bulunduğunu ortaya koyabilmek için bu tezin içerisine dahil edilmeyen pek çok düşünür vardır. Ancak bu tezde tüm bunların ortaya konulabilmesi mümkün olmadığından felsefenin köşe taşları olarak nitelendirebileceğimiz ve kendisinden sonraki düşünce dünyasını da büyük ölçüde etkilemiş olan düşünürlere yer verilecektir. Böylece klasik felsefe tarihi yazımında aklın kimin yararına kurulduğu gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

Kadınlık ile doğa arasındaki ve erkeklik ile akıl arasındaki bağlantının, erkeklerin “doğa” alanına olan uzaklığı ile doğa ve kadın üzerinde kurdukları tahakkümün gözden geçirilebilmesi için “eril akıl” anlayışının felsefe

tarihindeki çeşitli tezahürlerinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Eğer ki felsefeyi hakikat arayışı içerisinde olan bir düşünsel etkinlik olarak ele alıyorsak bu durumda kapsayıcı bir hakikatten bahsedilmesi gerekmektedir. Ancak kadınların da düşünebildiği veya sorgulayabildiği gerçeğinin görmezden gelinmesiyle nasıl felsefe yapılabilir? Filozofların pek çoğu bir şekilde “evrensellik” iddiasında bulunmuştur ancak ilerleyen başlıklarda da görülebileceği üzerine şunu söylemek mümkün ki evrensellik iddiasında bulunsalar dahi kadını bir şekilde felsefe etkinliği yapabilecek yetkinlikte akıl sahibi varlıklar olarak görmemişlerdir. Bu sebeple kadının klasik felsefe tarihi yazımında nasıl konumlandırıldığının gözler önüne bir kez daha serilmesi tezin son bölümünde ele alınacak ekofeminist teorinin neden ön plana çıkarılacağı konusunda önem taşımaktadır. Çünkü felsefe tarihinde filozoflar tarafından kadın “doğa” kavramı altında ele alınmış ve kadının doğa alanına hapsedilmesi aslında onun ezilmesinin altında yatan temel sebep olmuştur.

Kadınların tarih boyunca karşılaştıkları önyargı, ezilme, baskı gibi kavramların kökenine inildiğinde Antik Yunan’dan itibaren kadının konumunun ne olduğu, toplum içerisinde hangi rollerin kadına ait olduğu gibi pek çok farklı bakış açısının yer aldığını görebiliriz. Dolayısıyla her ne kadar farklı toplumlarda farklı şekillerde kadınların baskılanmaları bir sorun olarak karşımızda duruyor olsa özellikle Batı felsefe tarihi bu konuda başat bir öneme sahiptir. Çünkü gerek sistematik yazımı ile gerekse düşün dünyasına katmış olduğu kavramlar ile Batı felsefesi kadınlara karşı oluşturulan yanlı tavırların temelini atması bakımından bir köşe taşıdır.

Klasik felsefe tarihi yazımında akıl kavramının nasıl ele alındığının ve hangi cinsiyet ile anıldığının verilmesi ve kadının akıl karşısındaki konumunun anlaşılır kılınabilmesi için “felsefe tarihindeki cinsiyetlendirilmiş akıl ideallerine” bakılması gerekmektedir. Böylece akıl-kadın ve doğa arasındaki bağlantının nasıl kurulduğu da somut bir şekilde görülebilecektir. Bu sayede hem kadının hem de doğanın egemen eril zihniyet tarafından hangi gerekçelerle ve nasıl araçsallaştırılarak sömürü nesnesi haline getirildikleri de gözlemlenebilecektir.

Özetle; kadının ezilmesinin temel sebebi onun doğa alanına sıkıştırılmış olmasıdır. Bu doğrultuda şimdi klasik felsefe tarihi yazımında kadının

ikincilleştirilmesinin altında yatan temel düşünceler belirli filozoflar ekseninde verilerek tüm bu iddiaların gerekçesi gösterilmeye çalışılacaktır.

2.1. Platon'da Akıl ve Kadınlık: Cinsiyetlendirilmiş Roller

Klasik felsefe tarihine baktığımızda kadim problemlerden biri olan “Her şeyin ilk kaynağı nedir?” sorusunun gündeme getirildiği *arkhe* problemi ile karşılaşırız. Pek çok düşünürün bu soruya farklı yanıt vermesini bir kenara bırakacak olursak konumuz açısından Pythagorasçıların *arkhenin* sayı -sınırlı ve sınırsız olanın birliği- olduğuna dair görüşlerine kısaca değinmek gerekmektedir. Çünkü hem Platon pek çok görüşünde Pythagorasçılardan beslenmiştir hem de kadın-erkek karşıtlığı bağlamında onların karşıtlar tablosu pek çok düşünür tarafından yinelenerek kullanılmıştır. Özellikle cinsiyetlendirilmiş akıl kavrayışının felsefe tarihindeki ele alınışına baktığımızda Pythagorasçıların karşıtlar tablosundan sıklıkla yararlandığını ve bu tablonun düşünürleri etkilediğini söylemek mümkündür. Pythagorasçılar evrendeki her şeyin ilkesinin sayılar olduğunu ve sayıların da ilkesinin sınırlı ile sınırsız olan olduğunu kabul etmişlerdir.¹⁴⁴ Aristoteles form fikrini ilk kullananların Pythagorasçılar olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁵ Onlara göre form sınırlı olan, sınırdaki sayısal bir şey olarak düşünülmüştür. Sınırsız olanı bir hava gibi, sınırlı olanı da sınırsız olanı sınırlayan ve onu özelleştiren bir ilke olarak görmüşlerdir.¹⁴⁶ Evrenin her noktasında bir uyum olduğu fikrini benimsemişler ve bu uyumu aramışlardır. Uyumun kaynağının ise zıtlıklar olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu zıtlıklar Aristoteles'in de aktarmış olduğu üzere on temel ilkeden oluşmaktadır. Karşılıklı sütunlar halinde gösterilen bu zıtlıklar şunlardır: “Sınırlı ve Sınırsız, Tek ve Çift, Bir ve Çok, Sağ ve Sol, Erkek ve Dişi, Sükûnette Olan ve Harekette Olan, Doğru ve Eğri, Aydınlık ve Karanlık, İyi ve Kötü, Kare ve Dikdörtgen”¹⁴⁷ Bu sütunlarda iyi ve üstün olarak nitelenenlerin bir tarafta toplanmasının, form ve formdan yoksunluk arasında kurulan Pythagorasçı karşıtlıklarla ilgisi vardır ve olumlu taraf

¹⁴⁴ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi I. Cilt*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s.152.

¹⁴⁵ A.g.e., s.160.

¹⁴⁶ A.g.e., ss.160-161.

¹⁴⁷ Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1996, s.103, 986a.

erkekler ile olumsuz taraf ise kadınlarla eşleştirilmiştir. ¹⁴⁸Ahmet Arslan'ın da ifade etmiş olduğu üzere;

*“Bu sütunlardan birincisinde yer alan şeylerin düzen, sınırlama ve mükemmellik ilkeleri oldukları, diğer sütunun içinde bulunan ve bunlara karşılık olan şeylerin ise tersine düzensizlik, kusurluluk ve sınırsızlık ilkeleri olarak düşünüldükleri açıktır.”*¹⁴⁹

Bu sebeple düşüncede kadın temsili kötü, kusurlu, karanlık; erkek temsili ise genelde aydınlık, kusursuz ve iyi olarak kavranmıştır. Dolayısıyla klasik batı felsefe geleneğinde kadın ve erkek temsillerinin iyi-kötü, kusurlu-kusursuz gibi ikili değerler ile anılacak bir şema ve birbirine zıt çift karşıtlar olacak şekilde dikotomik bir biçimde sunulmasının ilk örneğine Pythagoras'ın karşıtlar tablosunda denk düşeriz. Ayrıca bu tablonun tarihsel olarak daha sonraki dönemlerde bir başka karşıtlık olarak karşımıza çıkacak olan form-madde ayrımında da etkisini sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Burada dikkat edilmesi gereken nokta “eril” teriminin kendisi ile aynı safta yer alan diğer terimler gibi karşıtlarından daha üstün olarak yorumlanmasıdır. Bu üstünlüğün temel sebebi ise forma sahip olma ve formdan yoksun olma ile ilişkilidir. Çünkü “Erkeklik, etkin, belirlenmiş formla, kadınlık da edilgen, belirlenmemiş olan maddeyle aynı safta yer alır.”¹⁵⁰ Ancak kadının klasik felsefe tarihindeki temsil ediliş biçimleri yalnızca onun doğaya indirgenmesiyle, karanlık güçlerle ilişkilendirilmesi ile veya bedene-maddeye indirgenmesi ile sınırlı değildir. Batı metafiziğindeki aklın kavranmasındaki dikotomik ayrımlar Platon'un felsefesinde daha da sistemli bir şekilde kurgulanır. Böylece Platon ile birlikte yüzyıllar boyunca sürecek olan akıl ideallerinin erkeklik ile anılması sistemli bir hale bürünmüş olur.¹⁵¹ Platon'un felsefesinde ruh-beden ayrımı, *episteme-doxa* ayrımı, idealar dünyası ve maddi dünya ayrımı karşımıza çıkan dikotomik ayrımlara örnektir.

Platon'un ruh anlayışına baktığımızda insanın ruh ve beden olmak üzere dikotomik bir yapıda şematize edildiğini söyleyebiliriz. Ona göre bu

¹⁴⁸ Geneive Llyod, *Erkek Akıl: Batı Felsefesinde 'Erkek' ve 'Kadın'*, çev. Muttalip Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021, s.24. Bundan sonraki dipnotlarda bu eser için Erkek Akıl kısaltması kullanılacaktır.

¹⁴⁹ Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi I. Cilt*, s.153.

¹⁵⁰ Llyod, *Erkek Akıl*, s.25.

¹⁵¹ Özgür Saadet Doğan, “Batı Metafiziğinin Kökenlerinde Aklın Eril Karakteri”, *Fe Dergi*, C.13, S.1 (2021), s.151.

birliktelikte üstün olan taraf ruhtur. Çünkü ruh kalıcıdır, hareketin ilkesidir ve maddi alandan tamamen uzak olduğu için ölümsüzdür. Tekrar tekrar başka bedenlerde varlık bulan ruhun özelliklerini Platon şöyle tasnif etmektedir: “Tanrısal”, ‘ölümsüz’, ‘düşünülür’, ‘tekbiçimli’, ‘çözülmez’ ‘hep kendisiyle bir ve aynı kalır’ olana en çok benzeyen ruhtur.”¹⁵² Beden ise gelip geçicidir bu sebeple de maddi olan dünya ile özdeşleştirilmektedir. Çünkü beden “‘insani’, ‘ölümlü’, ‘çokbiçimli’, ‘düşünülür olmayan’, ‘çözülür’, ‘kendisiyle asla aynı kalmayan’a en çok benzeyense bedendir.”¹⁵³ Platon’a göre beden ruhun doğruyu bulmasında ona engel teşkil edendir. Bu sebeple hakikat peşinde koşanlar bedensel arzulardan uzak durmalıdır der.¹⁵⁴ Hakikate ulaşmak bedensel olandan uzak kalarak yalnızca ruhun akılsal faaliyeti ile mümkündür. Bedensel ya da duyusal olan araçlar vasıtası örneğin; görme, duyma gibi araçlar vasıtası ile edinilen bilgi hakikati vermek için yeterli değildir. Dolayısıyla bedenden tamamen bağımsız olarak yalnızca akılsal düşünüş ile elde edilen bilgi Platon için felsefenin özünü ve felsefi düşünüşün de tözünü oluşturmaktadır.¹⁵⁵

Platon ruh ve beden etkileşimini açıklarken ruhun bedenden önce geldiğini savunur. Tanrı’nın önce ruhu yarattığını ve bedenini ondan sonra yaratıldığını belirtirken bu hiyerarşide ruh bedenden daha üstündür. *Timaios* diyalogunda şu ifadeye yer verir: “... Tanrı ruhu bedenden önce, yavaş ve erdem bakımından da ona üstün yaratmıştır.”¹⁵⁶ Dahası ruhun temel görevi yönetmek, egemen olmak, emretmek; bedeninin görevi ise ruha boyun eğmek olarak tasvir edilmiştir.¹⁵⁷ Ruh komutanlık yaparak bedeni yönetmektedir. Bunun en önemli sebebi ruhun akılsal yana sahip olmasıdır. Aynı eserin ilerleyen bölümlerinde ruh-beden arasındaki hiyerarşiyi kadın ve erkek üzerinden şöyle aktarır: “...insanların özü ikiz olduğundan, üstün cins sonradan erkek denecek cins olacaktı.”¹⁵⁸ Kadının ruhu bedensel olanlara yani haz, acı, korku, istek gibi ihtiraslara kapılan ve bunların etkisinde olan

¹⁵² Platon, *Phaidon*, çev. Nazile Kalaycı, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012, 80b.

¹⁵³ A.g.e., 80b.

¹⁵⁴ A.g.e., 82c.

¹⁵⁵ A.g.e., 82c-83e.

¹⁵⁶ Platon, *Timaios*, çev. Erol Güneş ve Lütfi Ay, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 2001, s.34.

¹⁵⁷ A.g.e., s.34.

¹⁵⁸ A.g.e., s.43.

ruhlardan meydana gelmiştir. Dahası bu ruhlar akıldan yoksun olduğu için aşağı görülen erkeklerin ruhlarıdır. Dünyaya gelenler arasında iyilik yerine kötülük yapanlar, cesarete karşın korkaklık gösterenler, duygularının peşinden koşanlar, “kendisine bağışlanan zamanı iyi kullanan, bağlı olduğu gök cisminde yaşamaya dönecek, orada mutlu bir ömür sürecekti. Buna aykırı davranan da ikinci doğuşunda kadın olarak doğacak bu durumuyla da kötü olmayı sürdürürse, kötülüğün türüne göre, her yeni doğuşta, yaşayışına en çok benzediği hayvanın kalıbını alacaktı.”¹⁵⁹ ifadesi ile kadın olmanın ikincil ve aslında kötü bir şey olduğunu belirtmiştir. Kadın olmanın cezalandırılmış erkek ruhlarından yaratıldıklarını yani aslında kadın olmanın bir tür cezalandırma olduğunu ifade etmiştir. Eğer kadınlar kötülüğe devam ederse daha sonraki yaşamlarında hayvan olarak yaşayacaklarını düşünmüştür. Dolayısıyla kadının ruhu hayvana daha yakın bir konumda tasvir edilmiş ve kadın akıldan yoksun bir şekilde tasarlanmıştır.

Kadının bedene ait duygulanımlara, tutkuya ve hazza bağlı hareket ettiği düşünüldüğü için gerçek bilgiyi elde etmede başarılı olamayacağı ortaya konulmuştur. Çünkü; “... işitme, görme, acı ya da herhangi bir haz kendisine musallat olmadığında ruh en iyi şekilde akıl yürütür; bedeni terk edip olabildiğince kendi başına kaldığında ve bedenle birlikte olmaktan, onunla ilişki kurmaktan elden geldiğince sakındığında da varolanı kavrar.”¹⁶⁰ O halde “Yunan düşüncesindeki *logos*’un, evrendeki akıl ve düzenin yansımasının kadın ruhunda, erkek ruhundaki kadar net olmadığı anlaşılır.”¹⁶¹

Platon düşüncesinde kadın ile erkek arasındaki ayrımlar bununla sınırlı değildir. Üreme açısından da kadın ve erkeğin rollerini hiyerarşik olarak belirlemiştir. Kadını üreme işlevinde pasif olarak gören, erkeği ise bu işlevde edilgin-aktif yani üretken olarak gören Klasik Antik Yunan düşüncesini devam ettirmiştir. Kadın temsili, pasif olarak ele alındığından erkeğin onu döllemesine ihtiyaç duyar. Ancak doğum hakkında bu olumsuz düşüncelerini tasvir etmesine karşın *eros*’u¹⁶² konu edindiği *Şölen* diyalogunda erkekler

¹⁵⁹ A.g.e., s.44.

¹⁶⁰ Platon, *Phaidon*, 65c.

¹⁶¹ Filiz Bayoğlu Kına, “Kadın-Erkek Ayrımında Simgesel Akılın İnşası: Kimin Aklı?”, *Temaşa Felsefe Dergisi*, S.13 (2020), s.161.

¹⁶² Burada eros, insanı güzele ve onun bilgisine ulaşmak konusunda yönlendiren bir güç olarak tasvir edilebilir.

arası yaşanan homoseksüel arzu bakımından *entelektüel* doğuma *epistemik* bir değer atfetmiştir.¹⁶³ *Şölen* diyalogunun daha giriş kısmında Sokrates, orada flüt çalmakta olan kızları dışarı göndermiştir.¹⁶⁴ Bunun altında yatan muhtemel sebep, Platon'un kadınların hizmet etmeyeceği yerlerde bulunmasının gereksiz olduğunu düşünmesindendir. Dolayısıyla bu alanların kadınlara açık olmadığını savunmaktadır. Yani daha eserin başlangıcında akıl ile kadınlık durumu arasında bir sınır çizmiştir. Sokrates, erosa dair bildiği her ne varsa bunları Diotima'dan öğrendiğini belirtir. Ancak Diotima eserin hiçbir yerinde söz sahibi olarak yer almaz, Sokrates onun söylediklerini aktarır.¹⁶⁵ Eros'a dair anlatılan mitte babası bolluk annesi yoksunluk olarak temsil edilmiştir.¹⁶⁶ Bolluk ile yoksunluğun oğlu olduğundan dolayı eros hem annesi gibi yersiz, yurtsuzdur hem de babası gibi iyi ve güzelin peşinde olan, gayretli, felsefe yapabilen biridir.¹⁶⁷ Hem annesinin hem de babasının doğasını benimsemek durumunda olan Eros, bu sebeple hep ikisi arasında yer almaktadır. Bu sebeple aslında bütünü sağlayan da o'dur. Öte dünya ile bu dünyayı birleştirir. İşte bu sebeple eros bir filozof olarak düşünülmektedir. Çünkü eros bilgelik ile cehaletin de arasındadır.¹⁶⁸ Tanrısal aşk olarak ifade edilen şey sürekli bilgeliğin peşinde koşmaktır. Bu sebeple hiçbir zaman elde ettiklerinden tatmin olmaz. "...Aşk, kişinin her zaman iyiye sahip olmaya duyduğu aştır."¹⁶⁹ Bundan dolayı sürekli iyinin, güzelin, mutluluğun peşinden koşmaktadır. Her zaman ölümsüzlüğü ve bilgiyi arayan ve ölümsüzlük arzusu içerisinde olan eros erkeğin sahip olmuş olduğu sperm aracılığı ile yeni bir birey meydana getirmesiyle soyun devamlılığı arasında bir ilişki kurarak heteroseksüel aşka bir değer atfederken erkekler arası homoseksüel aşka da bilgi ya da bilgelik üzerinden epistemik bir değer yükler. Ancak burada yine belirtilmelidir ki doğum aracılığı ile soyu devam

¹⁶³ Doğan, "Batı Metafiziğinin Kökenlerinde Aklın Eril Karakteri", s.151.

¹⁶⁴ Platon, *Şölen*, çev. Eyüp Çoraklı, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2014, s.42.

¹⁶⁵ A.g.e., 201d; Adriana Cavarero, *Platon'a Rağmen: Antik Felsefenin Feminist Bir Yeniden Yazımı*, çev. Bilge Tanrısever, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2023, s.137. Bundan sonraki dipnotlarda bu eser için Platon'a Rağmen kısaltması kullanılacaktır.

¹⁶⁶ Platon, *Şölen*, 203 b-c.

¹⁶⁷ A.g.e., 203d.

¹⁶⁸ A.g.e., 204a.

¹⁶⁹ A.g.e., 206a.

ettirilecek olan cinsiyet erkektir. Kadın araçsallaştırılarak doğum ele alınmaktadır.

Diotima'ya göre aşk "... hem ruhen hem de bedenen doğurmazdır."¹⁷⁰ İşte esas nokta buradaki doğurma imgesinin hem ruh hem de beden üzerinden kurgulanmış olmasıdır. Çünkü "beden ve ruh arasındaki ayrım aynı zamanda felsefenin, erkek bir ruhun doğurması olarak tanımlanabilmesini ve erkekler arasındaki aşkla ilişkilendirilmesini sağlayacaktır."¹⁷¹ Bedenen doğurmak dünyaya yeni bir birey getirmek yani üremektir. Dünyaya gelen her canlı ise ölümlüdür. Ancak doğum sayesinde ölümsüzlükten pay almaktadır.¹⁷² Ama her ne olursa olsun doğum, ölüm korkusunu içerisinde taşımaktadır ve Platon için de doğum, ölümün nedenidir.¹⁷³ Ruhen doğum erkekler arası aşkla mümkünken, bedenen doğum ise kadınlarla aşk ilişkilendirilmiştir.¹⁷⁴ Ruhun da doğurabileceğinden, gebe kalabileceğinden bahsedilir.¹⁷⁵

*"... iki erkek arasındaki aşk felsefeye giden erotik yoldur; felsefenin hakiki tecrübesi demek olan, akıl yoluyla güzellik ideasına ulaşabilmek için bu yolu takip etmek gerekir. Heteroseksüel aşkın felsefi olmayan ya da daha ziyade felsefe karşıtı rolü de böylece aydınlatılmış olur; Çünkü heteroseksüellik, bedensel doğurganlıkla (insan çocukların yeniden üretimi) akılsal doğurganlığın (filozofların "çocuğu" olan ilahi söylemlerin yeniden üretimi) karşıt kutuplar olarak konulması temelinde düşünülür."*¹⁷⁶

Burada dikkat çeken "eril annelik" fikridir. Bu ise doğurtma sanatı ile ilişkili olan bir şeydir. Platon, *Theaitetos* diyalogunda;

*"Benim doğurtma sanatım da ötekiler türündendir. Aradaki ayrım şudur ki, sanatım kadınları değil, erkekleri doğurtur ve doğum esnasında dikkat erkeklerin vücutlarına değil, ruhlarına yönelmiştir. Fakat sanatımın en özgün yanı delikanlının ruhunun ortaya koyduğu ürün boş ve aldatıcı bir şey midir yoksa katışıksız ve gerçek bir şey midir, bunu kesin olarak araştırmak ve meydana çıkarmak yetisidir."*¹⁷⁷

İşte burada baş kahraman olan bir erkektir. Eğer bir erkek ruhunda bilgeliğe gebeyse zaten bunun arayışından hiç kopmaz. Dolayısıyla

¹⁷⁰ A.g.e., 206c.

¹⁷¹ Cavarero, *Platon'a Rağmen*, s.146.

¹⁷² Platon, *Şölen*, 208b.

¹⁷³ Cavarero, *Platon'a Rağmen*, ss.147-148.

¹⁷⁴ Direk, *Cinsel Fark*, s.22.

¹⁷⁵ Platon, *Şölen*, 208e-209a.

¹⁷⁶ Cavarero, *Platon'a Rağmen*, s.141.

¹⁷⁷ Platon, "Theaitetos: Ya Da Bilgi Üstüne", çev. Macit Gökberk, *Diialoglar*, Yay. Haz. Mustafa Bayka, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015, 150b.

ölümsüzlüğü sağlayacak olan homoseksüel aşktır. Bu da ruhun gebe kalmasıdır. Erkekler arasında yaşanan bu aşka bilgelik üzerinden bir değer atfedilmektedir. Bu açıdan da iki aşk arasındaki ayırım çok belirgindir. Erkekler arasındaki aşk ruhtaki iyiye, güzele, bilgiye yöneldiği için bu sevgi epistemeye yani bilgiye ve dolayısıyla da ölümsüzlüğe yönelmektedir. Dolayısıyla ölümlülüğü meydana getiren heteroseksüel ilişkiden ziyade homoseksüel eros ruhsal doğumu betimlediği için üstün olan da o'dur. Burada yine doğum ve ölüm karşıtlığı üzerinden eril ve dişilin karşıtlığı gözlenmektedir. Kadının kökeninde bulunan doğum, ölümü getirdiği için olumsuzlanmaktadır. Dahası doğum türün devamını sağlaması bakımından anlam kazanmaktadır. Ancak ölümsüzlüğü türe kazandıran logosa sahip olan erkeğin spermidir. Yani kadın yine erkek tarafından çevrelenmiştir. Bunun yanı sıra eserde kadın-kadın arasındaki lezbiyen ilişkilerden bahsedilmez. Açıkça eros'un epistemik değeri erkeklik ile temaşa etmektedir. Dahası Platon'da bilgi maddi dünya da değil idealar dünyasında bulunsa da onun meydana getirmeye çalıştığı bilginin erkeklik ile ilişkilendirildiği ve bu haliyle de aslında maddi dünyanın toplumsal cinsiyet pratikleri ile ilişki içerisinde şekillendirildiği söylenebilir.

Platon buraya kadar anlatılan tüm eserlerinde kadına erkekten daha az değer atfetmesi ile dikkat çekmektedir. Ancak olgunluk dönemi eseri olan *Devlet* diyalogunda kadına karşı daha ılımlı bir tavır sergilemektedir. Bu bakımdan tarihsel açıdan kadın ve erkek arasındaki eşitliği dile getiren ilk düşünür olarak kabul görmüştür. "Fakat aynı metinde, ruhları birbirinden ayırt ederken erkekleri kadınlardan daha üstün sayar."¹⁷⁸ *Devlet* kitabının V. bölümünde kadınlarla ilgili temel savlarına yer vermiştir. Eserinin ilk dört bölümünde koruyucular sınıfına kimlerin dahil edilmesi gerektiği fikri üzerinde yoğunlaşan Platon, V. bölümde bu sınıf içerisinde kadınların yer alıp almayacağı sorununu tartışmaya açmıştır. Bu konuyla ilgili tartışma Sokrates'in şu ifadesi ile başlar:

"Erkekleri sahneye koyup işlerini de belirttikten sonra, madem sen de istiyorsun, kadınlara geçelim. İyi yaradılışlı ve dediğimiz gibi eğitim görmüş erkekler için, kadın ve çocuk sahibi olma işinde tutulacak yol, bence, savaşçılarımızı, sürü bekçileri gibi yetiştirirken tasarladığımız

¹⁷⁸ Direk, Cinsel Fark, s.16.

düzene uygun olmalıdır. (...) Şunu demek istiyorum: Çoban köpeklerinin dişileri sürüyü erkekler gibi kollayacak mı, avlanacak mı, her işi ortaklaşa yapacak mı, yoksa yalnız eve mi bakacak? Çocuk yapıp büyütmekten başka bir işe yaramazlarmış gibi, yalnız ev işleriyle uğraşacaklar da, sürüyü kollamak yalnız erkeklere mi düşecek?”¹⁷⁹

Platon’un burada cevap aradığı soru en temelde kadınların ve erkeklerin üstleneceği rollerin aynı olup olamayacağıdır. Yine sorduğu soruyu kendisi cevaplar: “Her işi birlikte yapmalarını isteyeceğiz.”¹⁸⁰ Platon’a göre çoban köpeklerinin dişileri ve erkekleri çocuk yetiştirme dönemleri haricinde aynı rolleri üstlenebilecektir. Bu açıdan kadınların da çocuk yetiştirme ve evi idare etme gibi işlerden uzaklaştıklarında bir erkeğe eşit olabileceklerini savunmaktadır. Ancak onun tasarladığı ideal devlette adalet ilkesi belirleyici rol oynamaktadır. Bu ilkeye göre ise herkes kendi yaratılışına uygun olan işi yapmalıdır. Platon devletini kurarken bu ilkeyi temele aldığı için kendisine Sokrates tarafından şu soru yöneltilir: “Peki, kadınla erkek arasında büyük bir yaratılış ayrılığı olduğunu inkâr edebilir misin? (...) Öyleyse kadına yaratılışına uygun ayrı bir iş vermek lazım.”¹⁸¹ Platon, kadın ve erkek arasında bir farklılık olduğunu kabul etmektedir. Ona göre yapılması gereken bu iki cins arasında ne türden bir farklılık olduğunun belirlenmesidir. Ayrıca bu farklılıkların kadınların ve erkeklerin üstlenebileceği görevler üzerinde etkisinin olup olmayacağının da belirlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Kadınla erkek arasındaki ayrılığa gelince ise Platon; “... kadının doğurması, erkeğin ise tohum salmasından başka bir şey değildir...”¹⁸² der. Ancak bu kadının koruyucular sınıfında yer alması için engel teşkil eden bir durum değildir. Platon’un ideal devletinde filozofların da önemli bir yeri bulunmaktadır. Filozof olmak bakımından da kadınlar hakkındaki görüşleri benzerdir ki onun devletinde yöneticiler filozof krallardır. Devleti yönetme konusunda da “...dediklerimi yalnızca erkekler için dedim sanma. Dilediğimiz yaratılışa kadınları da onlara katıyorum.”¹⁸³ der ve kadınların da filozof olabileceklerini ve devlet yönetiminde yer alabileceklerini belirtir.

¹⁷⁹ Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, 451c-d.

¹⁸⁰ A.g.e., 451e.

¹⁸¹ A.g.e., 453b.

¹⁸² A.g.e., 454e.

¹⁸³ A.g.e., 540c.

Ayrıca kadın ve erkeğin aynı rolleri üstlenebileceklerini bu bakımdan şayet aynı yeteneklere sahiplerse aynı eğitimi alabileceklerini de savunur. Buraya kadar anlatılanlardan Platon'un kadını ve erkeği toplum ideali içerisinde eşit konumlandırmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Ancak Platon yine de bir erkeği bir kadından üstün tutmakta geri durmamıştır. Devlet yönetimi de dahil olmak üzere bir erkeğin sırf erkek olması bakımından bir kadından üstün olamayacağını dile getirdiği cümlesinin sonunda "Ne var ki, kadın hiçbir işte erkek kadar olamaz."¹⁸⁴ diyerek kadını erkekten aşağı yerleştirmeyi ihmal etmemiştir. Ayrıca kadınlar dikiş dikme, çörek pişirme gibi işlerde daha beceriklidir ifadesi¹⁸⁵ ile açıkça kadınların ev işlerine daha yatkın olduklarını savunur gibi görünmektedir. Her ne kadar açıkça belirtmese de kadını ve erkeği doğalarına uygun işleri yapması bakımından birbirinden ayırdığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla kadın ve erkeği eşit-miş gibi göstermiştir denilebilir. Çünkü Platon, kadınları da kendi içerisinde eğitilmiş ve eğitilmiş olmayan şeklinde ayırmaktadır. *Devlet* diyalogunda özellikle eğitim alan kadınlardan ve erkeklerden oluşan bir ideal devlet tasarısı çizmeye çalışmıştır.¹⁸⁶

Platon'da kadınlık sorunu üzerinde durulması gereken bir başka nokta eğitimidir. Sözü ettiğimiz üzere Platon kadın ve erkeğin eşit eğitimleri alabileceğini savunmuştu. Ancak bu eğitim eril kökenli bir eğitimidir. Kadın ancak erkeğin aldığı gibi bir eğitim alabilirse koruyucular sınıfında yer alabilecektir. Bu durumu *Yasalar* isimli eserinde de tekrarlar ve alınacak olan eğitimin eril nitelikte bir eğitim olması gerektiğini ifade eder.¹⁸⁷ Çünkü kadınlar tarafından verilen eğitimin toplumu başıboşluğa sürüklediği düşünülmektedir. Dolayısıyla devletin devamlılığı için verilmesi gereken eğitimin eril nitelikte olması gerektiğini savunmuşlardır. Kadın ve erkek böyle bir eğitim aldıklarında ise devletin işlerini beraber yürütebileceklerdir ve böylece iş gücü oranı da artmış olacaktır. Bu da devlet açısından olumlu sonuçlar doğuracaktır.¹⁸⁸ O halde toplumda her şey doğru ve düzenli olursa

¹⁸⁴ A.g.e., 455e.

¹⁸⁵ A.g.e., 455d.

¹⁸⁶ A.g.e., 456b.

¹⁸⁷ Platon, *Yasalar*, çev. Candan Şentuna ve Saffet Babür, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007, 694c-695b.

¹⁸⁸ A.g.e., 804d-805a.

toplum da düzenli olacaktır. Bu nedenle de erkeklerin yapıp etmeleri nasıl ki yasalarla düzenleniyorsa kadınların yapıp etmeleri de yasalarla belirlenmelidir. Çünkü ona göre kadınlara yönelik bir yasa ve düzenleme olmazsa devlet bozulacak ve istikrar sağlanamayacaktır.¹⁸⁹ Dolayısıyla Platon için kadınlara yönelik ileri bir adım atmıştır denilebilir. Ancak bu çok kısıtlıdır. Onun eserleri ve düşünceleri detaylı olarak incelenirse kadını her bakımdan erkekten daha aşağıda gördüğü söylenebilir. Her ne kadar kadın ve erkek arasında bir uzlaşma sağlamaya çalışsa da bunun altında yatan makul sebep tasarladığı ideal devletin uyumlu bir biçimde işleyişini sağlamak olduğu aslında açıktır. Kısaca; Platon eserlerinde ortaya koyduğu düşünceleri ile açıkça kadını ikinci cins olarak görmüş, zayıf ve güçsüz olarak nitelemiş ve akılsal olarak değil duygusal bir varlık olarak değerlendirmiştir.

2.2. Aristoteles'te Form ve Formdan Yoksunluk Olarak Kadın ve Erkek Ayrımı

Aristoteles de tıpkı Platon gibi felsefe yazımında kadını erkekten daha aşağıda konumlandırmakta geri durmamıştır. Platon'da ruh ve beden olarak karşımıza çıkan dikotomik yaklaşım şimdi Aristoteles'e geldiğimizde madde ve form arasındaki ilişkide karşılık bulmaktadır. Form ve erkeklik, madde ve kadınlık arasındaki çağrışımlarla Aristoteles'in felsefesinde kadın imgesi ikincil olarak konumlandırılmıştır.

Aristoteles'in kadın ve kadınlıktan ne anladığı ve onun kadın üzerine olan düşüncelerini anlamlandırabilmek için onun *nous* (akıl, bilme yetisi, düşünme gücü, akletme yetisi, kavrama)¹⁹⁰ anlayışına bakılması gerekmektedir. Ayrıca onun akılsal bir varlık olarak insanı nasıl konumlandığı da bu aşamada dikkat edilmesi gereken bir başka konudur. Çünkü Aristoteles düşüncesinde varlıklar belirli bir hiyerarşiye sahiptirler. Bu ise bir varlığın kendisini akılsal bir varlık olarak ne ölçüde gerçekleştirdiği ile doğrudan ilişkilidir. Platon'un düşüncesinde gerçek varlık idealar iken ¹⁹¹, Aristoteles'te gerçek varlık fenomenlerde kendini gerçekleştiren özdür (*ousia*).¹⁹² Kendini gerçekleştirme

¹⁸⁹ A.g.e., 781a-b.

¹⁹⁰ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.634; Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1975, s.126.

¹⁹¹ Platon, *Devlet*, 509a; 509e; 510a-b; 517c.

¹⁹² Aristoteles, *Metafizik*, s.88.

ise bir *oluşu* yansıtmaktadır. Dolayısıyla Aristoteles'te varlık oluşta meydana gelir; varolan ise “olmuş olan” dır.¹⁹³ Ona göre fenomenler dünyasındaki her şey maddenin form kazanmasından ileri gelmektedir. Dolayısıyla var olan da form kazanmış olan maddeden başka bir şey değildir. Madde, biçim kazanmış olan bir nesnede form aracılığı ile gerçeklik kazanan bir olabilirliktir.¹⁹⁴ O halde maddede gerçek varlık olan öz (*ousia*) sadece bir güç olarak yani *dynamis* olarak vardır ve ancak form aracılığı ile bir edim yani *energeia* olur. İşte oluştan kastedilen de maddedeki olabilirliğin form sayesinde gerçekliğe dönüşmesi olayıdır. Aristoteles'e göre “...bazı varlıklar diğer bazı varlıklara göre daha fazla vardırlar.”¹⁹⁵ Bu bir bakıma şu anlama gelir: varlıklar kendilerini gerçekleştirebildikleri ölçüde belirli bir hiyerarşiye göre sıralanırlar. Çünkü varlıklardan bazıları *energeia* bazıları ise *dynamis* olarak vardır. Bu hiyerarşinin en alt sınırı *salt madde*, en yukarı sınırı ise *salt form* olduğu göz önüne alındığında salt madde onun için *dynamis* (güç halinde; gerçekleşmemiş olma, olanaklılık durumunda var olma) olarak; salt form ise *energeia* (aktivite durumunda var olma, etkin olarak var olma) olarak vardır.¹⁹⁶ O halde madde belirsizdir. Form ise belirlenmiş olandır. Bu sebeple *dynamis* olarak var olmak, *energeia* olarak var olmaktan daha alt konumda yer almaktadır.¹⁹⁷

Aristoteles'in anlayışında beden madde, ruh ise form olarak karşımıza çıkmaktadır. Ona göre ruh bedenin içinde taşıdığı bir *erek* (amaç), canlı bedenin değişmelerinde ve hareketlerinde kendini gerçekleştiren bir form olarak bedenin '*entelekheia*'sıdır.¹⁹⁸ Ruh, bedenin hareketlerinin bir ereğe doğru yönlendirilmesini sağlayan nedendir.¹⁹⁹ Bu bakımdan da bedenin üzerindeki egemen güçtür. Ancak Aristoteles'e göre asıl önemli olan şey bir ruha sahip olmak değil, sahip olduğumuz ruhla beraber etkin bir yaşam

¹⁹³ A.g.e., s.88.

¹⁹⁴ A.g.e., s.172.

¹⁹⁵ H. Nur Beyaz Erkızan, *Aristoteles Yazıları: Feminizm ve Aristotelesçi Feminizm Üzerine*, İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2012, ss. 133-134. Bundan sonraki dipnotlarda bu eser için Aristotelesçi Feminizm kısaltması kullanılacaktır.

¹⁹⁶ Aristoteles, *Metafizik*, s.210.

¹⁹⁷ Erkızan, *Aristotelesçi Feminizm*, s.134.

¹⁹⁸ A.g.e., s.134.

¹⁹⁹ Hatice Nur Erkızan, “Aristoteles: Yaşamı, Yapıtları ve Felsefesi”, *Özne 12. Kitap-Aristoteles ve Felsefesi*, der. Hatice Nur Erkızan, Konya: Çizgi Kitabevi, 2010, s. 17.

sürebilmektedir.²⁰⁰ *Nikomakhos'a Etik*'in 10. kitabında en iyi yaşamın *theoria* yani düşünsel etkinlik olduğunu ifade etmiştir.²⁰¹ Dolayısıyla mükemmel bir yaşam ancak akıl sayesinde elde edilebilir. Her ne kadar Aristoteles'in sisteminde *nous* (akıl) farklı anlamlara sahip olsa da ve Tanrısal akla gönderimde bulunsun da insanın sahip olmuş olduğu akletme yetisine de karşılık gelmektedir. Bu tez açısından bakıldığında asıl önemli olan ve üzerinin çizilmesi gereken temel düşünce insanı diğer varlıklardan ayıran özelliğin *nous* (akıl) olduğunu düşünmesidir. Peki bu akıl cinsiyetsiz bir biçimde tüm bireylerde ortak olarak var mıdır? Şimdi konumuz açısından bunun değerlendirilmesi gerekmektedir.

Aristoteles, ruh ve beden arasındaki ilişkiselliği form ve madde arasındaki ilişkiye benzetmektedir. Onun için ruh nasıl ki bedene biçim kazandırıyor, form da maddeye biçim kazandırmaktadır. Aristoteles, Platon'un formel ilkeleri duyusal alanın dışına yerleştirmiş olması fikrini benimseyerek bunu daha ileri taşımış ve duyularla kavranabilen bir oluş dünyası ile bundan ayrı bir idealar dünyasının varlığını reddetmiştir. Aristoteles'in sisteminde ruh bedenin formu kabul edilir ve böylece başka bir yere ait olan Tanrısal öz olarak algılanmaktan çıkar. "O, bedenin tutsağı değil, anlaşılabilirlik ilkesidir."²⁰² Bu dönüşümle beraber rasyonel bilgiye ruhun bedenden kurtuluşu ile ulaşılabilecek anlayışı da son bulmuş olur. "Aristoteles, formları, aşkın evrelerinden yeryüzüne indirerek, duyusal ve değişken olan şeylerin akılla kavranılabilir ilkeleri haline dönüştürür."²⁰³ Formel olan hala bilginin uygun nesnesi olarak kalmaya devam eder. Fakat artık duyusal ve tikel alanda kavranılabilir bir şey olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar Aristoteles bilginin nesnesini duyulur alana indirse de "... bilgi, hala maddeden akılla kavranılabilir ilkeleri dışlayarak işlevselliğini devam ettirir. Bu ilkeler duyusal alanın dışında bulunmasalar da bilgi, zihne benzeyen, maddeden bağımsız bir şeyin üzerinde rasyonel zihin ile düşünmeye devam eder."²⁰⁴ Dolayısıyla form ve madde arasındaki ayrım Aristoteles'in

²⁰⁰ Erkızan, *Aristotelesçi Feminizm*, s.135.

²⁰¹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2020, 1178a.

²⁰² Llyod, *Erkek Akıl*, s.31.

²⁰³ Llyod, *Erkek Akıl*, s.30.

²⁰⁴ Kına, "Kadın Erkek Ayrımında Simgesel Aklın İnşası: Kimin Akıl?", s.162.

düşüncesinde de yer almaya devam etmiştir. Böylece klasik felsefe tarihi yazımında karşımıza çıkan cinsiyetli ayrımlar ve hiyerarşik düzen Aristoteles'in felsefesinde form ile madde arasındaki ayrımdan hareketle de okunabilir.

Kadın ve erkeğin üremenin gerçekleştirilmesinde biyolojik olarak doğasına uygun olan işlevi yerine getirmesi gerekmektedir. Ancak burada asıl üzerinde durulması gereken nokta üreme işlevinde erkeğin formu kadının ise maddeyi sağladığının düşünülmesidir. Aristoteles için daha önce de söylendiği üzere hareketin ilkesi form iken, pasif olanın ilkesi ise maddedir. Form ise maddeye göre üstün olandır. Dolayısıyla Aristoteles belirli temsiliyetler üzerinden kadın ve erkek arasında hiyerarşik düzen kurmaktadır. Peki, bu Aristoteles'in kadını erkekten daha aşağı gördüğünün bir kanıtı mıdır?

Aristoteles *Metafizik* isimli eserinde kadın ve erkeğin birbirinden özsel olarak farklı olmadıklarını dile getirir. Şöyle ki; kanatlı olan hayvan ile ayaklı olan hayvan birbirinden türsel olarak farklıdır. Ancak bir hayvanın siyah diğlerinin beyaz olması türsel farklılık belirtmemektedir. Tıpkı bunun gibi kadın ve erkek de bir kuğunun siyah ya da beyaz olması gibi birbirinden ayrılır ancak burada özsel bir ayrım yoktur. Kadının ve erkeğin insan olmaları bakımından özleri aynıdır. Onların yapıları özsel bir farklılık meydana getirmez. Çünkü "... madde bir farklılık meydana getirmez."²⁰⁵ Dolayısıyla Aristoteles'e göre kadın ve erkek birbirinden türsel olarak farklı değildir. Onun için erkeklik ve kadınlık forma ait bir özellik değil de maddi karşıtlıktan meydana gelmektedir. Maddenin de özsel bir farklılık yaratmayacağını düşündüğü için bu görüşü benimsemektedir. Çünkü kadınlık ve erkeklik madde yani bedene bağlı değişikliklerdir. "Bundan dolayı aynı menî şu veya bu değişime uğramasına bağlı olarak erkek veya dişi olur."²⁰⁶

Form ve madde arasındaki ayrımına tekrar geri dönecek olursak bu konuda okurlarına cinsiyet temsiliyetini betimleyen ifadeler sunmuş olduğunu söyleyebiliriz. Söz gelimi *Metafizik* de "Buna karşılık onlara göre form, ancak tek bir defa meydana getirebilir. Oysa bizim gözlemlediğimiz,

²⁰⁵ Aristoteles, *Metafizik*, s.443, 1058b

²⁰⁶ A.g.e., s.444,

tek bir maddeden ancak tek bir masanın çıktığı, formu uygulayan insanın ise tek bir şey olduğu halde, birçok masayı meydana getirdiğidir. Dişiyile erkeğin ilişkisi de buna benzerdir: Çünkü “dişi ancak tek bir dölleme ile döllendiği halde, erkek birçok dişiyi döller...”²⁰⁷ Böylece onun erkeği form ve kadını da madde olarak görmesi bahsi geçen cinsiyetçi söylemlerin bir nüvesini oluşturmaktadır.²⁰⁸

Aristoteles de Platon gibi efendi-köle, yöneten-yönetilen, kadın-erkek, akıl-duygu karşıtlıklarını ele almış ve bu karşıtlıklar arasında bir hiyerarşi kurarak birini diğerinden hep daha aşağıda konumlandırmıştır. Çünkü zaten onun dünyası hiyerarşik bir sistemden, “...yani bir tarafın diğeri üzerinde egemen olduğu kutupsal karşıtlıklardan oluşur.”²⁰⁹ *Politika* isimli eserinde, insanın- ki bundan kastı yurттаş olanlar yani erkekler- hayvan ve doğa üzerinde kurduğu tahakkümü erkeğin kadın üzerinde kurduğu tahakküme benzer bir biçimde kurgulamış ve her ikisinde de yöneten ve yönetilen ilişkisinin varlığını ele almıştır.²¹⁰ “... erkek ya da erkeksi olan ile aklın; kadın ya da kadınsı olan ile tutkuların, duyguların ve doğanın aynı düzlemde yer aldığını; birinci gruptakilerin üstün, ikincilerin ise aşağı tarafta bulunduğunu öne sürmüştür.”²¹¹ Dolayısıyla burada aklın erkeksi yapısına ve onun düzenleyici rolüne açıkça rastlamış oluruz.

Platon ve Aristoteles pek çok bakımdan kadına karşı benzer yaklaşımlar sergilemiş olsalar da Platon ideal devletinde -en azından yüksek zümre kadınlarına- kadınlara da yer vermişti. Ancak Aristoteles, *Politika*’sında kadınları erkeklere hizmet etmeleri için görevlendirir. Cinsiyetlere baktığımız “erkek doğaca üstündür, dişi doğası bakımından aşağı ve uyruktur.”²¹²

Toplumsal ailelerden oluştuğunu belirten düşünöre göre, aile içindeki ataerkillik doğal bir durumdur. Karı ve koca arasında sonra baba ve oğul

²⁰⁷ A.g.e., s.116

²⁰⁸ Abdullah Çağır, “Form Madde Düalizminde Kadın”, *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, C.14, S.54 (2022), s.153.

²⁰⁹ Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, s.147

²¹⁰ Aristoteles, *Politika*, ss.13-14.

²¹¹ Özlem Duva, “Ontolojik Bir Problem Olarak Erkeklik: Antikiteden Moderniteye Aklın Eril Karakteri”, *Possible Düşünme Dergisi*, S.5 (2014), s.64. Bundan sonraki dipnotlarda bu makale için Aklın Eril Karakteri kısaltması kullanılacaktır.

²¹² Aristoteles, *Politika*, s.13.

arasında bir de efendi ve köle arasındaki eşitsizlikten bahseder. Bu üç durumda da erkeğin egemenliği söz konusudur. Çünkü akıl yürütme ona göre erkeğe has bir özelliktir. Özgür bir insanın köleden, erkeğin kadından ve babanın ise oğuldan üstün olması oldukça normaldir. Ancak bunlar birbiri ile aynı değildir. Hepsinde ruhun çeşitleri kısımları olsa da birbirlerinden farklıdırlar.²¹³ Kadının ruhunda düşünme yeteneği az da olsa vardır ancak bu yeti erkekte olduğu kadar belirgin ve egemen değildir ve kölede ise hiç yoktur.²¹⁴ Ancak köle bir araç olarak varlığını devam ettirirken kadın bundan farklı olarak erkeğin tamamlayıcısıdır. Şu konuda bir açıklık getirmek yerinde olacaktır; Aristoteles sisteminde köle kadın ve köle erkek gibi bir ayrım bulunmamaktadır. Özgür kadın ve köle kadın ayırımı yapılabilir. Ancak bir kadın özgür dahi olsa kamusal alanda söz sahibi değildir ve olamaz da. Yalnızca özgür kadın aile işlerinde, çocuk yetiştirmede görev alabilirken köle kadın efendisinin hizmetlerini yerine getirmektedir. Sonuç olarak kadın ve köle birbirleriyle aynı seviyede yer almasa da erkek kadını da yönetmelidir. Çünkü yöneten ve yönetilen arasındaki ruhsal farklılığın temelinde akılsallık yer almaktadır ve daha önce de söylendiği üzere bu yeti erkekte kadına oranla çok daha fazladır. Aristoteles için;

“Kadınların hem düşünen parçasında egemenlikten yoksun olan ruhları ve hem de çocuk yetiştirmek ve üreme gibi evle ilgili ilişkiler ve etkinliklerde farklı bir role sahip olan bedenleri doğa bakımından erkeklerinkinden farklıdır.”²¹⁵

Yukarıdaki pasajda da aktarılmış olduğu üzere kadın ve erkek birbirlerinden farklı olmaları sebebiyle kadınlar erkeklerden farklı etkinliklere hizmet etmektedirler.

Sonuç olarak, erkeğin akli bütün maddelerden üstünken kadın eksik bir varlık olarak tasvir edilmiş dahası “sakat kalmış bir erkek”²¹⁶ olarak görülmüştür. Kadın ve erkeğin birbirlerinden farklı olduklarını bu açıdan aralarında bir üstünlük hiyerarşisi olması gerektiğini savunan Aristoteles’e

²¹³ A.g.e., s.28.

²¹⁴ Aristoteles, *Politika*, s.28; Nicholas D. Smith, “Kadınların Doğası Hakkında: Platon ve Aristoteles”, çev. Aylin Çankaya, *Özne 18.Kitap-Feminizm ve Felsefe*, der. Hatice Nur Erkızan, Konya: Çizgi Kitabevi, 2013 s. 93.

²¹⁵ A.g.e., s.95.

²¹⁶ A.g.e., s.85.

göre erkek güç sahibi, akıl sahibi olması sebebiyle yöneten olarak resmedilmiştir. Erkeği akıl bakımından daha üstün kadını ise bu yetisini kullanamayan bir varlık olarak işaret etmesi ile kadını kendini yönetemeyecek bir varlık olarak görmüştür. Kadın tüm batı felsefe tarihinde olduğu gibi Aristoteles'in sisteminde de duygusal olarak ele alınmış ve bu sebeple de istikrarsız olduğu düşünülerek yöneten değil yönetilen ve boyun eğmesi gereken şeklinde kurgulanmıştır. Dahası kadının varlık nedeni çocuk yetiştirme yani bir birey meydana getirmek olsa da üreme işlevinde dahi kadın pasif özne olarak kalmıştır. Belirleyici rolü baba üstlenmiştir.

“Kadın bedeni, tohumu besleyen bir araç olarak ruhtan yoksundur. Ruh erkek sperminde olduğuna göre gerçek yaratıcı erkektir. Formun taşıyıcısı olan erkek, madde olan anneye bu formu empoze eder.”²¹⁷

Böylece Aristoteles, Platon'dan devraldığı erkekliğin akılsallık ile anılması problemini sürdürmüştür diyebiliriz. Erkekliği hem ontolojik hem de epistemolojik bir düzlemde kadından üstün tutma eğilimini üretmeye devam etmiştir.

2.3. Francis Bacon: Doğanın Tahakküm Altına Alınması ve Kadın-Erkek Ayrımı

Platon ve Aristoteles'in form ve madde ayırımından yola çıkarak kadına, kadınlık konumuna, kadın-erkek ayrımında akıl yetisinin hangi cinslere gönderimde bulunduğu değinildikten hemen sonra Francis Bacon'ın özellikle form-madde ayırımına getirdiği yeniliklerden bahsedilmesi konumuz açısından önemlidir. Her ne kadar Platon ve Aristoteles'in bilgi anlayışlarında farklılıklar bulunsun da son aşamada gördüğümüz üzere her ikisi için de bilgi maddeden bağımsız, akıl üzerinden kavrayışa sahip olmak olarak tasarlanmıştır. Ancak Bacon'a geldiğimizde bilinebilir form ile bilinemez madde arasındaki bu ayrım kapatılmıştır. O, formlar üzerinden düşünme olarak tasvir edilen epistemolojik kavrayışı kabul etmemiştir. Böylece getirdiği yenilik ile birlikte, “hem hakimiyet teması hem de erkek-kadın ayrımı, bilgi ile bambaşka bir ilişkiye girmiş olur.”²¹⁸ Modern felsefe ile birlikte değişen epistemolojik kavrayışa göre doğayı ve doğanın bilgisini esas

²¹⁷ Kına, “Kadın Erkek Ayrımında Simgesel Aklın İnşası: Kimin Aklı?”, s.163.

²¹⁸ Llyod, *Erkek Akıl*, s.32.

alan bir yaklaşım geliştirilmiştir. Ancak ne yazık ki bu yeni yaklaşım kadın-erkek temsiliyeti konusunda radikal bir değişimi beraberinde getirememiştir. Çünkü akıl ya da zihin, egemen güç olarak konumlandırılmış ve doğayı dizginlemesi, onu tahakküm altına alması gereken kontrol sağlayıcı bir mekanizma olarak anlaşılmıştır. Modern dönemde bu kavrayışı benimsemiş olan düşünürlerden biri de Francis Bacon'dır. Bacon, her ne kadar formlar üzerinden düşünmenin bir iktidar hiyerarşisi kuracağını düşünse de kendisi de aklı koyduğu yer bakımından tahakküm ve egemenlik ilişkisi kurmaktan vazgeçmemiştir. "... zira bilimsel bilgi ile erkin aynı kapıya çıktığını ilk kez ve en parlak bir şekilde dile getiren ve bilimin amacının doğayı denetim ve tahakküm altına almak olduğunu yazan oydu."²¹⁹ Ancak Bacon'ın dilindeki cinsiyetçi ifadeler Platon'un eserlerinde olduğu kadar göze çarpan bir biçimde ve bütünlüklü bir yapıda karşımıza çıkmamaktadır.

Bacon, insanlara yol gösterici olan ışığın bilim olduğunu düşünmüştür. Ona göre bilgi yaşamımızdaki en değerli şeydir. Çünkü bilgi aynı zamanda beraberinde gücü de getirmektedir. Doğanın işleyişini anlamamızı ve ona hâkim olmamızı sağlayacak şey de bilgidir. Bu bilgi ise Bacon'a göre bilimsel bilgidir. Ancak doğanın işleyişini çözmek pek de kolay değildir. Bu sebeple doğada gelişen olayları sırasıyla izleyebilecek bir yöntem bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Bu yöntem ise ona göre hem doğanın yapısına uygun hem de akılla ulaşılabilen bir yöntem olmalıdır. Bacon için bu yöntem tümevarımdır.²²⁰

Neden tümevarım yöntemi? Çünkü Bacon doğa olaylarını anlayabilmek için onların gözlenmesi ve deneyimlenmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu tümevarıma giden yolda ise aklın yol gösterici ve temel öge olduğunu vurgulamıştır. "Anlığın işi tam olarak yeniden başlamak olmalıdır ve zihin, başlangıçtan itibaren kendi yolunu terk etmemeli, her adımda rehber olmalıdır ve bu iş sanki bir mekanizmaymış gibi yapılmalıdır."²²¹ Aklın bilgiyi elde etmedeki temel görevi ise doğanın denetim altına alınmasıdır. Çünkü Bacon'a

²¹⁹ Evelyn Fox Keller, *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim Üzerine Düşünceler*, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2020, s.57.

²²⁰ Bertrand Russell, *Batı Felsefesi Tarihi 3*, çev. Muammer Sencer, Ankara: Bilgi Basımevi, (t.y.), s.100.

²²¹ Francis Bacon, *Novum Organum*, çev. Sema Önal, İstanbul: Say Yayınları, 2012, s.112.

göre akıl sadece düşünme üzerinden bilgi üretmek görevini üstlenmez. O aynı zamanda akıl sayesinde elde ettiği bu bilgiyi doğanın denetiminin sağlanmasında bir araç olarak da kabul etmektedir.²²² Hiç şüphesiz ki Bacon’ın form fikrini reddedişinin altında “bilgiyi insan gücü ile eşanlamlı”²²³ olarak görmesi yatmaktadır.

Bacon’ın bilgiyi bir kontrol nesnesi olarak görmesi form ve madde ayrımının da yeniden ele alınmasını gerektirmiştir. Çünkü form ister Platon’da olduğu gibi bilginin gerçek nesnesi isterse de Aristoteles’in akılla kavranabilir ilkesi olsun her ikisinde de bilgi, rasyonel zihin üzerinden düşünceye dalma olarak okunmaktadır. Bacon’ın form ve madde ayrımı arasındaki gediği kapatma çabası Aristoteles’ten daha ileriye kadar gitmiştir ve en sonunda bu ikisi arasındaki ayrım ortadan kaldırılmıştır. Çünkü doğayı anlamak istiyorsak öncelikle;

“... daha çok madde, maddenin şekillenışı, bu şekillenışteki değişimler, maddenin eylemi ve bu eylemin veya hareketin yasalarıyla ilgilenmemiz gerekir; çünkü eğer formla bu eylem yasalarını kastetmiyorsak, form, yalnızca insan zihninin bir uydurmasıdır.”²²⁴

Yukarıdaki pasajdan da çıkarılacağı üzere, Bacon’a göre fiziksel doğayı anlamak, maddenin mekanik yasalarına göre işlediği kalıpları anlamak ile aynı şeydir.²²⁵ Dolayısıyla doğa artık Antik Yunan’da algılandığı gibi bir organizma analogisi ile değil de bir makine analogisi ile işlenmeye başlamıştır.²²⁶ Çünkü Bacon için bilimsel bilginin nesnesi olarak fiziksel doğa, ancak bir mekanizma olarak ele alındığında anlaşılabilir. “Bilme ediminden, anlamanın doğasına içkin bütün hataları ancak bu yolla ayrıştırabiliriz.”²²⁷ Bu sebeple Bacon’a göre şüphecilerin duyu verilerinden değil aklın sınırsız iddiaları ve dayatmalarından şüphe etmeleri gerekirdi. “Zihnin kendisi tamamen boş inanç ve hayaletlerle dolu sihirli bir cam küre

²²² Ayfer Dağdelen, “Platon’dan Hegel’e Akıl ve Kadınlık: Kadınlıktan Kurtuluş Olarak Feminist Teori”, *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi (IJBEMP)*, C.5, S.2 (2021), s.833.

²²³ Bacon, *Novum Organum*, s.120.

²²⁴ Llyod, *Erkek Akıl*, s.33.

²²⁵ A.g.e., s.33.

²²⁶ A.g.e., s.34.

²²⁷ Duva, “Aklın Eril Karakteri”, s.65.

gibi görülmeli”²²⁸ ve içerisinde barındırdığı inanışlar yıkılmalıdır. Ancak daha önce de sözünü ettiğimiz üzere Bacon form-madde arasındaki ayrımı kaldırarak iktidarlık ilişkisine son vereceğini düşünse de kendisi de doğanın tahakküm altına alınmasının altını sürekli çizmesinden dolayı iktidarlık-güç ve bilgi arasında bağlantı kurarak erkeklik ideallerine yönelik yeni tahakküm türleri geliştirmeye devam etmiştir. Dolayısıyla her ne kadar Bacon ile birlikte kadınsı olarak nitelendirilen doğa varlık alanında kendine bir yer edinse de eril akıl hâlâ işlemeye devam etmiştir. O hâlde açıkça görülüyor ki aslında Antik Yunan döneminden modern dönemin düşünürlerine geldiğimizde dahi aklın erilliği hala geçerliğini korumaktadır. Bunun altında yatan en temel sebeplerden biri ise tasarlanan bilgi modellerinin yine tasarladığımız dış dünyanın belirli ideleri ile şekillenmesidir.

Bacon, doğanın kontrol altına alınması ve denetlenmesi şeklinde tasvir ettiği bilgi modelini açıklamak için bir takım cinsiyetçi metaforlara başvurmuştur. Antik Yunan düşüncesinde kadın akılsallığın dışında, düzensiz, bilinemez olan şeylerle eşleştirilmekteydi. Bacon düşüncesinde ise madde ve form ayrımı kapatılmıştır. Artık doğa hem kadınsı ancak hem de bilinebilir bir doğadır. Bacon’da bilinebilir olan doğa kadınsı bir şekilde bizlere sunulmaktadır. Bilimin görevi bu kadınsılık üzerinden hareket ederek bir erkek hegemonyası kurmaktır.

“Zihin ile doğayı iffetli ve yasal bir yolla evlendirelim” der, Bacon; evlilikteki doğru hakimiyetin zorbalık anlamına gelmediğini öne sürer. Doğa üzerinde, ancak kendisine itaat ederek hakimiyet kurulabilir. Fakat bu, belli bir ölçüde güç kullanmayı gerektirir: Doğa sırlarını, (...) ustalıklı bir baskı altına alındığı anlarda açığa vurur. (...) Yeni bilim, zihin ile şeyler arasında adil ve meşru bir yakınlık kurulmasında ifadesini bulan doğru bir evlilik ilişkisi kurarak, zihin ve evren için tasarlanmış bu evlilik yatağından hayırlı bir sonuç bekleyebilir.”²²⁹

Bacon’ın bu bakış açısı doğanın/kadınsı olanın kendisini ancak bu aidiyet ve hakimiyet ilişkisi içerisinde açığa vuracağını yansıtmaktadır. O halde doğanın kadınsı bir biçimde tasvir edilerek sunulması ve yine bir tahakküm ilişkisinden bahsedilmesi Bacon’ın eski geleneksel düşünceleri sürdürdüğünü göstermektedir. Keller, aklın erkeksi olarak sunulmasının ya da erkeksilik ile

²²⁸ Llyod, *Erkek Akıl*, s.34.

²²⁹ A.g.e., ss.34-35.

akıl kavramlarının ilişkiselliğinin sadece korunmadığını, 17. yüzyılda yükselmeye başlayan bilim ile ve hatta özellikle Bacon ile daha da güçlendirildiğini dile getirir.²³⁰ Ancak Bacon'da egemenlik anlayışı eskisi gibi zihin ve beden üzerinden değil, zihin ile doğa üzerinden şekillenmektedir.²³¹ Akıl yetisine sahip olan insanın doğa üzerinde kurduğu tahakküm, erkeğin kadın üzerinde kurduğu iktidarı yansıtmaz. Dolayısıyla akıl yetisi bir hükmetme veya ele geçirme olarak tanımlanacak ve burada doğa-kadın tahakküm altına alınması gereken bir olgu olarak sunulurken, akıl yetisi ile ilişkilendirilen erkek ise hükmeden konumunda olacaktır. Doğa ile kadını bir ve aynı şeylermiş gibi sunan düşünce sisteminde bilimin görevi doğanın ve bununla birlikte kadının denetiminin sağlanmasıdır. Bu görev ise akıl yetisine sahip olan ve bilimsel bilgiyi üreteceğine inanılan erkeğin görevidir.

2.4. René Descartes: Zihin-Beden İkiliğinden Kadın- Erkek Ayrımı

Yenilikçi bir doğa ve insan tasavvurunun işlenmeye başladığı bir dönemde, René Descartes da (1596-1650) Bacon gibi felsefesini bu yeni perspektif üzerinden temellendirmiştir. Hatırlanacak olursa Bacon'da akıl sahibi olan insan, doğaya hükmeden konumunda tasvir edilmişti. Descartes felsefesinde de benzer bir görüşün hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü onun felsefesini de incelediğimizde bilimlerin ilerlemesiyle birlikte insanın doğanın efendisi olacağı görüşünü savunduğunu göreceğiz. Descartes, felsefeyi bilgeliği elde etme²³², başka bir ifadeyle “bilgiyi edinme yolu”²³³ olarak tanımlamaktadır. İnsanın bilgeliği edinebilmesi için ise aklını gücü yettiği ölçüde ve gerektiği gibi kullanabilmesi gerektiğini belirtmiştir.²³⁴ Doğruya ulaşabilmek ve aklını doğru kullandığından yeteri kadar emin olabilmek için ise yöntemin zorunlu olduğunu dile getirmiştir.²³⁵ Bu yöntem Descartes'e göre şüpheyi merkeze alır. Çünkü ancak bu yöntemle insan aklı tam ve kesin sonuçlara ulaşabilir. Bu sebeple Descartes için “İnsanlar

²³⁰ Keller, *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim Üzerine Düşünceler*, ss.58-60.

²³¹ Llyod, *Erkek Akıl*, s.36.

²³² René Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mehmet Karasan, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1997, s.5.

²³³ A.g.e., s.6.

²³⁴ A.g.e., s.15.

²³⁵ René Descartes, *Aklın İdaresi İçin Kurallar*, çev. Mehmet Karasan, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1962, s.21.

arasında sağ duyu kadar eşit dağıtılmış bir şey yok, ...”²³⁶ Öyle ki Descartes bu meşhur yöntemini de sağduyu ya da akıl dediğimiz “hiçbir suretle yanlış doğrunun yerine koymamak”²³⁷ gücüne dayandırmıştır. Bu yöntem sayesinde doğru ve kesin bilgiye ulaşılacağını savunan Descartes, “böylece kendimizi adeta doğanın efendileri ve sahipleri kılabileceğimizi”²³⁸ savunmuştur. Bilgin olan bir insanın doğayı fethetmek ve ona sahip olmak, onun efendisi olmak istediğini dile getirmiştir. Bu düşünce genel itibari ile 17. yy. düşüncesinin içerisinde açık veya gizil bir biçimde bulunmaktadır. Çünkü 17. yüzyılda insan akıllı, bilim vasıtası ile doğanın üzerindeki güce işaret etmektedir. Bu düşüncenin altında yatan sebep ise doğanın akıldan tamamen yoksun bir makine bir alet gibi düşünülmesidir. Bu sebeple Descartes felsefesinde insan ve doğa arasında kurulan ilişki bir güç ilişkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Gücü elinde barındıran da akıl sahibi olan insandır. İşte bilgeliliğin asıl önemi burada karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bir makine tasviriyle işlev gören doğayı yönetecek olan kişi, bilge olandır. Şu hâlde bilge, elde etmiş olduğu bu güç sebebiyle kendisini doğanın efendisi olarak görmektedir.

Descartes’ın felsefesinde karşımıza çıkan bir başka husus insan ve doğa ikiliğinin zihin-beden ikiliğine dönüşmesidir. Bu konuyla ilgili Plumwood şunu söylemektedir;

“İnsan/doğa ikiciliğinin evrimindeki ilk adım, zengin bir alan oluşturan tüm diğer insani ve insan dışı özellikleri dışlayarak, aşağı sayarak ya da önemsizleştirerek, normatif (en iyi ya da ideal) insan kimliğinin zihin ya da akıl olarak kurgulanmasıdır. İkinci adım, zihnin ya da aklın doğayı dışlayıcı ve doğaya karşıt açılardan kurgulanmasıdır. Doğanın kendisinin zihinsiz olarak kurgulanması üçüncü adımdır (...)”²³⁹

Bunlardan ilk iki adımı Platon’un felsefesinde açıkça gözlemleyebiliriz. Üçüncü adım ise insan ve doğayı tamamen birbirine yabancılaştırır ve karşıtlığı daha da güçlendirir. Descartes ile birlikte giderek belirginleşmeye başlayan bu son adım, klasik felsefe tarihinin insan ve doğa karşıtlığını daha

²³⁶ René Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 1998, s.27.

²³⁷ Descartes, *Aklın İdaresi İçin Kurallar*, s.22.

²³⁸ Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, s.108.

²³⁹ Val Plumwood, *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*, çev. Başak Ertür, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2020, s.149.

da yoğunlaştırır. Böylece bu yeni anlayışın temel özelliği doğayı zihnin herhangi bir özelliğini sergilemez olarak düşünmesidir.

“Erken akılcı gelenekte insanın derin ayrılığının onaylanmasının sorumlusu, sahici insan benliğinin rasyonel olduğunu, doğayla paylaşılan ‘düşük’ ve dışıl özellikleri dışladığını ya da tahakkümü altına aldığını savunan değerlendirmedir.”²⁴⁰

İnsan benliğinin rasyonel yani akılcı olduğu ve doğanın ise dışıl olanla özdeşleştirilerek onun daha düşük özelliklere sahip olduğu insan ve doğa dikotomisi, Descartes’in felsefesinde başka inceltmelerle kullanılmış ve yerini zihin ile doğa dikotomisine bırakmıştır. Zihin-doğa ve bununla çok yakından ilintili olan zihin-beden ayrımları arasındaki dikotomi Descartes felsefesinde radikal dışlamayla, doğayı daha düşük ve eksik olarak tanımlamayla, araçsallaştırmayla ve ikiliğin farklı özellikleriyle²⁴¹ karşımıza çıkmaktadır. Zihin ve beden dikotomisinde durum zihnin ve bedenin birbirini dışlamasında kendini göstermektedir. Akıl ve beden birbirinden keskin bir biçimde ayrılmış, akıl yüceltilirken beden düşürülmüş ve aşağılanmıştır. 17. yy. aydınlanma döneminin temel kavramı olarak ele alınan akıl ise kartezyen felsefede beden ile olan karşıtlığı ile anılmıştır. Descartes birbirinden ayrı iki tözden bahsetmiştir. Bunlar; zihin (ruh) ve beden (madde) dir. Her tözün kendine ait bir özniteliği olduğunu savunan düşünüre göre zihnin özü düşünce, bedeninki de yer kaplamadır. Bu ikisi birbirinden özce tamamen ayrı olan ve birbirleri ile uzlaşma sağlayamayan iki farklı tözdür.

Bu ayrımla birlikte Descartes düşünce ve düşünce nesnesini birbirinden ayırmış ve varoluşumuzun temelini de bu yetiye (düşünme) bağlamıştır.²⁴² Böylece o meşhur “Düşünüyorum, öyleyse varım”²⁴³ önermesini ortaya atmış ve bu ifadesini de “felsefenin ilk ilkesi”²⁴⁴ olarak kabul etmiştir. Bu önermenin işaret ettiği ve gönderimde bulunduğu konumda ‘akıl’ yer almaktadır. Beden ise dış dünyanın herhangi bir parçası olarak düşünülmüştür. Dolayısıyla dış

²⁴⁰ A.g.e., s.150.

²⁴¹ A.g.e., ss.154-155.

²⁴² Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, s.162.

²⁴³ Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, s.70; Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, s.29.

²⁴⁴ Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, s.70.

dünyada yer alan fizik nesnelerden pek de bir farkı yoktur. Şu hâlde “rasyonel olmayan artık ruhun bir bölümüne değil, tamamen bedene aittir.”²⁴⁵

Rasyonel olan, fiziksel maddeden uzak olarak bizi asıl hakikate götürecektir. Bunun yanı sıra madde, “...bedensiz zihnin denetimi altındaki bir makineye benzeyen bedenin de yapıldığı şeydir.”²⁴⁶ Burada Descartes tıpkı Platon ve Aristoteles’te olduğu gibi ruhun üstünlüğünü korumaya devam eder. Ancak onlardan farklı olarak bedeni bir makine gibi görmektedir.

Descartes, bizde olan ve tamamıyla cisme ait olan şeyleri bedene, cisme ait olmayan şeyleri ise ruha atfetmemiz gerektiğini düşünmektedir. “...bedenin herhangi bir şekilde düşündüğünü kavramamamız sebebiyle bizde bulunan her tür düşüncenin ruha ait olduğuna inanmakta haklıyız...”²⁴⁷ Bizde yalnızca tek bir ruh olduğunu ve bu ruhun hiçbir şekilde bölümlere ayrılmadığını dile getiren²⁴⁸ düşünürü göre duyusal olan izlenimlerde ruhun aynı rasyonel bölümüdür ve ruhtaki bütün iştahsal (hazza dayalı olan) şeyler de iradi edimlerdir.²⁴⁹

*“Ruha çoğu zaman birbirine zıt yapıda farklı kişilikler oynatılarak işlenmiş olan bu hata sadece ruhun işlevlerinin bedeninkilerden iyi ayrılmamış olmasından ileri gelir; hâlbuki bedene yalnızca bizde aklımıza karşı olduğu görülen şeyleri yüklemek gerekir.”*²⁵⁰

Bu pasajdan da çok net çıkarılacağı üzere ruhun kendi içinde yapılan eski ayırım yani ruhun yüksek (akılsal) ve aşağı (duyusal) şeklinde bölünmesi yerine Descartes, ruh ve beden ayırımını yerleştirerek rasyonel olmayan ne varsa bunları bedene yüklemiştir. Böylece Plumwood’un da ifade ettiği üzere; “Zihin saf düşünceye- zihinsel, cisimsiz, mevkisiz, bedensiz salt *res cogitans*’a ya da düşünen töze- dönüşünce, ikicilikteki karşıtı olan beden salt maddeye, salt *rex extensa*’ya, eksiklik olarak maddeselliğe dönüşür.”²⁵¹

Descartes’in tasarladığı bu sistem içerisinde buraya kadar ele aldıklarımız açısından erkek ve kadın zihinleri arasında herhangi bir ayrıma rastlamayız.

²⁴⁵ Llyod, *Erkek Akıl*, s.75.

²⁴⁶ Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, s.162.

²⁴⁷ Rene Descartes, *Ruhun Tutkuları*, çev. Murat Erşen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023, s.5.

²⁴⁸ A.g.e., s.36.

²⁴⁹ A.g.e., s.36.

²⁵⁰ A.g.e., s.36.

²⁵¹ Plumwood, *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*, s.159.

Aslında Descartes "...bilgiyi, herkes için, hatta kadınlar için bile elde edilebilir bir şey haline getirme vaadinde bulunur."²⁵² Ancak ne var ki onun zihin ve beden arasındaki keskin ayrımı zaten daha önceden var olan akıl ve cinsiyetler arasındaki karşıtlığın daha da güçlenmesine vesile olmuştur diyebiliriz. Daha önceki pasajlarda da aktarılmış olduğu üzere düşünür, akıl veya sağduyunun tüm bireylerde eşit olarak paylaştırıldığını düşünmekteydi. Dolayısıyla erkek olsun kadın olsun her ikisinin de sağduyu veya akıl ile donatılmış, eşit derecede düşünsel tözler olduklarını kabul etmiştir. Lloyd'un aktardığı üzere; kadın ile erkek arasındaki kavrayış gücü açısından başarı farkı bu ikisi arasındaki rasyonellik derecesinden değil, düşüncelerde aynı dikkati göstermiyor oluşlarından kaynaklanmaktadır.²⁵³

Descartes, gerçek bilgiye ulaşmak için bedenden ayrılmak gerektiğini vurgulasa da zihin ve bedenin bir arada bulunduğu durumlarda ortaya çıkacak olan duyu kargaşalarından metafizik yöntem sayesinde bilgiye ulaşılabileceğini savunmaktadır. Bu düşüncede bizlere şunu yansıtabilir ki beden ve madde ile özdeşleştirilen kadın bilgiye ulaşabilir. Çünkü ifade ettiğimiz üzere akılsal açıdan kadın ve erkek arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Kadın ve erkek arasındaki farkı sağlayan şey toplumsal yaşam deneyimleridir. Kadına yaşamda yüklenen görev ve sorumluluklar kadınların bilimsel çalışmaları yürütmesinde erkekler kadar aktif rol alamamalarına da zemin hazırlamıştır. Her ne kadar Descartes açısından akıl yönünden kadın ve erkek eşit olarak görülse de toplumsal cinsiyet normları gereği kadına yüklenen toplumsal iş bölümünden kaynaklı olarak kadın bilimsel bilgi üretmekten uzak kalmıştır. Aklın bilgi üretmek için geçmesi gereken yollar kadınlarda erkeklerinkinden çok da dolambaçlı bırakılmıştır.²⁵⁴ Lloyd, bu durumu Prens Elizabeth'in Descartes'a yazdığı mektuptaki dokunaklı bir ifade ile ortaya koymaya çalışır:

"Sürdürmek zorunda olduğum yaşam biçimi, bana sizin kurallarınıza uygun bir meditasyon alışkanlığı kazanmam için yeterli boş zaman bırakmıyor. Zaman zaman, ihmal etmemem gereken ailevi işler, zaman zaman kaçınamayacağım kabul ve söyleşiler ve bunların getirdiği

²⁵² Lloyd, *Erkek Akıl*, s.74.

²⁵³ A.g.e., s.77.

²⁵⁴ A.g.e., s.78.

üzüntü veya can sıkıntısı bu zayıf zihnin yorgun düşmesine ve uzun süre başka bir şey yapmamasına yol açıyor.”²⁵⁵

Kısacası her ne kadar kadın ve erkek akıl konusunda eşit sayılsa da toplumsal yaşamın gerçekleri ve bu yaşam içerisinde kadına yüklenen görev ve sorumluluklar ne yazık ki kadınların bilimsel çalışmalara katılmasına engel teşkil etmiştir. Ancak bilimsel bilgiye ulaşma konusundaki tek engel bu toplumsal hayat gerçekleri ile sınırlı değildir. Descartes’in felsefi düşüncesinde;

“Akıl, bilimin temelini sağlayan saf düşünce alanı ile ve aynı zamanda yönteminin özü olan tümdengimsel usavurma ile bağlantılı özel çağrışımlar kazanır. Ve onun, hakikat arayışının nihai isterlerini günlük hayatın pratik işlerinden ayırışındaki keskinlik, erkek ve kadın rolleri arasında zaten var olan ayrımı daha da güçlendirerek birbirinden farklı erkek ve kadın bilinçleri olduğu düşüncesi yolunun açılmasına neden olmuştur.”²⁵⁶

Böylelikle, aslında Descartes istemeyerek de olsa zihin ve beden dikotomisi ile birlikte zaten var olan kadın-erkek hiyerarşisini daha fazla güçlendirmiştir. Kartezyen erkek aklın şeylerin doğru bilgisine ulaşabilmesi için öncelikle duyuşsal olan alandan kopması gerekmektedir. Descartes bu görevi kadınlara yüklemiştir. Yani rasyonel bilgiye ulaşmak için engel teşkil eden duyuşsal alanın sorumlusu kadınlardır.

“Duyuşsal alan erkek aklının gevşeklik gereksinmesini gidereceği, zihin ve beden birbiri karıştığı alandır. Erkek eğer Akıl’ın en yüce biçimini uygulamak istiyorsa yumuşak duygularını ve duyuşallığını geride bırakmış olmak zorundadır; onları erkek için koruyacak olan kadındır.”²⁵⁷

Descartes, erkeğin sahip olduğu akli kadın aklından yukarda tutmasının yanı sıra kadınlara da bu erkek akli tamamlayıcı bir görev vermiştir. Dolayısıyla kadın doğrudan bilimsel bilgi üretme yetisinden yoksunluğu simgelemektedir. Erkek ise bilimsel bilgi üreten olarak konumlandırılmaktadır. Kadın bu aşamada bilgi üretme sürecine erkek gibi doğrudan değil ancak dolaylı bir katılım sağlamaktadır. Sonuç olarak, Descartes düşüncesinde de kadının rasyonel bilgiyi üretmek açısından

²⁵⁵ A.g.e., s.78.

²⁵⁶ A.g.e., s.79.

²⁵⁷ A.g.e., ss.79-80.

kapasiteye sahip olduğu belirtilse de yine ‘mış’ gibi yapılarak aslında hak ettiği konumda görülmediğini söyleyebiliriz.

2.5. Immanuel Kant’ta Kadın ve Erkek Ayrımı

Immanuel Kant (1724-1804), insan aklının doğasının yine insan aklı ile aydınlanabileceğini düşünen bu bakımdan insan aklını bir ışık olarak yorumlamış olan Aydınlanma çağı düşünürlerinden birisidir. Aydınlanma çağını “ışıklandırılmış bir çağ ve aydınlanmış bir kafa”²⁵⁸ olarak tasnif etmiş olan düşünüre göre aydınlanma; “...insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir *ergin olamama* durumundan kurtulmasıdır.”²⁵⁹ Şu hâlde kısaca aydınlanma kişinin aklına başkalarının rehberlik ettiği dönemin geride bırakılması²⁶⁰ ve insanın kendi kavrayış gücünü kendisinin yönetebilmesidir. “Sapere aude!. Aklını kendin kullanmak cesaretini göster.”²⁶¹ İşte bu slogan aydınlanma döneminin parolası olarak kabul edilmiştir. İnsanın bu ergin olamama durumundan kurtulabilmesinin yolu ise onu yönetmeye çalışanlardan ve düşünce özgürlüğünün önündeki tüm engellerden korunmasıdır.²⁶² Kadın erkek aklı arasında ayrım yapmadan çoğu insanın kendi aklını kullanmayışının temel nedenini bir tür korkaklık olarak gören düşünüre göre bundan çıkabilmenin yolu cesaret göstermekten geçmektedir.

Kant, kadınların kendi akıllarını kullanamayışlarını dile getirse de kadınları aydınlanma sürecinin dışına itmemiştir. Ancak aktardığı pasajlarda akıl kavramı da dahil olmak üzere kadını erkekten daha aşağı konuma yerleştirdiğinin nüvelerine rastlamamız mümkündür. Kant, kadının bilgeliğinin “akıl yürütmek değil, tersine hissetmek”²⁶³ ve sezmek olduğunu düşünmektedir. Erkek aklına daha fazla güvenmesi onun aile kurumuna yönelik düşüncelerini de etkilemiş gibi görünmektedir. Öyle ki Kant, “Kadın

²⁵⁸ Manfred Geier, *Kant’ın Dünyası*, çev. Erol Özbek, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2018, s.178.

²⁵⁹ Immanuel Kant, “Aydınlanma nedir? Sorusuna Yanıt (1784)”, çev. Nejat Bozkurt, *Yazko Felsefe Yazıları* 6, İstanbul: (by.), 1983, s.139. Bundan sonraki dipnotlarda bu eser için Aydınlanma Nedir? kısaltması kullanılacaktır.

²⁶⁰ Allen W. Wood, *Kant*, çev. Aliye Kovanlıkaya, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2020, s.43.

²⁶¹ Kant, “Aydınlanma Nedir?”, s.139.

²⁶² Kant, “Aydınlanma Nedir?”, ss.140-141.

²⁶³ Immanuel Kant, *Yaşamın Anlamı*, ed. Wolfgang Kraus, çev. Gürsel Uyanık ve Ahmet Sarı, İstanbul: Birey Yayıncılık, s.108.

hükmetmeli ancak erkek yönetmelidir”²⁶⁴ diye düşünmüştür. Çünkü ona göre yönetmek bir akıl işidir ve erkeğin akıl yetisi kadına oranla daha fazla gelişmiştir. Bu duruma göre kadınlar da evlerinde söz söyleme hakkına sahiptir ancak sahip olduğu akli muhakeme üstünlüğü ile erkek evliliğe yön verecek ve evi yönetecek olan asıl kişidir. Ayrıca Kant, kadınların da erkeklerin bu akli muhakeme yetilerine güvendiklerini dile getirir. Bu durumu ise şu sözleri ile ifade etmektedir:

“Kendi ölümü için son yargının, bir erkek hakimler tarafından mı, yoksa bir kadın hakimler heyeti tarafından mı verileceği bir kadının seçimi olsaydı, kesinlikle kendi yargıcı olarak erkek hakimler heyetini seçerdi.”²⁶⁵

Kant’ın adeta bir gözlemci edası ile kaleme aldığı *Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Gözlemler*²⁶⁶ kitabı kadın ile erkek arasındaki farkların neler olduğunu ve bu farkların nedenlerini de açıkça ortaya koymaya çalıştığı ilk eseridir. Kant özellikle bu eserinde cinsiyetlere yönelik ortaya koyduğu tespitlerle birlikte cinsiyetçi olarak yorumlanabilecek ifadeleri eserinde barındırmıştır. Bu eserin üçüncü bölümünü kadın ve erkek arasındaki karşılıklı ilişkinin gözlemlerine ayırmış ve güzel ile yüce arasındaki ayırmadan hareketle iki cins arasındaki ilişkinin doğasını çözümlemeye çalışmıştır. Elbette bu eser Kant’ın eleştiri öncesi dönemine ait olduğu için ilerleyen tarihlerde yazdığı eserlerindeki düşüncelerinden bazı evrilmeleri gözlemlemek mümkündür. Dolayısıyla Kant’ın bu eserinden sonra yayımladığı üç *Kritik* ‘te bu düşünceler insanlığın geneline yayılacak şekilde kullanılmıştır.²⁶⁷ Ancak bu üç *Kritik*’ in ardından kaleme aldığı *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*²⁶⁸ isimli eserinde de kadın ve erkek arasındaki ayrıştırıcı ifadeleri yinelemiştir. Bu eser kadın ve erkeğin türün devamlılığını sağlaması konusundaki cinsiyet özelliklerini ve bu iki cins arasındaki

²⁶⁴ A.g.e., s.111.

²⁶⁵ A.g.e., s.111.

²⁶⁶ Immanuel Kant, *Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Gözlemler*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Hil Yayınları, 2017. Bundan sonraki dipnotlarda bu eser için Gözlemler kısaltması kullanılacaktır.

²⁶⁷ Bükem Özçeri, *Kant’ın Pratik Felsefesinde Beden Problemi* (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2021, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 674841), s.102

²⁶⁸ Immanuel Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, çev. Mukadder Erkan, Ankara: Fol Yayınevi, 2022.

etkileşimini konu edinmektedir. Kant'ın bu eserinin feminist bakış açısı tarafından eleştirilmesinin asıl sebebi üçüncü kitapta ele aldığı cinsiyetlerin niteliği başlıklı bölümüdür. O halde şimdi, Kant'ın *Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Gözlemler ve Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji* başlıklı eserlerinden hareketle düşünürün kadın ile erkek arasındaki ilişkiselliği nasıl anlamlandırdığına, kadına atfettiği değer ve konuma bakılabilir.

Kant güzellik ve yücelik kavramlarından hareketle cinsiyetlere birtakım roller atfetmiştir. Kitabının yapı taşlarını oluşturan bu iki kavramın içeriğini de karakteristik özellikleri bakımından kadın ve erkek ile eşleştirerek tanımlamalarını yapmıştır. Güzel ve yüce kavramlarının tanımlamalarını yapmak için ilk olarak bu ikisi arasındaki farklara değinen düşünüre göre; bu iki duygunun da farklı biçimlerde etkisi hoştur.²⁶⁹ “Yüce harekete geçirir, güzel büyüler.”²⁷⁰ Güzellik duygusu daha çok neşeli olanla, gülümseten özelliklerle anılır, ancak yüce bazen korku salar, bazen asude bir merak uyandırır.²⁷¹ Yüce olan içerisinde soyluluk barındırır; cesaret, erdem, doğruluk ve dürüstlük gibi duygular yücelikten ileri gelir.²⁷² Bu sebeple yüce olan saygınlık duygusunu açığa çıkarır. Buna karşın güzel olan ise küçüktür.²⁷³ Dolayısıyla yüce olan, güzel olandan daha üstündür. Kant, bu iki duyguya ilişkin olarak genel bir tablo çizdikten sonra bunları cinslerin karakteristik özellikleri üzerinden açıklamaya girişir. Kant'ın kadınlarla ilgili temel görüşlerini bulabileceğimiz asıl kısımlarda metnin bu bölümünde (III. kısım) karşımıza çıkmaktadır. O, güzellik kavramı altında ele alınan tüm nitelikleri kadına, yücelik kavramı altında ele alınan tüm nitelikleri de erkeğe atfeder.²⁷⁴ Erkek, en başından beri yüceye yönelmiş olandır. Çünkü onun erdemleri cesaret, bilgelik gibi soylu erdemlerdir.²⁷⁵ Kadınlara gelindiğinde ise onların daha narin ve hassas olduğunun bunun da onlarda güzelin niteliklerini ön plana çıkardığını ifade etmektedir. Kadın “...yüzeysel şeylerle ilgilenir (...)

²⁶⁹ Kant, *Gözlemler*, s.50.

²⁷⁰ A.g.e., s.51.

²⁷¹ A.g.e., s.51.

²⁷² A.g.e., s.53.

²⁷³ A.g.e., s.53.

²⁷⁴ A.g.e., s.72.

²⁷⁵ A.g.e., s.76.

güzeli yararlıya tercih eder (...) takı ve süslenme harcamalarını takviye etmek için memnuniyetle bolluk koşulları altında aşırı bir tutumluluk yaratabilirler.”²⁷⁶ Daha hassas ve kırılgandırlar. Bu sebeple kadının anlayışı “*güzel bir anlayış*”²⁷⁷, erkeğin anlayışı ise “*derin bir anlayıştır.*”²⁷⁸ “Basitlik gösteren ve zahmetsiz gerçekleştirilmiş gibi görünen tüm eylemler güzelliğe aittir.”²⁷⁹ Bu bakımdan da bunlar kadına atfedilir. “...zorlu uğraşlar ve aşılmış zorluklar”²⁸⁰ yüceye aittir ve dolayısıyla da erkeğe atfedilir. Dolayısıyla derin düşünme yüceye yani erkeğe atfedildiği için güzelin niteliklerini barındıran bir kadından bu faaliyetleri göstermesi beklenmemektedir.

*“Kadının felsefesi muhakeme etmek değil, duyumsamaktır. Kendi güzel doğalarını geliştirmeleri için kadınlara fırsat verilmek istendiğinde, bu ilişki daima göz önünde tutulmalıdır. Bellekleri değil, genel ahlaki duyguları genişletilmeye çalışılacaktır; elbette evrensel kurallarla değil, ilgilendikleri davranışa ilişkin bir yargıyla.”*²⁸¹

Bu ifade aslında tezimiz açısından önemli noktalara işaret etmektedir. Özçeri’ye göre bu ifade; kadınların evrensel ahlak yasasından uzaklaştırıldığına ve kadının akıldan yoksun tutulduğuna işaret etmektedir.²⁸² Ayrıca yine Özçeri’ye göre; kadınların genel ahlaki duygularının genişletilmek istenmesinin sebebi ataerkil toplumun kadına atfettiği cinsiyet rollerini öğrenmesi ve buna uygun eylemesi gerektiği düşüncesidir.²⁸³ Bir başka ifadesinde ise kadınların “bir şeyi yalnızca hoşlarına gittiği için yaptıklarını” belirtir. Burada hatırlanmalıdır ki Kant’ın ahlak yasasına göre bir şeyi haz, acı, zevk uğruna yapmak ahlak ilkesinin temeli olamaz. Ancak kadın akla göre değil, hoşuna giden şeyleri eyleme eğiliminde görülmüştür ve bu sebeple de Kant’a göre duygusal olarak eyleyen olarak tasnif edilmiştir. Dolayısıyla akli ile değil bedensel istekler doğrultusunda hareket ettiği sonucuna varılmıştır.

Kant, kadının üstün yanının cinsel cazibesi olduğunu düşünmektedir. Öyle ki, erkeğin zayıf olduğu tek alan kadının cazibesinin ortaya çıktığı

²⁷⁶ A.g.e., s.73.

²⁷⁷ A.g.e., s.73.

²⁷⁸ A.g.e., s.73.

²⁷⁹ A.g.e., s.73.

²⁸⁰ A.g.e., s.73.

²⁸¹ A.g.e., s.75.

²⁸² Özçeri, *Kant’ın Pratik Felsefesinde Beden Problemi*, s.113.

²⁸³ A.g.t., s.114.

zamandır ve kadın erkeği etkileyerek türün devamını sağlamada rol almaktadır.²⁸⁴ Kadın yaşlılık dönemine gelip de doğurganlık özelliğini kaybettiğinde ve güzelliği yavaş yavaş gitmeye başladığında soylu ve yüce erdemlere yönelmeye çalışmalıdır. Bu sayede kadın güzelin yerini yüce ve soylu nitelikler ile dolduracaktır. Bu sebeple yaşlanan kadın kitap okumalı, akli muhakeme yeteneklerini geliştirmeye çalışmalı, güzelliğin boşalttığı yeri esin perileri ile doldurmalıdır.²⁸⁵ Kant'ın devam eden düşüncelerine baktığımızda ise "...erkeğin hoşnut etmek için kadınımsı, kadının ara sıra (daha seyrek de olsa) saygı uyandırmak için eril bir eda takındığı görülür; ama doğanın iradesine aykırı yapılan her şey her zaman kötü olur."²⁸⁶ Dolayısıyla kadınların ve erkeklerin doğanın onlara verdikleri rollere sadık kalarak hareket etmeleri beklenmektedir.

Benzer şekilde Kant *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji* isimli eserinde de erkek ve kadınların bedensel farklılıklarından hareket ederek onlara farklı toplumsal roller atamıştır. Kitabının ikinci kısmında "Bir İnsanın Dışından Hareketle İçinin Nasıl Bilinebileceği Üzerine" başlıklı yazısında bir insanın dış görünüşünden yola çıkarak onun karakteri ve davranışları hakkında bilgi edinebilmemizin mümkün olduğuna işaret etmektedir.²⁸⁷ Cinsiyetlerin Karakteri başlığı altında Kant, rasyonel varlıklar olarak her iki cinsiyetin de doğal amacının türün devamını ve korunmasını sağlamak olduğunu belirtmiş ve bu bakımdan doğanın erkeği fiziksel birliktelik açısından kadından daha güçlü yarattığını ileri sürmüştür.²⁸⁸ Çünkü Kant'a göre iki kişi rastlantısal olarak bir araya geldiğinde yeterli derecede uyum sağlanamayacak ve birliktelik bir süre sonra sona erecektir. Bu sebeple de her zaman eşlerden biri tabii olmalı diğeri ise hükmeden olmalıdır.

*"Kültürün ilerlemesi adına, eşlerden biri diğerinden heterojen bir şekilde üstün olmalıdır. Erkek, fiziksel gücü ve cesareti bakımından kadından üstün olmalıdır; kadın ise erkeğin kendisine olan arzusuna hâkim olmak için doğal yeteneği bakımından erkekten üstün olmalıdır."*²⁸⁹

²⁸⁴ Gülşah Gece, "Kant'ın Felsefesinde Kadının Yeri", *Kesit Akademi Dergisi*, C.7, S.28 (2021), s.362.

²⁸⁵ Kant, *Gözlemler*, s.85.

²⁸⁶ A.g.e., s.87.

²⁸⁷ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s.251.

²⁸⁸ A.g.e., s.273.

²⁸⁹ A.g.e., ss. 273-274.

Kant için cinsiyetler doğası gereği birbirinden farklı olduğundan ötürü sahip olduğu yetenekler de farklılık göstermektedir. Bu sebeple de kadın ve erkeğin birbirlerine farklı alanlarda üstünlük sağlayabileceklerini ve bu sayede de eşitlenebileceklerini düşünür. Ancak bunu kadının güçsüzlüğü üzerinden kurmaya çalışır.²⁹⁰ Kadın bedenine baktığımızda onun dünyadaki amacı “ (i) türün korunması; (ii) toplumun kadınlar tarafından iyileştirilmesi ve geliştirilmesi”²⁹¹ olduğudur. Çünkü doğanın amacı sırasıyla; türün korunmasını, toplumun iyileştirilmesi ve geliştirilmesi ve kadının sahip olduğu doğurganlık ile türün devamını sağlamasıdır. Bu amaçlar ile hareket eden doğa Kant’a göre kadının içine zaten türün devamını sağlayamama korkusunu aşılamıştır. Kadın da sahip olduğu bu korku itibari ile erkekten koruma talep etmektedir. Erkeğe doğa tarafından daha fazla fiziksel güç verildiğini kabul etmiş olan düşünür bu konuyu şöyle ifade etmektedir:

“(i) Doğa, kadının rahmine onun en değerli rehinini, yani türün üremesini ve kendisini sürdürmesini sağlayan embriyo şeklindeki türü emanet ettiğinden, doğa embriyonun korunmasıyla ilgilendi ve korkuyu, yani fiziksel yaralanma korkusu ve benzer tehlikelere karşı ürkekliği kadının karakterine yerleştirdi. Bu zayıflık temelinde kadın meşru olarak erkekten koruma talep eder.”²⁹²

Fakat diğer taraftan doğa, insan türüne sosyallik ve nezaket gibi yetileri aşlamak istediğinden kadını bu yetilerle donatmış ve onu “...konuşma ve ifadede alçakgönüllülük ve belagat yoluyla bu cinsi erkeklerin hâkimi yaptı.”²⁹³ Kadınlar böylece erkeği kendi yönetimi altına aldı ancak bu yönetim ahlakın kendisi değil ahlaka hazırlık ve giriş eğitimidir.²⁹⁴ Dolayısıyla kadından beklenen toplumun düzeltilmesi ve yetiştirilmesi işidir. Bunun içinde kadın doğurduğu çocukları yetiştirmeli, onlara görgü kurallarını öğretmeli ve çocukları aracılığıyla da bu kuralları topluma yansıtmalı ve öğretmelidir.

Kant, sık sık kadınların doğasını duygular ile bağdaştırmaktadır. Eserlerinde kullandığı ifadelerde kadını duyguları ile eylemde bulunan varlıklar olarak nitelemektedir. Bilindiği üzere Kant’ın ahlak yasasında ahlaki

²⁹⁰ A.g.e., s. 274.

²⁹¹ A.g.e., ss. 276-277.

²⁹² A.g.e., s.277.

²⁹³ A.g.e., s.277.

²⁹⁴ A.g.e., s.277.

eylemen temelinde duygular yer almamaktadır. Bu bakımdan kadının aklını kullanarak ahlaki eylemde bulunması erkeğe göre oldukça zor bir konumdur. Tüm bu veriler ışığında kadının erkek karşısında aklını kullanmada yetersiz olarak görülmesi ve duygusal yönünün ağır basması onun ahlak yasasına uygun eylemde bulunmasının zor olduğunu da bizlere yansıtmaktadır. Onun düşüncesinde kadınlar rasyonel yanı zayıf olan bireyler olduklarından özgürlüğü elde etmekte de zorlanacak olan insanlardır. Eserinde karaktere sahip olmanın “doğanın insanda ne yaptığına değil, insanın kendisinden ne yaptığına bağlıdır.”²⁹⁵ ifadesiyle insanın kendinde yaptığı şeyler ile bir karaktere sahip olup olmadığını ortaya koymaktadır. Kadın veya erkek doğalarının onlara verdikleri özellikler ile değil aklını kullanarak karaktere sahip olabilirler. Ancak burada Kant’ın kadınların doğası gereği duyguları ile hareket etme eğiliminde olduğu görüşünü hatırlatmak da yarar vardır. Ancak o açık olarak kadınların ahlaki eylemde bulunamayacaklarını dile getirmemiştir. Bunun yanı sıra kadınların akıldan ziyade duyguları ile hareket etme eğiliminde olduklarını ve akıllı duygularına oranla daha pasif kullandıklarını ifade etmeye çalışmış ve böylece ahlaki eylemde bulunmaya daha uzak bireyler olarak işaret etmiştir diyebiliriz.

Onun bazı pasajlarından şu sonuç çıkarılabilir: kadın boyun eğmeli ve erkek hükmetmelidir. Bu sav Kant’ın *Yaşamın Anlamı* eserinde ve *Antropolojisi*nde karşımıza şu cümlesi ile çıkmaktadır: “Kadın hükmetmeli, erkek yönetmelidir; çünkü eğilim hükmeder ve akıl yönetir.”²⁹⁶ Dolayısıyla güçsüz olan yönetilmelidir. Erkek yönetmeli ve akıl yönetir cümlesine baktığımızda burada erkek ve akıl kavramlarının tek bir ortak payda olan yönetme eyleminde birleştiklerine dikkat çekebiliriz. O halde erkek akli daha iyi kullanan taraf olduğundan yönetme eylemini de gerçekleştirmesi beklenen kişi olacaktır.

Tezin sınırları kapsamında şu noktaya dikkat çekilebilir: Platon, Aristoteles, Bacon ve Descartes’ta akıl erkeklik ile ilişkilendirilirken epistemolojik bir çerçevenin net bir şekilde çizildiğini ancak Kant’ta akıl

²⁹⁵ A.g.e., s.259.

²⁹⁶ Kant, *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, s.282; Kant, *Yaşamın Anlamı*, s.111.

erkeklik ile ilişkilendirilirken epistemolojik olmaktan daha ziyade ahlaki ve antropolojik belirlemelerin öne çıktığını söyleyebiliriz.

Ele alınan filozoflar değerlendirildiğinde denilebilir ki akıl ve doğa kavramları insan-erkek ve kadın arasında bir şema oluşturmaktadır. O halde “erkeklik” ile “akıl ideallerini” tartışmak aynı zamanda insan ve insan-dışı alan arasındaki ilişkiyi de tartışmaya açmak demektir. Çünkü bu kavramlar dışlanma biçimlerini yansıtan kavramlardır. Ayrıca bahsedilen erillik herhangi bir şekilde ele alınan salt basit bir erillikten ziyade bir efendi kimliği altında şekillenen bir erilliktir. Ancak Batı’nın bu cinsiyetlendirilmiş akıl idealleri aynı zamanda yalnızca toplumsal cinsiyet algısını değil; ırk, sınıf, tür, köken gibi dışlanma biçimlerini de içerisinde barındırmaktadır. Fakat ne yazık ki kadının insanlığının sorunsuz olduğunu düşünen yaklaşımlar insan kavramının da sorunlu olarak yansıtılmaya çalışıldığını görmekte başarılı olamazlar.²⁹⁷ Böylece bu önyargı, baskılanma ve ikincilleştirmeleri de çözüme kavuşturamazlar. Dolayısıyla bu bağlantılar kadın ve doğa arasındaki ilişkiselliğin görmezden gelinmemesi gereken bir sorun olduğunun ve bu sorunların da feminist düşünürler tarafından ele alınması gerektiğinin aslında bir başka gerekçesidir. Bu sebeple de eleştirel ve güncel bir feminizm yalnızca kadın sorununu ele alarak sadece kadın algısını değiştirmekle yetinmemeli, bunun ötesine geçebilmelidir. Bunun içinde kadın-erkek ve insan ideallerini sorgulamaya açması gerekmektedir. Kadının her bakımdan erkekle eşit kapasiteye sahip olduğu ve her ikisinin de insan olduğu vurgusunun yapılarak Batı kültürünün egemen eril söylemlerine meydan okunmalıdır. Bunun layıkıyla yerine getirilebilmesi için de egemen eril zihniyetin tahakküm biçimleri sorgulanmalıdır.

Temel sorun kadın-doğa özdeşliğinin kurularak her ikisinin de araçsallaştırılarak değersiz kılınmış olduğudur. Bu sebeple hem kadının hem de doğanın erkek egemen zihniyetten çıkarılması ve kurtarılması gerekmektedir. Doğanın ve kadının sömürü nesnesi haline getirilmesine yönelik feminist bir tartışma, feminist teori için temel önemde bir damarı oluşturmaktadır. Bu sorgulamayı gerçekleştirecek olan teori de

²⁹⁷ Plumwood, *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*, s.42.

“ekofeminizm” dir. O halde Őimdi ilk olarak feminist dűŐűnűrler ekseninde felsefe tarihinin cinsiyetli ayrımına yűnelik eleŐtirilerine ve űzűm űnerilerine yer verilecek ardından ekofeminist teorinin kadın-dođa űzdeŐliđine ve her ikisinin de sűműrű nesnesi haline getirilmesine nasıl meydan okuduđu gűsterilmeye çalıŐılacaktır.

III. BÖLÜM

AKLIN ERİLLİĞİ SORUNUNA FEMİNİST FELSEFENİN BAKİŞINDAN BİR YAKLAŞIM

3.1. Feminist Felsefenin Cinsiyetli Ayrıma Eleştirileri

Çalışmanın bu bölümüne kadarki kısmında özellikle yansıtılmaya çalışılan fikir, felsefi düşüncenin şekillenmesinde erkek egemen zihniyetin baskın rol oynamış olduğudur. Klasik felsefe tarihi kategorisindeki herhangi bir esere bakıldığında yazarın temel derdinin felsefenin temel problemlerini ortaya koymak olduğu açıkça görülebilir.²⁹⁸ Böylesi bir çalışmadan okurun beklediği; Batı uygarlığının üst düzey düşünme becerilerine sahip mükemmel zihinleri ile temaşa edebilmek, felsefenin temel kavramlarını, sorularını, içerisinde barındırdığı farklı yaklaşımları ve düşünce tarihini öğrenmek olabilir. Ancak okuyucuların karşılaştıkları tüm o zihinler erkektir. Çünkü kadının felsefe tarihinde bir adı yoktur.²⁹⁹

“(...) kadın, erkek- filozofun düşüncesinin konusunu oluşturduğu kimi zaman ve durumlarda pasif bir nesne düzeyine indirgenerek pseudo/ sahtel/ yanlış/ yalan “var-edilmeyle” yaratılır; aynı Pandora’nın yaratıldığı gibi. Pandora “çakma” biridir; kendisi için var-olmadığı gibi, tam tersine, başkalarının amacı uğruna başkaları tarafından “oluşturulmuştur.”³⁰⁰

Klasik felsefe tarihine baktığımızda mitlerin ve metaforların çoğu kadın imgesi ile oluşturulmuştur. Dahası bunlar ‘**oluşturulmuş**’ kadınlardır. Aynı durum felsefi söylem için de geçerlidir denilebilir. Bu “var-edilme” sürecinde kadına yüklenen ve tüm Batı uygarlığı tarafından da kabul görülen bir takım olumsuz niteliklerin mevcut olduğu ortadadır. Bu olumsuz niteliklerin en başında gelenler şöyledir; kadınlar aşırı duygusal varlıklardır ve doğal olarak duyguları ile hareket etme eğilimi gösterirler (*duygusallık*), akıl ve doğa dikotomisinde kadınlar doğaya daha yakındır dolayısıyla felsefe

²⁹⁸ Hatice Nur Erkızan, “Felsefe ve Feminizm: Prologos (Prologue)”, *Özne 18.Kitap- Felsefe ve Feminizm*, der. Hatice Nur Erkızan, Konya: Çizgi Kitabevi, Bahar 2013, s.7. Bundan sonraki dipnotlarda bu makale için Prologos (*Prologue*) kısaltması kullanılacaktır.

²⁹⁹ A.g.e., s.7.

³⁰⁰ A.g.e., s.7.

tarihinde pek çok düşünür -ki tezin ikinci bölümünde göstermeye çalıştığımız düşünce bu yöndeydi- akıl sahibi varlıklar olarak erkeği işaret eder. Böylece kadınlar *akıl-dışı* olarak görülür; aklın, erkeğin temsil ettiği her alanın da böylece dışına itilir. Yine aynı perspektife göre kadınlar kendi kendine yetebilen varlıklar değildir. Çünkü zaten kendileri için değil başkaları için oluşturulmuşlardır. Dolayısıyla klasik düşünce, kadınları hem ontolojik alanda hem metafiziksel alanda yok görme eğilimindedir. Böylece kadın silik bir imge olarak, yalnızca ihtiyaç olduğunda varlığı göz gönünde bulundurulan bir varlık olarak konumlandırılır. Kadın kendi varlığı için bir amaç olmamakla birlikte başkaları tarafından amaç olarak kullanılmış ve ilinekselleştirilmiştir. Kadına karşı oluşturulan bu yanlı-‘ş’ tavırlar kadınların potansiyelinin görmezden gelinmesine zemin hazırlayarak birer obje gibi görülmelerine neden olmuştur. Ayrıca kadına karşı oluşturulan bu yanlı tavırlar felsefe ve düşünsel söylemlerinde içerisinde kendini somutlaştırmayı başarmış, kadının “ikincil ve pasif” şeklinde anılmasına hizmet ederek kültürün şekillenmesinde kadına yüklenen olumsuz düşüncelerin meşrulaşmasını sağlamıştır. İkinci bölümde gösterildiği üzere filozoflar kadını tarihi süreç içerisinde belirli semboller üzerinden tanımlamışlardır. Cinsiyetler üzerine görüşlerinde erkeği üstün ve temel varlık, kadını ise aşağı ve ikincil statüde varlık olarak sembolize etmişlerdir.³⁰¹ Kadın, erkeğin eksiği olarak düşünüldüğünden kendisi olmak bakımından değil, fakat erkek üzerinden erkeğe indirgenerek tanımlanmıştır. “O halde söz konusu ikilik yalnızca bir’i gösterir. Bununla birlikte ataerkil sembolik sistem, kendisini diğer cinsiyeti dışlayarak kurduğunu gizler.”³⁰² Bunu yaparken de felsefi imge ve sembollerden yararlanır. Filozofların çoğu felsefenin merkezinde yer alan akıl, nesnellik ve evrensellik gibi kavramları hep erkeklik ile anmıştır. Bu noktada tezimizin de ana temasını oluşturan ve özellikle insanın diğer canlılardan ayırt edici en temel özelliği olarak kabul gören aklın tek sahibiymiş gibi davranan erkek, gizil bir biçimde kadını duygusal olarak tanımlamış, onu duygusal alan ile eş tutarak kadını evrensel insan tanımının dışına itmiştir. O halde insan olmak beraberinde akıllı olmayı da

³⁰¹ Stone, *Feminist Felsefeye Giriş*, 188-189.

³⁰² Zeynep Direk, *Cinsel Fark*, s.220.

getirmektedir. Ancak akıl erkeklik ile anılan bir özelliktir. Bu nedenle nasıl ki duyguların akıl tarafından dizginlenmesi gerekiyorsa, duysal alanla ilişkilendirilen kadının da aklın tek sahibi olarak görülen erkek tarafından kontrol edilmesi gerekmektedir.

Bizim dilimizde duygusallık kavram olarak olumsuz bir niteliği barındırmasa da bu durum Eski Grekçede hiç de öyle değildir. Öznenin karşısında nesne olarak var olanı, akla karşı duysal olanı, etkinliğe karşı edilgen olanı, akıl-dışı olanı ifade eden terimler “*paskhein (etkilenme, acı çekme, hissetme)* ve *pathos*’dur; yani, *duygu, acı, keder, kötü talih* gibi olmak üzere, genel olarak, duygulanım-ları/ etkilenimleri ifade eder.”³⁰³ Bu anlamları itibari ile o, Yunanca *poiesis* yani “*üretme, meydana getirme*”³⁰⁴ ve *energeia/entelekheia*’nın (*etkin ilke, etkinlik, kendi ereğine sahip olan*)³⁰⁵ karşıtıdır. Bu bahsetmiş olduğumuz etkinlik ve edilginlik karşıtlığı aslında tüm bir Batı uygarlığı söyleminde duygu ve akıl karşıtlığına ihale edilmektedir. O halde doğal sonuç; insanın kadın ve erkek olarak bölünmesidir ve bu bölünme biyoloji, fizik, metafizik, ahlak, siyaset, politika ve daha pek çok alanda açık veya gizli olarak kendini gösterir.³⁰⁶

Feminist epistemolojinin de üzerinde durduğu ve sorgulamaya çalıştığı temel meselelerden biri budur. Çünkü onlara göre bilgi hiç de öyle cinsiyetsiz özneler tarafından ortaya konulmuş olan bir şey değildir. Bu açıdan onlar bilen öznenin tarafsız olmadığını ve hatta daha ileriye giderek cinsiyetsiz olmadığını savunurlar. Dolayısıyla; felsefe her şeyden bağımsız olarak düşünebileceğimiz, mutlak olarak nesnel bir zeminde oluşturulmuş evrensel bir düşünceler kümesi değildir. Felsefe, aslında içinde bulunduğu dönemin özelliklerine göre, o dönemin sosyal ve kültürel ortamına göre kendini hep yeniden kurar. Bu açıdan da tarihsel olarak seyri vardır. O halde her felsefi söylem var olmanın olumsal boyutlarında (tarihsel, sosyal, kültürel) kendini gösterir. “Ancak var-olmanın olumsal boyutları ve etkileri/belirlenimleri özellikle felsefe tarihçileri ve felsefede gelenekleri ele alıp inceleyenler

³⁰³ Erkızan, “Prologos (Prologue)”, s.8.

³⁰⁴ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.693.

³⁰⁵ Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, s.64.

³⁰⁶ Erkızan, “Prologos (Prologue)”, s.8.

tarafından görmezden gelinmiştir.”³⁰⁷ Batı felsefe geleneğinin kurucu öğeleri, Antik Yunan’da yüksek bir sınıfsal statüye sahip olan ve beyaz ırka mensup erkekler olarak karşımıza çıkar.

*“O nedenle, feminist felsefecilerin belirttiği gibi, evrensellik ve objektiflik kavramları sınıfsal, kültürel, tarihsel bir bakış açısından yeniden ele alınarak soruşturulmak zorundadır; çünkü evrensellik ve objektiflik bir sınıfın, bir ırkın ve bir cinsin diğerlerini kendi öznelliğinde silmenin, yok etmenin ve çarpıtmanın birer aracı olabilir.”*³⁰⁸

Bu konuda önemli denebilecek bir zamandan beri feminist filozoflar Batı uygarlığı felsefesi ve felsefe tarihini bu eleştirel bakış açısıyla yeniden ele almaya çaba göstermektedirler.

‘1. Dalga’ feministler olarak adlandırılan ve 19. yüzyıl kadın hareketinin şekillenmesinde öncü rol oynayan kimi düşünürler, kadınlara yönelik cinsiyet ayrımcılığını felsefede genel kabul görmüş olan pek çok filozofun eserleri üzerinden düşüncelerini irdeleyerek sorunsallaştırmışlardır. Kadınların felsefi gelenek içerisine dahil edilmemesinin altında yatan sebepler incelendiğinde bunların tesadüfi olmadığı, kadınların felsefe metnindeki temsil edilme biçimleriyle doğrudan ilişkili olduğu ve bunun felsefi akıl yürütme ile doğrudan ilintili bir sorun olduğu gözlenmiştir.³⁰⁹ Buna verilebilecek örneklerden biri Wollstonecraft’ın Rousseau üzerine yazdıklarıdır. Wollstonecraft, Rousseau’nun belirttiği gibi kadınların ve erkeklerin birbirinden çok farklı düşündükleri fikrine katılmamış³¹⁰ ve bu bakımdan da aklın her insanda aynı olduğu görüşünü savunmuştur. Bu sebeple ısrarla vurgu yaptığı şey eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasıdır.³¹¹

³⁰⁷ Erkızan, “Prologos (Prologue)”, s.8.

³⁰⁸ A.g.e., ss. 8-9.

³⁰⁹ Genevieve Llyod’un “*Erkek Akıl*” isimli eseri felsefe tarihinde aklın cinsiyetli olduğuna yönelik eleştiriyi gözler önüne seren bir eserdir. Bu eserde Llyod aklın erkeksi olduğu meselesini birtakım metaforlar ile ortaya koymaya çalışır. Felsefe tarihinden kadınların silinmesinin asıl sebebi kadın düşmanlığının ötesinde olan aklın erkeksiliği meselesidir. Eski felsefecilerin kadınların karakterlerinde bir eksiklik olduğunu benimsemelerinin daha ötesinde olan bir şey vardır. Çünkü onlar kadınların erkeklerden daha az rasyonel olduğunu düşünmekteydiler. Ve rasyonalite ideallerini de erkek paradigması ile eşleştirerek formüle etmişlerdi. Değerli olan her şey erkeklik ile eşleştirilmiştir. Bunun aşağısında sayılan şeylerde kadınla. Örneğin; benlik erkek ile eşleşir öteki kadınla, akıl erkek ile eşleşir akıldışılık kadınla. “... kadınsı özelliklerin erkeğe ait, insani üstünlük normlarına göre daha aşağı – ya da aşırı kurnaz bir biçimde- “tamamlayıcı” – sayılması, sadece bir rastlantı olmasa gerek.” Llyod, *Erkek Akıl*, s.141.

³¹⁰ Bkz. Wollstonecraft, *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*, ss.124-125.

³¹¹ A.g.e., s.14.

Böylece kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin çözüleceğine inanmaktadır. Benzer şekilde Mary Astell de kadınların erkekler tarafından tahakküm altına alınmalarını analiz etmiş ve eğitim enstitüsü fikrini öne çıkararak bir çözüm sunmuştur.³¹² “Eğer Tanrı kadının anlayış yeteneğini kullanmasını istemeseydi, ona bunu vermezdi; çünkü o, hiçbir şeyi boş yere yapmaz.”³¹³ Dolayısıyla bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Astell, kadınların da erkekler ile eşit derecede rasyonelliğe ve anlama kapasitesine sahip olduğunu savunmuştur. Kadının akılsal bir varlık olmadığı ve düşünsel aktivitelere elverişsiz olduğu önyargılarına karşı çıkmıştır. “Astell, kadınların *benliklerinin* toplumsal gelenekler ve eğitim eksikliği tarafından değiştirilip bozulduğunu ...”³¹⁴ düşünmüştür. Bu sebeple de kadınlara eğitim almaları gerektiğini önermiştir. Kendisi *empirizm* akımından etkilenmiş ve bilginin kaynağının deneyimler olduğunu savunmuştur. Çünkü Astell’e göre “... deneyim bize, erkeğin ve kadının aynı şekilde usla donatılmış varlıklar olduğunu öğretir veya öğretmesi gerekir.”³¹⁵ Ona göre tüm zihinler birbirine eşit derecede değildir ve kapasiteleri de birbiri ile aynı değildir. Ancak, “zihinler arasındaki eşitsiz kapasiteler cinsiyetlendirilmemiştir; kadın ve erkek rasyonellikte ve erdemli olabilmekte doğuştan eşittir.”³¹⁶ Dolayısıyla kadınların sahip olduğu eksiklik akılsallık değil, almadıkları eğitimidir. Eğitim eksikliği ise kadınların eleştirel düşünme becerisinin gelişmesi açısından büyük bir engeldir. Bu aynı zamanda kadınların sürekli bir kısır döngü içerisinde kalmalarına da sebebiyet vermektedir. Çünkü ancak eleştirel düşünme ile kadınlar ne olduklarının bilincine varabilir ve ne olmak istediklerini sorgulayabilirler. Böylece kadın bu sorgulamayla birlikte kendiliğinin bilincine ulaşabilir ve erkeğin ardından çıkarak bağımsızlığını ortaya koyabilir. Wollstonecraft ve Astell kadınların erkeklerle aynı eğitimi almaları durumunda, erkeklere boyun eğmekten kurtulacaklarını

³¹² Rebecca Buxton ve Lısa Whiting, *Felsefenin Kraliçeleri: Felsefe Tarihinde Kadın Filozoflar Nerede?*, çev. Muhlis Ünal Salman, İstanbul: Epsilon Yayınevi, 2023, s.53-54. Bundan sonraki dipnotlarda bu eser için Felsefenin Kraliçeleri kısaltması kullanılacaktır.

³¹³ Marit Rullmann, *Kadın Filozoflar: Antikçağ’dan Aydınlanmaya Kadar*, çev. Tomris Mengüşoğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1996, s.228.

³¹⁴ Buxton ve Whiting, *Felsefenin Kraliçeleri*, s.53.

³¹⁵ Ingeborg Gleichauf, *Anlamak İstiyorum: Kadın Filozoflar Tarihi*, çev. Leyla Uslu, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2007, s.61.

³¹⁶ Buxon ve Whiting, *Felsefenin Kraliçeleri*, s.52.

savunmuşlardır. Ayrıca Wollstonecraft ve Astell'in dışında Sarah Grimke de akıl ve zihinsel yetiler bakımından cinsiyetler arasında bir farklılık bulunmadığını vurgulamıştır.³¹⁷ Kadınlar eğitimde fırsat eşitliğinden yararlanabildiklerinde erkeklerle aralarında varmış gibi görünen düşünme farklılıklarını giderebileceklerdir. Böylece hapsedildikleri özel alandan da kurtulabileceklerdir.

Elbette feministlerin eleştirileri yalnızca bunlar ile sınırlı değildir. Daha önce cinsel fark başlığında ele alındığı üzere kimi düşünürler bu dikotomik ayrımların kaynağının dilde yattığını düşünmekteydiler. Irigaray fark feminizminin önemli düşünürlerinden biridir. O bir devrim yaparak cinsiyet farklılığı kültürüne bir geçiş sağlamak ister. Çünkü sahip olan toplumsal düzen ataerkil bir düzendir ve burada da tek bir cinsiyet hakimdir ki o da erkeklerdir. Dolayısıyla dişi cinsiyet farklılıklarının ortaya çıkması, kendini belli etmesi, toplumsal, kültürel ve evrensel bir şekilde var edebilmesi mümkün değildir. Irigaray'ın cinselliğe, fallus merkezli söylemlere karşı çıkışı daha çok dil üzerindendir. Ancak özne olarak kadını yerleştirmek Irigaray felsefesinde sadece dile indirgenmemelidir. O aynı zamanda yeni bir toplumsal yapıya da vurgu yapar ve farklılık kültüründen bahseder. Kadının kendini bir özne olarak ortaya koyabilmesi için eril söylemleri değiştirmesi gerektiğini savunmaktadır.

Yine benzer şekilde Butler'a göre de özne olmanın koşulu dilde var olmaktır. "Özne, bireyin anlaşılabilirlik kazanmasının ön koşuludur."³¹⁸ Ama aynı zamanda dil insanlar tarafından oluşturulan bir olgudur. Bir kimseye verdiğimiz isim onun toplum içerisinde yer edinebilmesini sağlayan bir ön koşuldur. O halde erkek ve kadın kategorileri de doğallıktan ziyade oluşturulmuş unsurlardır. Feminizmin öznesi olan kadın da ona göre kurulmuş bir idealdir. Dolayısıyla Butler da linguistik/dilsel söylemlere vurgu yapmakta ve kimliği inşa edenin dilsel yapı olduğunu düşünmektedir.

Buraya kadar kısaca feminist filozofların eğitim ve dilsel söylem üzerinden geliştirdikleri eleştirilere yer verilmiştir. Bunun amacı bir sonraki

³¹⁷ Sevim, *Feminizm*, s.56.

³¹⁸ Derya Aybakan Saliya, *Judith Butler ve Postmodern Feminizm* (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2013, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 333909), s.54.

bölümde kadın-doğa ve erkek-akıl ilişkiselliği bağlamında eko-feminist eleştirileri ele alırken ekofeminizmin kuşatıcı olacak şekilde farklı yaklaşımlarına (kültürel, liberal, sosyalist...) yer verilecek olmasıdır. Ekofeminizm, kadın-doğa ilişkisini serimlerken aynı zamanda özel-kamusal ayrımına, kadının görünmeyen emeğine, dilsel söylemlerin doğa ve kadını benzeştirmesi ile toplumsal cinsiyete yönelik imgelerin ortaya çıkmasına da değinmektedir. O halde şimdi, ekofeminizm çerçevesinde kadın-erkek-doğa ve akıl kavramlarının nasıl ele alınıp irdelendiğine bakmak gerekmektedir.

3.2. Akıl-Doğa Karşıtlığının Eko-feminist Eleştirisi

Tarih boyunca mitlerde, destanlarda, felsefi metinlerde kadın ve doğa arasındaki benzerlik betimlemeleri üzerine söylemlere hep rastlanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde detaylı olarak ele aldığımız düşünürlerde de görmüş olduğumuz üzere doğa hep kadınlık ile akıl ise erkeklik ile anılmıştır. 17. yy.'ın önemli düşünürlerinden olan Bacon'da doğanın dişil, bilimin eril karakter ile tasnif edildiğini ve kadınsı doğa nitelemelerinde sık sık bulunduğunu hatırlatmak da fayda var. Ayrıca Bacon için insanlar doğayı anlayabildiğinden ona hükmederler çünkü onun düşüncesinde bilgi gücü yansıtır. Dolayısıyla doğanın tahakküm altına alınmasından bahseder. Önceki bölümlerde de değinildiği üzere kadının ötekileştirilmesi, doğa ile eş tutulması, ikincil karaktere bürünmesi ve böylece erkeğin kadından sürekli olarak üstün tutuluşu yeni bir olgu olmayıp karşıtlar tablosuna kadar götürülmüştür. Yine hatırlanmalıdır ki her zaman tablonun ilk kısmında yer alan üstün, ikinci kısmında yer alanlar değersiz görülmüştür.

Filozofların kadını ve doğayı ele alış biçimleri arasında benzerlikler bulunmaktadır. Onlar erkeği doğası gereği daha güçlü, hükmeden, aktif rol oynayan olarak ele alırken kadını ise doğası gereği pasif, kırılgan, itaat etmesi gereken kişiler olarak yorumlamaktadır. Benzer şekilde doğa da erkeğin denetimi altında ele alınmıştır. Dolayısıyla hem kadın hem de doğa sahip olunan ve sömürülen varlıklar olarak görülmüştür.³¹⁹ Böylece kadın ve doğa birbirine benzer varlıklar olarak ileri sürülmüş ve aynı kategoride yer almıştır.

³¹⁹ Direk, *Cinsel Fark*, s.64.

“Akıl ve doğa arasındaki ilişki, “kontrol et” ve “tahakküm kur” biçiminde devam etmektedir.”³²⁰ Kontrol eden güç erkek, kontrol edilen ise doğa yani kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı felsefinin cinsiyetlendirilmiş akıl ideallerinde andığımız Platon ve Aristoteles felsefesinde de akıl doğadan üstün tutulmuş ve hiyerarşik yapı devam ettirilmiştir. Kadın doğayla, erkek akıl ile ele alındığından dolayı doğa da erkek tarafından tahakküm nesnesi haline getirilerek sömürülmüştür. Bu durumun Aydınlanma çağında da devam ettiğini ve o dönemin düşünürlerinin de kadını ve doğayı ele alış biçimlerinin önceki dönemlerle benzer olduğunu söyleyebiliriz. Kadının doğa ve duygu, erkeğin ise akıl ile ilişkilendirilmesi ve kadının belirli amaçlarla araçsallaştırılması, ikincil olarak görülmesi bir süre sonra itirazları da beraberinde getirmiştir. Kadının doğayla özdeşleştirilmesi ve böylece ikisinin de tahakküm nesnesi haline getirilişi 18. yüzyıldan bu yana feminist teorinin odak noktası haline gelmiştir. 1970’li yıllardan itibaren ise ekofeminizm özellikle feminizm, barış ve çevre ekseninde bir gelişme göstererek doğanın tahribatı ve kadının nesneleştirilmesi arasında bir bağ kurarak her ikisini de erkek egemen zihniyetten kurtarma girişiminde bulunmuştur.

Ekofeminizm kavramı ilk olarak Fransız feminist Françoise d’Eaubonne tarafından 1974 yılında kullanılmıştır.³²¹ “D’Eaubonne’a göre, erkeklerin kadınları baskı altına almasıyla doğayı baskı altına alması arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır.”³²² Böylece d’Eaubonne kadın ve doğa üzerine kurulmuş olan tahakkümün araştırılmasının önünü açmıştır. Kendisine bu temel noktayı başlangıç olarak alan ekofeminizm ise “.... doğa ve çevreci yaklaşımı feminist bir perspektiften sunmayı amaç edinerek egemen ataerkil pratiklerde kadının ve doğanın ikincil anlamda araçsal bir konuma büründürülmesine tepki gösterir.”³²³ O halde ekofeminist teorinin temel amacı: “... tarihî süreçte

³²⁰ Hacı Özdemir ve Duygu Aydemir, “Ekolojik Yaklaşımlı Feminizm/Ekofeminizm Üzerine Genel bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihi Süreci ve Türleri”, *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, C.2, S.2 (2019), s.266.

³²¹ Donovan, *Feminist Teori*, s.396.

³²² İlkiz Saygılı, *Derin Ekoloji Perspektifinden Ekolojik Ütopylar: Kadınlar Ülkesi ve Ekotopya* (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022, (Tez No. 738291), s.22.

³²³ Ecem Çebi ve Elif Baş, “Ekofeminizm Bağlamında Charlotte Perkins Gilman’ın Kadınlar Ülkesi Eserinin İncelenmesi”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C.13, S.32 (2020), s.1623.

kadınlar ve doğa arasında kurulan bağlantıları ortaya koymak ve ortaya koyulan bu bağlantıların eleştirisiyle ataerkil tahakkümü zayıflatmak olmuştur.”³²⁴

Feminizm ve doğanın tahribatı arasındaki ilişkiselliği tartışmak isteyen feministler hem kadınlara hem de doğaya saygı duyulmasının gerekliliğine vurgu yaparken ezilenlerin de “hem kadınlaştırılmış hem de doğallaştırılmış”³²⁵ olduklarını ifade etmişlerdir. Kadın ve doğa erkek egemen zihniyetin hakimiyeti altında akıl-dışı, düzensiz ve kontrol nesnesi olarak düşünülürken erkek rasyonel ve kural koyucu olarak tasnif edilmiştir. Bu sebeple de tarih boyunca doğa ve kadın erkeğin düzenine göre işlemek zorunda bırakılmıştır. Ekofeministlere göre bu düzenleme erkeklere sahip olduklarından daha fazla güç yüklemiş ve erkeklik ile güç faktörü bir arada anıldıkça da kadının ve doğanın sömürü nesnesi olarak ele alınmasını sağlayan hiyerarşik yapı devam ettirilmiştir.

*“Erkek egemen toplumda var olan baskı aynı kadın üzerinde olduğu gibi çevre üzerinde de ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle hem doğa hem de kadın erkek egemenliğinden kurtarılmalıdır. Temelde var olan erkek egemenliğinin kadının üzerinden kaldırılmasıyla kadın özgürleşerek cinsiyet eşitsizlikleri sona erdirilebilecektir. Aynı şekilde doğa üzerindeki erkek egemenliğinin sona ermesiyle de doğanın özgürleşmesi ve ekolojik adalet sağlanacaktır.”*³²⁶

Doğanın tahakküm altına alınmasının en etkili sebeplerinden biri insanlar arasındaki tahakkümdür. İnsanın bir başka insanı kendisine itaat edecek konuma getirmesi ve bir tahakküm ilişkisi kurmasının ilk kurbanı kadındır. “Doğayı değersizleştiren bir uygarlıkta kadın doğanın imgesidir.”³²⁷ Kadınların ve doğanın tahakküm altına alınmasını meşrulaştıran ise Batı felsefesinin dikotomik anlayışıdır. Sözüünü ettiğimiz üzere Batı düşüncesinde akıl/doğa, erkek/kadın, özne/nesne, zihin/beden gibi pek çok dikotomik ayrım mevcuttur. Bu dikotomik ayrımlar bireylerin birbirlerine olan baskılamalarını da temsil etmektedir. Çünkü Plumwood’un da belirttiği üzere ilk kategoride

³²⁴ Özdemir ve Aydemir, “Ekolojik Yaklaşımlı Feminizm/Ekofeminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihi Süreç ve Türleri”, s.269.

³²⁵ Plumwood, *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*, s.34.

³²⁶ Seda Topgül, “Kadın ve Doğa İlişkisi: Ekofeminizm”, *Sosyoloji Dergisi*, S.27 (2012), s.74.

³²⁷ A.g.m., s.75.

yer alanlar üstün tarafta olanlardır.³²⁸ Bu dikotomik ayrımlar keyfi oluşturulmuş olabilir mi? Ancak erkeğin sürekli üstün, kadının ise sürekli aşağı olanlar ile eşleştirilmesi tesadüfi bir oluşum değildir. Bu dikotomiler arasında akıl ve doğa arasındaki karşıtlık en temel olanıdır.³²⁹ Bu sebeple ekofeministlerin temel hedef noktası Batı'nın dikotomi anlayışıdır. Bu minvalde düşünüldüğünde ekofeminist teorinin asli hedefi: "...insanlar ve doğa arasında Batı biliminin ikilikçi, nesneleştirici özellikleri ortadan kaldıran bir ilişki üzerine düşünmenin yeni yollarını oluşturmaktır."³³⁰

Ekofeministlere göre liberal, kültürel, radikal, marksist, sosyalist gibi teorilerin tümü kadın ve doğa ilişkisini ele almış ancak her biri yine içerisindeki dikotomik düşünceden kopamamıştır.³³¹ "... ya toplumsal olanı doğadan kopararak (sosyalist feminizm) ya da doğal olanı toplumsal olanı içine alacak şekilde biçimde genişleterek (kültürel feminizm) aynı ikiliğin iki karşıt kutbunda yer almışlardır."³³²

Ekofeministlere göre bu teoriler kadını ve doğayı ele alırken ikisi arasındaki bağlantıyı tam kuramadıklarından ya da ataerkilliği eleştirirken doğanın tahakkümünü göz ardı ettiklerinden dolayı içerisinde eksiklik barındırmaktadır. Bu eksiklikleri gidermek, insanın doğa üzerinde kurmuş olduğu hakimiyeti sonlandırmak ve ataerkinin doğaya uyguladığı tahakkümü feminizmin bir sorunu haline getirmek isteyen ekofeministler "... kadın ile doğa arasında bir özdeşim kuran ataerkil düşünceyi kadını ve doğayı kolektif bir şekilde hakimiyet altına aldığı gerekçesiyle eleştirir."³³³ Örneğin kültürel feministler kadının doğasını, duygularını yine ön plana çıkartmaya çalışırlar ve böyle yaparak da kadın ile doğayı kutsarlar. Ancak ekofeministlere göre kültürel feministlerin bu yaklaşımı kadın ile doğayı yine birbirine yaklaştırmakta böylece erkeği doğadan uzaklaştırmakta ve bunu yaparak da ataerkil baskılamanın kaynağı olan dikotomik düşünceyi besleyip devam ettirmektedir. Plumwood bu görüşü "eleştirmeksizin tersine çevirme

³²⁸ Plumwood, *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*, s.69.

³²⁹ A.g.e., s.69.

³³⁰ Donovan, *Feminist Teori*, s.400.

³³¹ Fatmagül Berktaş, "Ekofeminizm ya da Yüreğin İyimserliği", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, C.0, S.4 (2012), s.75.

³³² A.g.m., s.75.

³³³ Serpil Durğun, "Ekofeminizm Perspektifinden Kartezyen Düalizm Eleştirisi", (Yayımlanmamış Bildiri), *I. Dünya Kadın Konferansı Ankara (7-8 Mart 2020)*.

feminizmi”³³⁴ olarak adlandırır ve bu düşüncüyü de kadınların baskılanmasının devamı olarak nitelendirir. Kadın olanın ve doğanın değerini tersine çevirme girişiminde bulunan kültürel feministler dikotomi kavramını yine merkezi planda tutarlar.³³⁵ Plumwood’a göre, “İkicilik, birbirine karşıt kavramların (örneğin eril ve dişil toplumsal cinsiyet kimliklerinin) tahakküm ve tabi kılma yoluyla karşı olumsal ve dışlayıcı olarak kurgulandığı süreçtir.”³³⁶ Yine ona göre liberal feministler kadın = doğa varsayımını reddederler ancak onlar da doğanın veya kadının akıldan daha aşağı görülüp dikotomik bir şekilde tanımlanmasını eleştirmezler.

“... liberal feminizm, ... geleneksel kadınlık modelini ve kadınların gerçek anlamda insanlıktan dışlanmasını reddeder. Sorunu, ... sadece kadınları doğa alanından koparmak istemesidir. Bunu yaparken de ne do alanının aşağı olduğu varsayımını ne de eril insan modelini öne çıkaran ikici varsayımları ... sorgular.”³³⁷

Dolayısıyla ne kültürel ne de liberal feminizm asıl sorunun dikotomi anlayışı olduğunu görememiştir. Plumwood’a göre bu dikotomik yapılanmalar iktidar tarafından oluşturulan bir süreçtir. İkicilik, “... efendi ve köle, sömürgeci ve sömürgeleştirilen, sadist ve mazoşist, bencil ve kendini hiçe sayan özgeci, erkek ve dişi, insan ve doğa.”³³⁸ gibi varolan her şeyi ikiye bölmekte ve böldüğü şeylerin iki yanını da çarpıtmaktadır. Bu sebeple ona göre yapılması gereken şey dikotomi fikrinin ortadan kaldırılmasıdır. Ekofeministler, kadın ve erkek arasındaki dikotomik anlayışların;

“Kadınları olumsuz anlamda doğayla, bedenle, halkın bilgisiyle, duygusuyla ve tinsellikte birlikte düşünülen özel bir dünyaya hapsederek, erkeklerin kültürü, zihni, bilimi, akli ve materyalizmi somutlayan kendi imgeleriyle düzenledikleri tek boyutlu bir kamusal dünya doğurduğunu ileri sürmektedirler.”³³⁹

Bu sebeple tüm ikili karşıtlıklar son bulmalı ve ikinci plana atılarak ezilen tüm grupların hak ettiği değerde olabileceği yeni bir düzene geçilmelidir. Bu konuya ilişkin olarak Pelin Kümbet *Ekofeminizm: Kadın, Kimlik ve Doğa*

³³⁴ Plumwood, *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*, s.51.

³³⁵ A.g.e., s.51.

³³⁶ A.g.e., s.51.

³³⁷ A.g.e., s.54.

³³⁸ A.g.e., s.52.

³³⁹ Mary Mellor, *Sınırları Yıkarak: Feminist, Yeşil Bir Sosyalizme Doğru*, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı, 1993, s. 73.

başlıklı yazısında ekofeminizmin temel dinamiğini şöyle açıklamaktadır: “ikili karşıtlıkların var olmadığı bir düzen elde ederek, doğanın ve kadının yanı sıra, karşıtlıkların ikinci tarafında kalan ve baskılanan olguları hak ettikleri değere kavuşturan bir sistem oluşturmaktır.”³⁴⁰ İkililik fikrinin ortadan kaldırılmasının gerekliliğini vurgulayan feministler yeni bir teorelin varlığına ihtiyaç olduğunu ve bunun da dönüştürücü feminizm olduğunu düşünürler. Ekofeministlere göre konfor alanından uzaklaşmaları gerekenler çok basitçe insanlar değil ama erkekler ve onların yarattığı hegemonik dünya anlayışlarıdır. “Hiyerarşik ve düalist düşünce, ekofeministlerin özellikle hedef aldıkları eril dünya görüşünün bir boyutudur”³⁴¹ şeklinde ifade eden bu yaklaşımın temel tezi, ataerkil değerler kümesinden düşünmeyi bir kenara bırakarak yeni terimlerin icat edilmesi ve egemenlik anlayışına dayanan dikotomik anlayışın sona erdirilmesidir.³⁴² Bu yaklaşım insanların bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmasına, dayanışma düşüncesinin yerleştirilmesine ve farklılıklara vurgu yapmaktadır. Bu sebeple de çoğulcu, kapsamlı ve herkesi içerisine alan bütüncül bir bakış açısının geliştirilmesi fikrine dayanmaktadır.

Karen J. Warren ve Plumwood tarafından geliştirilen bu yaklaşım doğrultusunda, Wilson ekofeminizmin üç temel varsayımından bahseder. Bunlar; “(1) kadın ve doğa arasında bir bağlantı vardır; (2) dönüşümsel feminizm, ekofeminizmin teorik halidir; (3) dönüşümsel feminizm normatif düalizmlerin bir eleştirisidir.”³⁴³

Ayrıca, bell hooks’un da aşağıdaki ifadesinde sunduğu ifadeler dönüşümsel feminizmin ilk öncülünü oluşturur:

“Tüm baskı doktrinleri (ırkçılık, cinsiyetçilik, sınıfçılık, doğacılık, fiziksel engelli olan insanlara karşı önyargılı olma vb.) birbirine bağlanmıştır ve normatif, hiyerarşik ve düalistik düşünme (beyazlar siyahlardan, erkek kadından, üst sınıflar alt sınıflardan, kültür doğadan

³⁴⁰ Pelin Kümbet, “Ekofeminizm: Kadın, Kimlik ve Doğa”, *Ekoleştirir: Çevre ve Edebiyat*, ed. Serpil Oppermann, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2012, s. 182.

³⁴¹ Donovan, *Feminist Teori*, s.400.

³⁴² A.g.e., s.400.

³⁴³ Holly L. Wilson “Ekofeminizm Perspektifinden Kant’ı Yeniden Düşünmek”, çev. Gamze Keskin Yurdakurban, *Özne Felsefe ve Bilim Yazıları (Feminizm ve Felsefe)*, 18. Kitap, (2013), s.177-178.

ve sağlıklı olanlar engellilerden üstündür) kadına baskıyı mümkün kılmaya devam eder.”³⁴⁴

Görüldüğü üzere dönüşümsel feminizm kadın ve doğa arasında kurulan bağlantıyı ortaya koymak için “normatif düalizmi” ataerkil eleştiri ile ilişkilendirir.³⁴⁵ Ataerkillik eleştirisinde öncelikle doğa-kültür karşıtlığı yani doğayı kültürünün altında konumlandıran geleneksel doğa anlayışına karşı bir eleştiri getirir. Geleneksel doğa anlayışında kadın da erkeğin altında konumlandırılmakta ve pasif olarak nitelendirilmektedir. Bu anlayış hem doğanın hem de kadının tahakküm altında tutulmasını meşrulaştırmaya yöneliktir. Bu nedenle Keller’e göre asıl sorun “doğanın değil hegemonyanın ehlileştirilmesi”³⁴⁶ ya da bunun tamamen ortadan kaldırılmasıdır.

Dönüşümsel feminizme göre düalizm anlayışı insan ve doğa arasındaki ilişkiselliği ortadan kaldırmakta bunun yerine insan ve doğa karşıtlığını ele alarak ayrılık düşüncesini beslemektedir. Ancak dönüşümsel feminizme göre insan doğanın bir parçasıdır. Bu sebeple insan ve doğa arasında bir bağ kurulmalı, doğa bir makine gibi okunmamalı ve ikisi arasında bir dayanışma sağlanmalıdır. Bunun için de insan ve doğayı birbirinden koparan dikotomik düşünceyi sonlandıracak yeni bir doğa ve insan anlayışına ihtiyaç vardır.

Ekofeminizme göre yapılması gereken yeni bir yaklaşımla kadın ve doğa ilişkisini ele almaya çalışmaktır. Ekofeminizm kadını sürekli baskı altında tutmaya çalışan anlayışın doğayı da kontrol altına almaya çalışmasının ekolojik sorunlara yol açtığını iddia etmektedir. O halde kadın ve doğaya yönelik sorunlar birlikte ele alınmalı ve erkek egemen sistemden kurtarılmalıdır. Onlara göre kadın ve doğa üzerindeki meseleler ancak bu şekilde çözüme kavuşabilecektir.

Ekofeminizm de feminist bir akım olarak tıpkı feminizmin kendisinde olduğu gibi içerisinde farklı yaklaşımları barındırmaktadır. Bunlar; sosyalist, liberal, toplumsal ve kültürel ekofeminizm anlayışlarıdır.

³⁴⁴ bell hooks, “Feminism: A Transformational Politic,” in *Talking Feminist- Thinking Black*, Boston: South End, 1989, p.19’den aktaran Holly L. Wilson “Ekofeminizm Perspektifinden Kant’ı Yeniden Düşünmek”, s.182.

³⁴⁵ Wilson, Holly L. “Ekofeminizm Perspektifinden Kant’ı Yeniden Düşünmek”, s.181.

³⁴⁶ Keller, *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim Üzerine Düşünceler*, s.213.

Liberal ekofeminizm genel olarak “İnsan ve doğa arasındaki ilişkilerin reformcu görüşlerle düzeltilebileceğini vurgulayan ekofeminizm türüdür.”³⁴⁷ Liberal ekofeministler temelde çevre sorunlarından bahsederler ve bu sorunların gelişmeye bağlı olarak ortaya çıktığını savunurlar. Onlara göre asıl sorun kadınların ekonomik ve eğitim açısından erkeklerle eşit fırsata sahip olamadıkları için kendilerini geliştirememiş olmalarıdır. Beauvoir, kadın ve erkeğin birbirinden biyolojik olarak farklı olduklarını ve bu farklılıkların da ancak erkeksi değerlere ayak uydurarak çözüme kavuşturabileceklerini düşünmüştür.³⁴⁸ Bu yaklaşım kadınların bedenlerini erkeksi bir yapıya büründürmeye çalışmaktadır. Böylece kadın ve doğa tahakküm altına alınmaya devam etmektedir. Liberal ekofeministler hem kadını eril bir kimliğe büründürmeye çalışmış hem de insanın doğaya karşı olan egemenliğini görmezden gelmiştir. Hatta Plumwood’un da belirttiği üzere üstün olanı aşağı olana bağlamış ve tahakküm ilişkisini daha da derinleştirmiştir.³⁴⁹ Liberal ekofeministlerin temelde savunduğu şey eğer erkeklerle kadınlar ekonomik ve eğitim açısından eşit fırsatlara sahip olurlarsa bu durumda çevre problemleri de aşılabilecektir.

Kültürel ekofeministler ise kadın ve doğanın birbirine eş tutulmasından kaynaklı olarak her ikisinin de ikinci olarak kodlanmasına karşı bir tepki olarak gelişmiştir.³⁵⁰ Kültürel ekofeministler aile içi ilişkilerin eril bir bakış açısı tarafından düzenlendiğini savunmaktadır. “Kültürel ekofeminist kuramcılarının çoğu toplumsal cinsiyet kimliği oluşumunun, biyolojik farklılıklardan ziyade toplumdan kaynaklandığını söylemektedir.”³⁵¹ Dolayısıyla kadınların karşılaştıkları sorunların da politik sorunlar olduğunu düşünmektedir.³⁵² Kadınlar kendilerine toplum tarafından verilen rolleri yerine getirmek zorunda bırakıldıkları için doğayla yakın temas halindedirler. Bu sebeple de egemen güçlere karşı koymak için mücadele etmeleri gerekmektedir.

³⁴⁷ Topgöl, “Kadın ve Doğa İlişkisi: Ekofeminizm”, s.76.

³⁴⁸ Günseli Tamkoç, “Ekofeminizmin Amaçları”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, S.4 (1996), s.80.

³⁴⁹ Plumwood, *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*, s.48.

³⁵⁰ Tamkoç, “Ekofeminizmin Amaçları”, s.80.

³⁵¹ Topgöl, “Kadın ve Doğa İlişkisi: Ekofeminizm”, s.77.

³⁵² A.g.m., s.81.

“Hindistan’da 1972-78 yılları arasında gerçekleştirilmiş olan Chipko Hareketi bu karşı durmanın en ünlü örneği sayılabilir. Bu hareket Hindistan kültüründen ağaç tanrısına dua edildiği çok eski bir geleneğe dayanmaktadır. (...) Para getiren ürünlerin yetiştirilmesi için yapılan tarımsal girişimler toprak erozyonunu getirmiş ve ormanlar gerilemeye başlamıştı. Kadınların sürekli dayanışmaları, günlerce, aylarca ağaçların altında oturmaları sonucu yaşamlarının çok önemli bir parçası olan ormanları yok edilmemiş böylece bu hareket birçok başka bölgede sıçrayarak başarılı olmuştur.”³⁵³

Bahsettiğimiz bu hareket kadın ve doğa arasındaki birlikteliğin güzel bir örneğini bize sunmaktadır.

Toplumsal (sosyal) ekofeminizm Murray Bookchin’in toplumsal ekoloji düşüncesinden beslenmektedir. Bookchin’e göre doğanın tahakküm altına alınması insanın insana karşı uyguladığı tahakküm sonucunda ortaya çıkmıştır.³⁵⁴ Toplumsal ekofeministler insanlar arasındaki tahakküm ilişkileri son bulmadan doğanın sömürülmesinin de önüne geçilemeyeceğini düşünmektedirler. Bu sebeple de toplumdaki hiyerarşik düzen son bulmadan ne kadın ne de doğa özgürleşecektir. Dolayısıyla kadın ekolojik bir bakış açısı yürüterek mevcut sistemi değiştirmeye çalışmalıdır. Ayrıca merkezi yönetim yerine yerel yönetimlerin savunusunu yapan toplumsal ekofeministler böylece kamusal ve özel alan ikiliğinin son bulacağını savunurlar. Bu dikotomi son bulduğu takdirde kamusal alandan dışlanan kadın kamusal alanın içerisine katılabilecektir.

Sosyalist ekofeministler ise daha çok kapitalist sistem üzerinden bir eleştiri yürütmektedir. Batıda sömürgeciliğin yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte tarımsal faaliyette çok gelişmiş ve kadının rolü daha da kısıtlanmıştır. Kadın üretim sektöründen dışlanmış ev işlerine yönelmiş ve özellikle çocuk doğurma ve bakım görevleri ile anılmaya başlamıştır. Ancak kapitalist bir sistemde dünyaya yeni bir birey getirmek yerine yeni üretim (ürün) daha ön planda olduğu için kadın ikincil planda kalmıştır. Ancak kadının toplumsal sürece dahil olması yalnızca doğurganlığı bağlı değildir. Her ne kadar ev işlerindeki emek görmezden gelinse de aslında bunlar olmazsa olmaz asgari standartlardır. Ama kadın kendine yüklenen rolleri kabullendiği için bunların

³⁵³ A.g.m., s.83.

³⁵⁴ Murray Bookchin, *Toplumu Yeniden Kurmak*, çev. Kaya Şahin, İstanbul: Metis Yayınları, 1999, s.44.

farkına varılamamıştır. Sosyalist ekofeministler dünyanın sürdürülebilir olması için kadın ve erkek arasındaki iş olanaklarının eşitlenmesini, eşit işe eşit ücret anlayışını, kadınların standartlara erişimleri için çocuk gündüz bakımevlerinin yeterli düzeye getirilmesini ve kadınların doğum kontrolünden yararlanabilmesini hedeflemektedir.³⁵⁵

Özetle, ekofeminizm, kadın ve doğanın tahribatını, ikincil konuma getirilerek üzerlerinde tahakküm kurulmasını eleştirirken geleneksel eril akıl anlayışına da karşı çıkmıştır. Çünkü eril akıl kontrol, güç, üstünlük, sömürü ve baskı gibi kavramlarla ilişkilendirilerek ele alınmaktadır. Böylece eril akıl doğayı ve kadını tahakkümü altına alma, üzerlerinde güç elde ederek üstünlük sağlama ve sömürü nesnesi haline getirerek onları dilediğince kendi hizmetinde kullanma eğilimine katkı sunmaktadır. Doğa, doğanın sahip olduğu kaynaklar, kadın ve kadının bedeni eril aklın altında araçsallaştırılarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla ekofeminizm çevre ve cinsiyet eşitsizliği arasındaki ilişkiselliğe odaklanırken eril aklın doğa ve kadın üzerindeki etkilerini de eleştirmiştir. Erkek egemen zihniyet doğanın tahakküm altında tutulmasını besleyen yaklaşımlar sergilemektedir. Böylece doğanın tahribatına ve çevre sorunlarının artmasına da sebep olmaktadır. Burada şunu belirtmek gerekir ki doğayı kontrol altında tutanlar ya da onu tahakküm nesnesi haline getirenler yalnızca tek bir cinsiyete (erkek) indirgenemez. Erkeklerin yanı sıra ataerkil düşüncüyü besleyen, hegemonyaya destek veren ve doğanın sömürülmesine katkıda bulunan herkes ekofeminist düşünürler tarafından eleştirilir.

Ekofeminizm açısından baktığımızda erkeğin akılla özdeşleştirilmesi doğal olanın araçsallaştırılarak değersiz kılınmasına ve sömürülmesine yol açmaktadır. Çünkü eril akıl anlayışı doğanın, insanlığın elinde tutulması ve onlara hizmet etmesi gereken bir kaynak olduğu düşüncesini teşvik etmektedir. Böylece çevre sorunlarının derinleşmesine ve çevrenin istismara uğramasına neden olmaktadır. Dolayısıyla ekofeminizm aklın tek bir cinsiyete indirgenmesine karşı çıkarak kadınları da içerisine alan tüm

³⁵⁵ Tamkoç, “Ekofeminizmin Amaçları”, s.82.

canlıların ekolojik bir dengeye kavuşmasının gerekliliğini savunmaktadır. Bunun için de eşitlikçi bir dünya görüşü savunusu yapmaktadır.

Yapılması gereken yeni bir düşünsel sistemin inşa edilmesidir. Doğanın ve kadının tahakküm nesnesi haline gelmesi toplumdaki kaynaklanmaktadır bu sebeple ilk olarak toplumun değişime uğratılması gerekmektedir.

SONUÇ

Yüzyıllardır kadınların sahip oldukları akıl yetenekleri erkeklere oranla daha yetersiz olarak kabul edilmiştir. Kadınların beyinlerinin daha düşük nitelikli bir doğaya sahip olduğu iddiası eğitim, politika, bilim gibi entelektüel alanların erkeklere bırakılarak kadınların yalnızca üreme yetilerine odaklanılması gerektiğine dair ortaya atılan fikirlerin gerekçesi olarak kullanılmıştır.³⁵⁶ Klasik felsefe tarihi yazımında da erkek kadına kıyasla daha yüksek bir akli muhakeme gücüne sahip olarak görülmüş ve böylece kadın hem erkeğin hem de aklın karşısında konumlandırılmıştır. Bu sebeple bu çalışma da feminist bakış açısı gözetilerek klasik felsefe tarihinin kadim bir sorunu olarak görülen ‘cinsiyetlendirilmiş akıl idealleri’ problemi felsefe tarihinin mihenk taşları olarak nitelendirebileceğimiz filozofların eserlerinden hareketle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu amaç doğrultusunda üç bölüme ayrılmış olan çalışmanın ilk bölümünde feminizmin kavramsal çerçevesi ve tarihsel gelişimi ele alınmıştır. İlk bakışta klasik felsefe tarihinin cinsiyetli ayrımlarını anlayabilmek ve çözümleyebilmek için öncelikli olarak feminizm hakkında bilgi sahibi olunması ve tarihsel süreç içerisinde verdiği mücadelelerin incelenmesi gerektiği kanısı ile feminist kuramın ana hatları verilmiştir. Feminist kurama dair farklı yaklaşımların ve temel kavramlarının tezin asıl problemine geçmeden önce verilmesi erkek ve kadın arasındaki dikotomik ilişkilerin alt yapısının belirlenmesi ve klasik felsefe tarihindeki cinsiyetli ayrımların daha net anlaşılabilmesi için yol gösterici olmuştur. Feminizmin felsefeye kattığı yeni kavramlar başlığında ele alınan cinsiyet, toplumsal cinsiyet, beden ve doğum gibi kavramlar filozofların felsefe kanonu içerisinde kadınları ikincil varlıklar olarak kurgulamalarının ana zeminini oluşturduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Bu bakış açısı ile ele alınan ikinci bölümde ise klasik felsefe tarihinin önemli isimleri olarak nitelendirebileceğimiz Platon, Aristoteles, Bacon,

³⁵⁶ Gina Rippon, *Cinsiyetlendirilmiş Beyin: Kadın Beyni Efsanesini Paramparça Eden Yeni Sinirbilim*, çev. Murat Can Mutlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2023, s.29. Sonraki dipnotlarda bu eser için Cinsiyetlendirilmiş beyin kısaltması kullanılacaktır.

Descartes ve Kant'ın eserleri göz önünde bulundurularak bu düşünürlerin aklı hangi cinsiyetin yararına kurguladıkları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ele aldığımız filozofların hepsinde erkek/kadın, akıl/doğa, kültür/doğa, ruh/beden, zihin/duygu gibi dikotomik bir düşünce yapısı olduğu gösterilmiştir. Bu dikotomik yapıda da erkek her daim üstünlük sıfatlarını korurken erkek dışındaki varlıklar boyun eğmek durumunda bırakılmıştır. Bu durum aynı zamanda toplumda eşitsiz bir yapılanma yaratmış, alt/üst başka bir ifadeyle kontrol eden ile kontrol edilen olmak üzere hiyerarşik bir düzen meydana getirmiş ve kadının ikinci cinsiyet erkeğin ise birincil cinsiyet olarak anılmasına zemin hazırlamıştır. Benzer şekilde kültür de doğaya üstün olarak ele alınmıştır. Bu sebeple kültür, akıl, zihin üst özellikler olduğu için erkeğe; doğa, duygu gibi daha aşağı olduğu düşünülen özellikler kadına atfedilmiştir. Böylece hem kadın hem de doğa alt kategoride yer aldıklarından ikisi arasında bir bağlantı kurulmuştur. Erkek egemen toplumlarda kadın ve doğa ortak bir kavramsal şemada ele alınmıştır. Öncelikle hem kadın hem de doğa çoğalma yani yeni türler meydana getirebilme bakımından aralarında bir bağ oluşturulmuştur. Çünkü cinsiyeti temele alan toplumlarda kadının en belirgin özelliği doğurganlığıdır. Kadın dünyaya yeni bireyler getirerek türün devamlılığını sağlar. Dolayısıyla yeni bir insan yaratır, onları besler ve büyütür. Bu da kadınların bereketli varlıklar olarak anılmasını teşvik eder. Doğada tıpkı bir anne gibi görülür. O da sahip olduğu kaynaklar ile canlıların yaşamının devamını sağlar. Böylece erkek egemen toplumlarda kadın ve doğa bağımlı varlıklar olarak kavramsallaştırılmıştır. Kadın üreme ile eve hapsedilmiş ve erkeğe bağımlı kılınmıştır. Doğa ise özü gereği pasif olduğundan ve insanlara karşı bir tepki veremediğinden insanlığa yenik düşmüştür. Dolayısıyla kadın erkeğe bağımlı, doğa ise insana bağımlıdır. Kadın ve doğa arasındaki benzerlikler kadının doğallaşmasını, doğanın da kadınsı olarak ele alınmasını sağlamıştır. Böylece bu bölümde cinsiyetlendirilmiş akıl ideallerinin temelinde yatan düşüncelerin neler olduğu verilmek istenmiştir. Bu doğrultuda genel olarak ikinci bölümde kadınlıkla ilişkilendirilen kavramların aşağı olanı ve akıl dışılığı temsil ettiğini göstererek klasik felsefe tarihi yazımında aklın erkeklerin yararına kurulmuş olduğuna dikkat çekilmek istenmiştir.

Her ne kadar akıl kendisinde cinsiyete özgü olmasa da ataerkil sistem akılı erkekliğe öylesine bağlamıştır ki sanki akıl salt sadece erkeklere özgü bir özellik olarak görülmüştür.³⁵⁷ Oysaki Gina Rippon'un da belirttiği üzere “Zihnin atanmış bir cinsiyeti yoktur.”³⁵⁸ Toplum tarafından genel kabul görmüş olan ve yaygınlaşan gerek insan türüne gerekse başka nesnelere dair belli başlı imgeler ya da genellemeler vardır. Bunlar bazen bir şeyin olumsuzluğunu ya da yokluğunu ifade ederler. Kadınlar akıl bakımından yetersizdir ya da kadınlar kamusal alanda söz sahibi olamaz gibi ifadeler bunlara örnektir. Tıpkı bu örneklerde olduğu gibi kültür ve doğa karşıtlığı da insanlar tarafından oluşturulmuş ‘sahte’ bir yapıdır. Çünkü doğa en başında bağımsızdır ancak insan onun zengin kaynaklarını kullanarak egemen bir insan kültürü oluşturur ve doğanın üzerinde hakimiyet iddia eder. Dolayısıyla erkek egemen zihniyetindeki toplum doğayı kültüre, kadını da erkeğe bağımlı kılar. Böylece doğa ve kadın, erkek egemen zihniyet tarafından tahakküm altına alınır. Bu sebeple akıl-doğa ve kadınlık ilişkisinin feminist bir süzgeçten geçirilerek yeniden ele alınması gerekir.

Bu gaye ile çalışmanın üçüncü bölümünde ilk olarak feminist eleştirilere yer verilmiş ve belli başlı feminist filozofların savlarından hareketle kadının da erkek ile eşit derecede akıl yetisine sahip olduğu iddia edilmiştir.³⁵⁹ İkinci olarak ise ekofeminist teorinin cinsiyetli ayrıma yönelttiği eleştirilere değinilmiştir. Burada ‘hem kadının hem de doğanın erkek egemen zihniyet tarafından tahakküm altına alınması nasıl çözüme kavuşturulabilir?’ sorusu ekofeminist teori bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bazı genellemeler bazen özneleri imlemede kullanılsa da aynı zamanda kısıtlayıcı bir role de sahip olabilirler. Yani bazen bir öznenin neyi yapıp, neyi yapamayacağı vurgulanarak bir hiyerarşik düzeni, alt/üst ilişkisini güçlendirirler. Örneğin; “Kadınların bilim *yapamayacağı* stereotipi kadınların bilim *yapmadığı* anlamına gelir ve bilimi de ... erkek bilim insanları ile dolu eril bir kurum olarak bırakır.”³⁶⁰ Ancak bu genellemeler ilk

³⁵⁷ Christoph Türcke, *Cinsiyet ve Akıl*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1997, s.8.

³⁵⁸ Rippon, *Cinsiyetlendirilmiş Beyin*, s.31.

³⁵⁹ Türcke, *Cinsiyet ve Akıl*, s.7.

³⁶⁰ Rippon, *Cinsiyetlendirilmiş Beyin*, s.264.

doğduğumuz anda zihnimizde mevcut değildir. Bunlar zamanla sosyal ağlar içerisinde edindiğimiz ‘verilmiş’ fikirlerdir. Dolayısıyla aklın erillik ya da kadınsılık ile ilişkilendirilmesi biyolojik bir ayırmadan değil, bunun aksine içerisine doğduğumuz erkek egemen zihniyetli dünyanın atadığı verili cinsiyet sisteminden kaynaklanmaktadır.

Tüm bu anlatılanlar ışığında aklın eril bir karakter olarak sunulmasının hem doğayı hem de kadını tahakküm nesnesi haline getirmiş olduğu göz önünde bulundurularak bu soruna ilişkin çeşitli öneriler aşağıdaki şekilde ortaya çıkabilir:

1. Aklın erilliğini vurgulayan kültürel değerler sorgulanmalı ve değişime uğratılmalıdır.
2. Cinsiyetlendirilmiş dil kullanımı gözden geçirilmeli ve eşitlikçi söylemler geliştirilmelidir.
3. Hegemonyayı destekleyen söylemler yıkılmalıdır.
4. Eşitlikçi bir toplum yapısına doğru geçilmelidir. Bunun içinde geleneksel cinsiyetlendirilmiş toplum idealleri sorgulanmalıdır.
5. Kadın ve doğa aynı alt kategoride yer aldıklarından ve aralarında dişil özelliklerden kaynaklanan benzerliklerden dolayı sömürü nesnesi haline getirildiklerinden ‘dişil değerlere’ vurgu yapılmalıdır.
6. Eril akıl kadının toplumda ötekileştirilmesine imkân tanıdığından bu devam ettikçe doğa da sömürülmeye devam edecektir. Çünkü ekofeministler her türden baskının birbirini etkilediğini düşünürler. Bu sebeple hiyerarşiyi oluşturan ‘dikotomik’ yapı ortadan kaldırılmalı ve toplumlarda tüm canlıları kuşatacak eşitlikçi bir ekolojik uyum sağlanmalıdır.

Tüm bunlar içinse öncelikle kadınların mücadele etmesi gerekmektedir. Federici’nin de dediği gibi;

*“Özlem duyarak, oyalanarak hiçbir şey kazanılmaz. Okuyun, inceleyin, düşünün, dinleyin, konuşun ve başkalarıyla birlikte hareket edin; demek istediğim mücadele edin.”*³⁶¹

³⁶¹ Silvia Federici, *Dünyayı Yeniden Efsunlamak*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2023, s.19.

Yeni dünyayı ancak kadınların mücadelesi yaratabilir. Çünkü her ne kadar toplumun birer parçası olsak da ve toplum düşüncelerimizin şekillenmesinde üstün rol oynasa da toplumu da şekillendirenin insanlar olduğunu unutmamak gerekir. Bu bakış açısıyla son olarak şunu da belirtmek gerekir ki kültür insanları oluşturan bir yapı değildir. Aksine insanlar tarafından oluşturur. Dolayısıyla kadınlar kültürün bir parçası olarak görülüyorsa, onu kültürün birer parçası haline getirebilmek için kadın ve erkek hepimiz bunun mücadelesini vermeliyiz.

KAYNAKÇA

- ADICHIE, Chimamanda Ngozi. *Feminist Manifesto: Kadınların Özgürlüğü İçin 15 Madde*, çev. Begüm Kovulmaz, İstanbul: Doğan Kitap, 2023.
- AHMED, Sara. *Feminist Bir Yaşam Sürmek*, çev. Beyza Sumer Aydaş, İstanbul: Sel Yayınları, 2021.
- AKARSU, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1975.
- ARAT, Necla. *Feminizmin ABC'si*, İstanbul: Say Yayınları, 2022.
- ARENDT, Hannah. *İnsanlık Durumu*, çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- ARİSTOTELES. *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1996.
- ARİSTOTELES. *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2020.
- ARİSTOTELES. *Politika*, çev. Mete Tuncay, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.
- ARSLAN, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi I. Cilt*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- AYBAKAN, Saliya Derya. "Feminizm ve Postmodern Feminizm", *Özne 18. Kitap- Feminizm ve Felsefe*, der. H. Nur Beyaz Erkızan. Konya: Çizgi Kitabevi, Bahar 2013.
- AYBAKAN, Saliya Derya. *Judith Butler ve Postmodern Feminizm*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa, 2013. YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 333909).
- BACON, Francis. *Novum Organum*, çev. Sema Önal, İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- BAYOĞLU, Kına Filiz. "Kadın-Erkek Ayrımında Simgesel Aklın İnşası: Kimin Aklı?", *Temaşa Felsefe Dergisi*, S.13 (2020), ss. 158-170.
- BEAUVOIR, de Simone. *Ben Bir Feministim: Alice Schwarzer'le Konuşmalar*, çev. Ayşe, Minu ve Sedef, İstanbul: Kadın Çevresi Yayınları, 1986.

- BEAUVOIR, de Simone. *İkinci Cinsiyet Cilt I*, çev. Gülnur Acar Savran, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2021.
- BEAUVOIR, de Simone. *İkinci Cinsiyet Cilt II*, çev. Gülnur Acar Savran, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2021.
- BENDASON, Ney. *Başlangıcından Günümüze Kadın Hakları*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.
- BERKTAY, Fatmagül. “Ekofeminizm ya da Yüreğin İyimserliği”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, C.0, S.4 (2012), ss. 73-76.
- BERKTAY, Fatmagül. “Feminist Teoride Açılımlar”, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, ed. Yıldız Ecevit ve Nadide Karkıner, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- BERKTAY, Fatmagül. *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hristiyanlıkta ve İslamiyet’te Kadının Statüsü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*, Yay. Haz. Müge Gürsoy Sökmen, İstanbul: Metis Yayınları, 2021.
- BOOKCHIN, Murray. *Toplumu Yeniden Kurmak*, çev. Kaya Şahin, İstanbul: Metis Yayınları, 1999.
- BRAIDOTTI, Rosi. *Kadın-Oluş: Cinsel Farkı Yeniden Düşünmek*, çev. Ece Durmuş ve Münevver Çelik, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2019.
- BUTLER, Judith. *Bela Bedenler*, çev. Cüneyt Çakırlar ve Zeynep Talay, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2013.
- BUTLER, Judith. *Cinsiyet Belası*, çev. Başak Ertür, İstanbul: Metis Yayınları, 2020.
- BUXTON, Rebecca ve WHITING, Lisa. *Felsefenin Kraliçeleri: Felsefe Tarihinde Kadın Filozoflar Nerede?*, çev. Muhlis Ünal Salman, İstanbul: Epsilon Yayınevi, 2023.
- CAVARERO, Adriana. *Platon’a Rağmen*, çev. Bilge Tanrısever, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2023.
- CEVİZCİ, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 1999.
- ÇAĞIL, Abdullah. “Form Madde Düalizminde Kadın”, *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, C.14, S.54 (2022), ss. 149-154.

- ÇAĞIL, Abdullah. *Batı Felsefesinde Feminizm ve Politika İlişkisi*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum, 2019. YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 594336).
- ÇEBİ, Ecem ve BAŞ, Elif. “Ekofeminizm Bağlamında Charlotte Perkins Gilman’ın Kadınlar Ülkesi Eserinin İncelenmesi”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C.13, S.32 (2020), ss.1621-1640.
- DAĞDELEN, Ayfer. “Platon’dan Hegel’e Akıl ve Kadınlık: Kadınlıktan Kurtuluş Olarak Feminist Teori”, *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi (IJBEMP)*, C.5, S.2 (2021), ss. 829-841.
- DELİCE, Didem. “Luce Irigaray’ın Teorisinde Cinsel Fark Kavramı ve Dönüştürücü Eylem Olarak Mimesis”, *FLSF: Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S.33 (2022), ss. 131-156.
- DESCARTES, René. *Aklın İdaresi İçin Kurallar*, çev. Mehmet Karasan, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1962.
- DESCARTES, René. *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mehmet Karasan, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1997.
- DESCARTES, René. *Ruhun Tutkuları*, çev. Murat Erşen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023.
- DESCARTES, René. *Yöntem Üzerine Konuşma*, çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2020.
- DİREK, Zeynep. *Cinsel Farkın İnşası: Felsefî Bir Problem Olarak Cinsiyet*, İstanbul: Metis Yayınları, 2018.
- DOĞAN, Özgür Saadet. “Batı Metafiziğinin Kökenlerinde Aklın Eril Karakteri”, *Fe Dergi*, C.13, S.1 (2021), ss. 144-154.
- DONOVAN, Josephine. *Feminist Teori*, çev. Aksu Bora, Meltem A. Gevrek ve Fevziye Sayılan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- DÖKMEN, Zehra Y. *Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015.
- DURĞUN, Serpil. “Ekofeminizm Perspektifinden Kartezyen Düalizm Eleştirisi”, (Yayımlanmamış Bildiri), *I. Dünya Kadın Konferansı Ankara (7-8 Mart 2020)*.

- DURUDOĞAN, Hülya. “Unes Femmes: Kristeva, Psikanaliz ve Kadın”, *Cogito: Cinsiyetli Olmak*, der. Zeynep Direk, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- DUVA, Özlem. “Ontolojik Bir Problem Olarak Erkeklik: Antikiteden Moderniteye Aklın Eril Karakteri”, *Posseible Düşünme Dergisi*, S.5 (2014), ss. 57-69.
- ENGİNYURT, Derya. “Sosyal Hareketler Sosyolojisi Açısından Feminizm”, *USE Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Dergisi*, S.1 (2018), ss. 36-59.
- ERKIZAN, Hatice Nur Beyaz. “Aristoteles: Yaşamı, Yapıtları ve Felsefesi”, *Özne 12. Kitap-Aristoteles ve Felsefesi*, der. Hatice Nur Erkızan, Konya: Çizgi Kitabevi, 2010.
- ERKIZAN, Hatice Nur Beyaz. “Felsefe ve Feminizm: Prologos (Prologue)”, *Özne 18.Kitap- Felsefe ve Feminizm*, der. Hatice Nur Erkızan, Konya: Çizgi Kitabevi, Bahar 2013.
- ERKIZAN, Hatice Nur Beyaz. *Aristoteles Yazıları: Feminizm ve Aristotelesçi Feminizm Üzerine*, İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2012.
- FEDERICI, Silvia. *Dünyayı Yeniden Efsunlamak*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2023.
- FEDERICI, Silvia. *Tenin Sınırlarının Ötesinde*, çev. Bilge Tanrısever, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2020.
- FINE, Cordalia. *Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması*, çev. Kıvanç Tanrıyar, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2011.
- FIRESTONE, Shulamith. *Cinselliğin Diyalektiği*, çev. Yurdanur Salman, İstanbul: Payel Yayınları, 1993.
- FOUCAULT, Michel. *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 2013.
- FOX KELLER, Evelyn. *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim Üzerine Düşünceler*, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2020.
- GATENS, Moira. *İmgesel Bedenler Etik, Güç ve Bedensellik*, çev. Dilan Eren, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2018.

- GECE, Gülşah. “Kant’ın Felsefesinde Kadının Yeri”, *Kesit Akademi Dergisi*, C.7, S.28 (2021), ss. 356-374.
- GEIER, Manfred. *Kant’ın Dünyası*, çev. Erol Özbek, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2018.
- GILLIGAN, Carol. *Kadının Farklı Sesi: Psikolojik Kuram ve Kadının Gelişimi*, çev. Duygu Dinçer, Fulden Arısan ve Merve Elma, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2017.
- GILMAN, Charlotte Perkins. *Kadınlar Ülkesi*, çev. Sevda Deniz Karalı, İstanbul: İthaki Yayıncılık, 2018.
- GLEICHAUF, Ingeborg. *Anlamak İstiyorum: Kadın Filozoflar Tarihi*, çev. Leyla Uslu, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2007.
- GROZS, Elizabeth. *Jacques Lacan: Feminist Bir Giriş*, çev. Özde Çakmak, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2021.
- GROZS, Elizabeth. *Uçucu Bedenler: Bedensel Bir Feminizme Doğru*, çev. Kevser Güler, İstanbul: Nota Bene Yayınları, 2020.
- hooks, bell. *Feminizm Herkes İçindir*, çev. Ece Aydın, Berna Kurt, Şirin Özgün ve Aysel Yıldırım, İstanbul: Bgst Yayınları, 2022.
- İLİC, Deniz Tansel ve YILDIRIM, Pınar. “Araçsal Akla ve Pozitivizme Karşı Çıkan Bir Feminist Metodoloji”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, C.24, S.96 (2018/4), ss. 201-209.
- İSMAYILZADA, Günay. *Feminist Bir Bakış Açısıyla Felsefe Tarihi: Kayıp Kadın Filozoflar*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa, 2022. YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No.710231).
- KANT, Immanuel. “Aydınlanma nedir? Sorusuna Yanıt (1784)”, çev. Nejat Bozkurt, *Yazko Felsefe Yazıları* 6, İstanbul: (by.), 1983.
- KANT, Immanuel. *Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Gözlemler*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Hil Yayınları, 2017.
- KANT, Immanuel. *Pragmatik Bakış Açısından Antropoloji*, çev. Mukadder Erkan, Ankara: Fol Yayınevi, 2022.
- KANT, Immanuel. *Yaşamın Anlamı*, ed. Wolfgang Kraus, çev. Gürsel Uyanık ve Ahmet Sarı, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2004.

- KAYHAN, Fatma. *Femin-izmler Dizisi*, İstanbul: BDS Yayınları, 1999.
- KAYLI, Derya. *Feminist Felsefi Yaklaşımlarda Özgürleşme ve Kadın Bedeni*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir, 2009. YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 241456).
- KOEDT, Anne. “Vajinal Orgazm Miti”, çev. Gülen Toker, *Amargi Feminist Dergi*, S.15 (2011), ss. <http://www.amargidergi.com/yeni/?p=762> (Erişim Tarihi: 17.02.2023).
- KOLLONTAI, Alexandra. *Toplumsal Gelişmede Kadının Konumu*, çev. M. Ali İncir, İstanbul: İnter Yayınları, 2000.
- KOZLU, Düriye. “Modernizm Sonrası Postmodern Hareket İçinde Kadının Yeri”, *Art-e Sanat Dergisi*, C.2, S.3 (2009), ss. 1-15.
- KÜMBET, Pelin. “Ekofeminizm: Kadın, Kimlik ve Doğa”, *Ekoeleştirici: Çevre ve Edebiyat*, ed. Serpil Oppermann, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2012.
- LACAN, Jacques. *Fallusan Anlamı*, çev. Saffet Murat Tura, İstanbul: Afa Yayınları, 1994.
- LLYOD, Geneive. *Erkek Akıl: Batı Felsefesinde ‘Erkek’ ve ‘Kadın’*, çev. Muttalip Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021.
- MARÇAL, Katrine. *Adam Smith’ in Yemeğini Pişiren Kimdi?: Ekonomide Kadının Görünmez Eli*, çev. Gözde Yalım, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2022.
- MARX, K., ENGELS, F. ve LENİN, Vladimir İ. *Kadın ve Aile*, çev. Arif Gelen, Ankara: Sol Yayınları, 2013.
- MARX, Karl ve ENGELS, Friedrich. *Alman İdeolojisi*, çev. Emir Aktan, Ankara: Alter Yayıncılık, 2011.
- MARY, Mellor. *Sınırları Yıkarak: Feminist, Yeşil Bir Sosyalizme Doğru*, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı, 1993.
- MEULENBENT, Anja. *Feminizm ve Sosyalizm*, çev. Erman Demirci, İstanbul: Yazın Yayıncılık, (t.y.).
- MICHEL, Andree. *Feminizm*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.

- MILL, John Stuart. *Kadınların Özgürleşmesi*, çev. Damla B. Ahsen, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2016.
- MILLETT, Kate. *Cinsel Politika*, çev. Seçkin Selvi, İstanbul: Payel Yayınları, 1987.
- MITCHELL, Juliet. *Kadınlık Durumu*, çev. Gülseli İnal ve öte., Ankara: Dipnot Yayınları, 2021.
- ÖZÇERİ, Bükem. *Kant'ın Pratik Felsefesinde Beden Problemi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara, 2021. YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 674841).
- ÖZDEMİR, Hacı ve AYDEMİR, Duygu. “Ekolojik Yaklaşımlı Feminizm/Ekofeminizm Üzerine Genel bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihi Süreci ve Türleri”, *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, C.2, S.2 (2019), ss. 261-278.
- ÖZSÖZ, Cihat. “Kültürel Feminist Teori ve Feminist Teorilere Giriş”, *Sosyoloji Notları Dergisi*, S.6 (2008), ss. 51-55.
- PLATON. “Theaitetos: Ya Da Bilgi Üstüne”, çev. Macit Gökberk, *Diyaloglar*, Yay. Haz. Mustafa Bayka, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015.
- PLATON. *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- PLATON. *Phaidon*, çev. Nazile Kalaycı, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- PLATON. *Şölen*, çev. Eyüp Çoraklı, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2014.
- PLATON. *Timaios*, çev. Erol Güney ve Lütfi Ay, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 2001.
- PLATON. *Yasalar*, çev. Candan Şentuna ve Saffet Babür, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007.
- PLUMWOOD, Val. *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*, çev. Başak Ertür, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2020.
- RAMAZANOĞLU, Caroline. *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*, çev. Mefkure Bayatlı, Yay. Haz. Fatmagül Berktaş, İstanbul: Pencere Yayınları, 1998.

- RIPPON, Gina. *Cinsiyetlendirilmiş Beyin: Kadın Beyni Efsanesini Paramparça Eden Yeni Sinirbilim*, çev. Murat Can Mutlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2023.
- RULLMANN, Marit. *Kadın Filozoflar: Antikçağ'dan Aydınlanmaya Kadar*, çev. Tomris Mengüşoğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1996.
- RUSSELL, Bertrand. *Batı Felsefesi Tarihi 3*, çev. Muammer Sencer, Ankara: Bilgi Basımevi, (t.y.).
- SAYGILI, İlkiz. *Derin Ekoloji Perspektifinden Ekolojik Ütopyalar: Kadınlar Ülkesi ve Ekotopya*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 2022. (Tez No. 738291).
- SCOTT, Joan W. *Toplumsal Cinsiyet Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*, çev. Aykut Tunç Kılıç, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2007.
- SEVİM, Ayşe. *Feminizm*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- SMITH, Nicholas D. “Kadınların Doğası Hakkında: Platon ve Aristoteles”, çev. Aylin Çankaya, *Özne 18.Kitap-Feminizm ve Felsefe*, der. Hatice Nur Erkızan, Konya: Çizgi Kitabevi, 2013.
- SMITH, Sharon. *Kadınlar ve Sosyalizm*, çev. Etkin Bilen Eratalay, İstanbul: Yordam Kitap, 2012.
- STONE, Alison. *Feminist Felsefeye Giriş*, çev. Yonca Cingöz ve Bilge Tanrısever, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2019.
- TAMKOÇ, Günseli. “Ekofeminizmin Amaçları”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, S.4 (1996), ss. 77-84.
- TANRISEVER, Bilge. *Felsefede Ölüm Sorunsalı ve Feminizm*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 2019. YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No.607643).
- TAŞ, Gün, “Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri”, *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, C.3, S.5 (2016), ss.163-175.
- TONG, Rosemarie Putnam. *Feminist Düşünce*, çev. Zafer Cırhinlioğlu, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2006.
- TOPGÜL, Seda. “Kadın ve Doğa İlişkisi: Ekofeminizm”, *Sosyoloji Dergisi*, S.27 (2012), ss. 71-83.

- TOSUN, Erkan. “Feminist Teori”, *Modern Sosyoloji Tarihi Dergisi*, C.8 (2020), ss. 1-9.
- ULUOCAK, Şeref ve öte. *Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet*, İstanbul: Paradigma Akademi Yayınları, 2014.
- ULUSOY, Demet. “Plastik Sanatlarda Toplumsal Cinsiyet”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.16, S.2 (1999), ss. 47-73.
- ULUSOY, Deniz. “Cinsellik”, *Feminist Bellek*, <https://feministbellek.org/cinsellik/> (Erişim Tarihi: 16.02.2023)
- VATANSEVER, Saniye ve KESKİN, Gamze. “Türkiye’de Kadın Felsefeci Olmak”, *Cogito: Türkiyeli Kadın Felsefeciler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, S.92 (Kış 2018).
- VOGEL, Lise. *Marksist Teoride Kadın*, çev. Mine Öngören, İstanbul: Pencere Yayınları, 1990.
- WILSON, Holly L. “Ekofeminizm Perspektifinden Kant’ı Yeniden Düşünmek”, çev. Gamze Keskin Yurdakurban, *Özne 18. Kitap- Feminizm ve Felsefe*. der. H. Nur Beyaz Erkızan. Konya: Çizgi Kitabevi, 2013.
- WOLLSTONECRAFT, Mary. *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*, çev. Deniz Hakyemez, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- WOOD, Allen W. *Kant*, çev. Aliye Kovanlıkaya, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2020.
- YOUNG, Iris Marion. “Yaşanan Bedene Karşı Toplumsal Cinsiyet: Toplumsal Yapı ve Öznellik Üzerine Düşünceler”, *Cogito: Feminizm Özel Sayısı*, çev. Rüya Kalınış, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, S.58 (2009), s.40.
- YÖRÜK, Altan. “Feminizm/ler”, *Sosyoloji Notları Dergisi*, S.7 (2009), ss. 63-85.
- ZETKIN, Clara. *Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar ve Clara Zetkin Üzerine*, çev. İsmail Yarkın, İstanbul: İnter Yayıncılık, 1988.